

الله

Turay Alfréd

Az iszlám

a II. Vatikáni Zsinat fényében

2020

Nostra Aetate

AZ ISZLÁM
A II. VATIKÁNI ZSINAT FÉNYÉBEN

Turay Alfréd

Az iszlám
a II. Vatikáni Zsinat fényében

Fejezet A Messiás a nemzetek világossága
című hittankönyvből

Írta
TURAY ALFRÉD

Szerkesztette és lektorálta
BÁLINT ERZSÉBET

Felelős kiadó
BEER MIKLÓS

ISBN 978 615 00 8686 6

Nyomdai munka
Kucsák Könyvkötészet és Nyomda, Vác

2020

Ajánlás

A vallások közötti párbeszéd öröndetesen erősödő folyamatának fontos történelmi állomása volt 2019. február 4-én Ferenc pápa látogatása az Egyesült Arab Emírségek meghívására Abu-Dzabiban, ahol találkozott Ahmed et-Tajjeb szunnita főimámmal. Nyilatkozatot írtak alá, amelyben hitet tettek a béke és a testvéri együttélés mellett.

Lélektani tapasztalat, hogy amit az ember nem ismer, attól fél. Akit az ember nem ismer, attól gyanakvással, előítélettel távol tartja magát. Minél tovább tart a távolságtartás, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy elképzelések, féligazságok, netán szándékos félretájékoztatások növelik a gyanakvást, és elősegítik az előítéletek kialakulását, amihez előbb-utóbb ellenségkép is járul. Kétségtelen, hogy a történelem folyamán voltak és vannak olyan események, amelyek népek és közösségek sorsát érzékenyen érintették, érintik, és egy más kultúra, más vallási hagyomány ellenszenves megítélését, a kollektív bűnösség bélyegét is kialakíthatják.

Magyar történelmünkben az Iszlámról alkotott képünk meghatározó tényezője volt Nándorfehérvár vagy – amint Gárdonyi Géza regénye nyomán széles körben ismert – Eger várának ostroma. A 150 éves török megszállás történelmi emlékezetünkben úgy rögzült, hogy az Oszmán Birodalom az iszlám vallás terjesztésével a kereszténység elpusztítására törekedett.

Napjainkban a 21. századi népvándorlás kapcsán Európa erőszakos „iszlamizálásának” rögeszméje terjedt el az „Iszlám Állam” nevű terrororganizáció sajnálatos tevékenysége nyomán. Kétségtelen, hogy tanúi vagyunk a jelenkori keresztényüldözéseknek, terrorcselekményeknek, amelyeknek irányított médiabemutatója a közvéleményt erősen befolyásolja. Az állandóan ismételt hírek sokkolják az embereket, és nem adnak lehetőséget az események korrekt, differenciált értékelésére.

Csak egy példát említek. A Charlie Hebdo szerkesztősége elleni elhíresült terrortámadás mindenkit felháborított, de már kevesen gondoltak az előzményekre, amikor ugyanez az újság a Mohamed-

karikatúrákkal kigúnyolta a muszlimokat, és a legérzékenyebb vallási meggyőződésükből csinált primitív tréfát.

Sorolhatnánk a példákat, amelyek mind azt igazolnák, hogy nem is ismerjük az Iszlámot, nem volt a kezünkben sohasem a Korán, nem értjük az arab világ társadalmi berendezkedését, amelyben a vallás és az állam egész sajátos módon összefonódik.

A II. Vatikáni Zsinat „Nostra Aetate” kezdetű nyilatkozata, az emberiség történetében egyedülálló módon, hitet tett a vallásközi párbeszéd folytatásának szándékáról. A kiengesztelődés, a testvéri összetartozás, a megbékélés olyan célok, amelyek minden hívő ember számára közös értékeket jelentenek. Ez a szándék különösképpen is vonatkozik az úgynevezett „ábrahámi vallásokra”. A zsidóság, a kereszténység és az iszlám történelmileg és a tiszta monoteista gondolkodás okán is közel vannak egymáshoz.

Ahogy a keresztény vallási közösségek az elmúlt fél évszázadban az ökumenikus törekvések nyomán közelebb kerültek egymáshoz, éppen egymás jobb megismerése folytán, ugyanúgy szükségünk van a zsidóság és jelen esetben az iszlám hiteles megismerésére is, hogy az előítéletektől megszabadulhassunk.

Turay Alfréd professzor úr elmélyült, sokoldalú háttér-információkat felsorakoztató munkája ebben jön segítségünkre. Miközben köszönetet mondok ezért a tudományos alaposágú, mégis közérthető iszlám tanulmányért, nagy bizalommal és meggyőződéssel ajánlom mindazoknak, akik felelősséget éreznek korunk szellemi megtisztulásáért és nem utolsósorban az Úristen szándéka szerinti megbékélésért. „Vedd és olvasd!”

Beer Miklós

1. Az iszlám főbb történeti korszakai, szent iratai és irányzatai

Az arab *al-iszlám* (Isten akaratának való alávetés, Isten akaratában való megbékélés) kifejezésről elnevezett iszlám a kereszténység után a második legnépesebb világvallás. Követőit muszlimoknak vagy muzulmánoknak nevezzük. A muszlim szó jelentése: önmagát Isten akaratának alávető. A világon ma körülbelül 1,6 milliárd ember vallja magát muszlimnak.

Az iszlám hit szerint az Allah névvel illetett Isten örök és megváltozhatatlan törvényekkel szabályozta az ember életének minden részletét, tehát azokat is, amelyeket a nyugati gondolkodás a vallástól függetlennek tart. A muszlimok azt vallják, hogy a vallás áthatja az élet minden területét, a gazdaságot, a politikát, az erkölcsöt, a jogot, a tudományt és a művészetet. Ezért vannak, akik az iszlámot nem is vallásnak, hanem olyan kulturális jelenségnek vagy civilizációnak tekintik, amelyben az élet legapróbb részleteit is az iszlám hit irányítja. Erre a kulturális jelenségre, illetve a vallási és a politikai élet elválaszthatatlan kapcsolatára utal az iszlámban a saría és az ulema fogalma is. Az arab *saría* (út) kifejezés a muszlim jogrend neve: Allah útmutatásainak összessége, amelyeket a muszlimok társadalmi és egyéni életük szabályozása érdekében alkalmaznak. Az arab *ulema* (tudósok) szó az iszlám vallás- és jogtudósainak összefoglaló neve: azokat jelenti, akik a saría ismeretében és annak alapján művelik a vallástudományt.

Az iszlám a vallási és a társadalmi élet szoros összefonódásaként, államként született meg és terjedt el a világon. Ezért az iszlám vallás története elválaszthatatlan azoknak a népcsoportoknak, uralkodóházaknak és az általuk irányított társadalmaknak történetétől, amelyek a Mohamed próféta által meghirdetett iszlám hitet a próféta halála után egymást követően felvették és terjesztették.

1.1 Az iszlám születése: Mohamed próféta és kora (570–632)

Az iszlám vallás bölcsője az Arab-félszigeten, sivatagi övezetben ringott. Magát a félszigetet arab törzsek lakták, amelyeknél az ural-

kodó vallás politeista volt. Minden törzsnek megvolt a maga istene, és volt szent fákkal és kövekkel övezett istentiszteleti helye is. Az istenségek között volt egy legnagyobb Isten (arab: *Allahu akbar*). Az istentiszteleti helyek közül pedig kiemelkedett a mekkai kocka alakú szentély, a Kába, amelyben a fekete követ (egy meteoritot) és különféle istenségek képeit tisztelték. Mivel Mekka a karavánutak kereszteződésében feküdt, a Kábában rendezett évenként ismétlődő ünnepekre egész Arábiából érkeztek zarándokok. A félszigeten számos zsidó és keresztény is élt: az ő életvitelük és az általuk hirdetett tanítások is jelentős befolyást gyakoroltak az iszlám születésére.

A 7. században a félsziget északi határain túl két nagyhatalom, a keresztény Bizánc és a perzsa Szaszanida Birodalom vívta egymás elleni harcát. A félsziget északnyugati részén élő arab törzsek közül a Gasszánidák bizánci befolyás alatt álltak. A 4-7. századig fennálló királyságukban az államvallás a kereszténység volt. A Gasszánidákkal ellentétben a félsziget északkeleti részén élő Lakhmidák arab törzse a 3. századtól a perzsa Szaszanida uralkodóház fennhatósága alá tartozott, és főként a mezopotámiai térségeket felügyelte. Tagjai a perzsa vallást követték. A két arab törzs ütközőállamokként egymás ellen is harcot folytatott. Ebben a politikai és vallási közegben lépett fel Mohamed (a Próféta), az iszlám vallás és civilizáció megalapítója.

Mohamed meggyőződéssel vallotta: Isten őt szemelte ki arra, hogy népének prófétája legyen, miként Mózes a zsidóké, Jézus a keresztényeké. Azt az elméletet állította fel a zsidósággal és a kereszténységgel szemben, hogy Allah Mózesnek és Jézusnak is kinyilatkoztatta magát, de híveik ezeket az isteni kinyilatkoztatásokat eltorzították, félreértelmezték. Meggyőződése szerint ezeknek az „Írásoknak” (főleg a héber Bibliának és az Evangéliumoknak) birtokában levő zsidók és keresztények, akiket a „Könyv Népe” vagy „Írás Népe” kifejezéssel illetett, csak elferdített formában birtokolják az igazságot. Mivel ezek a népek megváltoztatták a nekik szóló isteni kinyilatkoztatást, Mohamed úgy gondolta, a hamisítatlan kinyilatkoztatást neki kell meghirdetnie: szigorúan egyistenhívő, a hitbeli tanítást és az állami törvényeket szorosán egybefonó vallást kell alapítania. Célkitűzésében bátorította a gondolat, hogy a zsidó hagyományok folytatójának tekinthette önmagát. Meggyőződéssel vallotta: Allah, aki folyamatosan megajándékozta őt sugallataival, azonos azzal az Örökkévalóval, aki a Biblia

szerint Ábrahámnak (arab: *Ibrahim*) kinyilvánította egyedüli élő valóságát, és megígérte neki, hogy népek sokaságának atyjává teszi őt (vö. Ter 17,1–7). Szerinte a sémita Ábrahám volt az első igazhívó (arab: *hanif*), az egyistenhit első igazi képviselője. Az Ábrahámhoz és a neki adott kinyilatkoztatáshoz tartozás gondolatát Mohamedben az a tudat is erősítette, hogy az észak-arábiai törzsek Ábrahám Izmael (arab: *Iszmail*) nevű fiát (vö. Ter 16,11) tartották ősatyjuknak.

A Bizánci Birodalom és az Arab-félsziget az iszlám születésének idején

Mohamed próféta életrajzát legendák és a homályos történeti utalások alapján körvonalazhatjuk.

570 körül az Arab-félsziget középnyugati részén található Mekkában született egy szegény kereskedő fiaként. A korán árvaságra jutott fiút nagyapja, majd szegény sorsú nagybátyja nevelte fel. Gyermekkorától dolgoznia kellett, tehéncsárként járta az arab világot, megismerte a „bálványimádó” beduin pásztorok életét, de kapcsolatba került a perzsa, a zsidó és a keresztény kultúrával is. Huszonöt évesen feleségül vette egy gazdag kereskedő Khadidzsa nevű özvegyét. Az asszony két (korán elhunyt) fiúval és négy leánnyal ajándékozta meg. Az özvegy halála után Mohamednek több felesége is volt. Kinyilatkoztatási élményeinek hatására és a zsidó pátriárkák többnejűségi gyakorlatának ismeretében ugyanis arra a felismerésre jutott: egy muszlimnak egyszerre több felesége is lehet, ha igazságosan és méltányosan bánik velük. A Khadidzsával kötött házasság egyik következményeként Mohamed bekerült a mekkai társadalom módos rétegébe. Feltehetően a küszöbönálló végítéletet váró

keresztény igehirdetések hatására azonban hátat fordított a kereskedői, üzleti életnek: csendes, elmélkedő emberré vált, és egyre elmélyültebben kezdett foglalkozni vallási kérdésekkel. Negyvenéves korában kezdődtek vallási látomásai, kinyilatkoztatási élményei. A legenda szerint egy Mekka közelében lévő barlangban elmélkedett, amikor először részesült kinyilatkoztatási élményben: Gábrriel főangyal jelent meg előtte, aki prófétai igehirdetésre buzdította őt. Ezek az élmények 23 esztendőn keresztül, Mohamed haláláig folytatódtak. Az így kapott tanításokból született meg az iszlám szent könyve, a Korán, amelyet azonban csak Mohamed halála után foglaltak írásba.

Az isteni kinyilatkoztatások alapján Mohamed először Mekkában kezdte hirdetni Allah egyedülvaló istenségét és az utolsó ítéletet, amikor majd minden embernek számot kell adnia földi tetteiről. Első követői a szegények voltak, a gazdagok félkegyelműnek, megszállottnak tartották. Végül a helybeli gazdagok ellenállása miatt el is kellett hagynia a várost.

Székhelyét 622-ben a Mekkától északra lévő Medinába helyezte át. A várost akkoriban Jatribnak nevezték, s csak Mohamed halála után kapta a Medina, a próféta városa nevet. A kivándorlás eseményét Arábia lakói a kivonulás (arab: *hidzsra*) vagy Mohamed „futása” névvel illették, és ez lett később az iszlám időszámítás kezdete is. Medinában az egymással viszálykodó arabok többsége elfogadta őt politikai és vallási vezetőnek. Így az addigi vérségi (törzsi) kötelék helyett sikerült egy vallási alapon összetartozó politikai közösséget (arab: *umma*) létrehozni. Medinában ismerkedett meg alaposabban a zsidók és a keresztények vallásával, illetve szokásaival is. Eleinte jó kapcsolatban volt a két vallás híveivel, később azonban ez a jó viszony nagyon megromlott.

A medinai zsidók megnyerése érdekében az övékéhez hasonló vallási gyakorlatokat vezetett be a városban. Házának udvarán mecsetet, a zsidó imaházhoz hasonló imádkozási helyet létesített. Az arab *szađzsad* (meghajlás) szóból eredő mecset kifejezés az iszlámban a meghajlással és leborulással végzett közösségi ima helye. Elrendelte, hogy hívei az imát Jeruzsálem felé fordított arccal végezzék. A zsidók engesztelő napjának (héb. *jom kippur*) megfelelően az első holdhónap tizedik napját iszlám böjtnappá tette. Mivel úgy vélte, hogy a körülmetélés Ábrahámtól kezdődően az Allahnak való engedelmesség és odaadás egyik jele, a férfiak körülmetélésének szokását is átvette az izraelitáktól. Zsidó mintára a vér és a disznóhús fogyasztását megtiltotta az iszlám követői számára, valamint a részegítő italok fogyasztását is ellenezte. • Amikor azonban látta, hogy a zsidók megmaradnak régi tanaiknál, nem fogadják el őt prófétának, és nem követik útmutatásait, megharagudott rájuk, és ellenségnek

kezdte tekinteni őket. A zsidók legsúlyosabb hibájának azt tartotta, hogy a társítás bűnének ingoványos talajára léptek. A társítás (arab: *sirk*) súlyos bűn: annyit jelent, mint valakit vagy valamit Allah mellé társként állítani, az Ő szintjére emelni, vagy Isten valamely tulajdonságát ráruházni.¹ Ilyesmit tettek a zsidók is, amikor például Isten útmutatásai helyett túlzottan nagy jelentőséget tulajdonítottak írástudóik tanításának. Korábbi rendelkezései közül ekkor többet is megváltoztatott. Az imádkozás irányát Jeruzsálem helyett a Mekka felé fordulásban jelölte meg. Hitelt adott ugyanis annak a hagyománynak, amely szerint a Kába-szentélyt a bibliai Ábrahám és fia, Iszmail emelte az egy igaz Isten tiszteletére. A böjti nap helyébe a Ramadánt, a kilencedik iszlám hónapot tette, amelynek folyamán a muszlimoknak napkeltétől napnyugtáig böjtölniük kell. A zsidó szombati nyugalomnap helyett a pénteket tette meg a hét legfontosabb napjának, és jelölte ki a kötelező közösségi ima időpontját.

A kereszténység a maga képtiszteletével, a Szentháromságról és a megtestesült Isten Fiáról szóló tanításával eleve távolabb állt Mohamedtől, mint a mózesi vallás. Kezdetben azonban személyes tapasztalatai alapján barátságos népek tartotta Jézus követőit. Elutasította ugyan a Jézus isteni mivoltába vetett hitet, de elismerte szűztől való születését, nagyra tartotta prófétai működését, elfogadta csodáit és a neki adott isteni kinyilatkoztatás értékeit. Úgy vélte: Jézus, aki nem a kereszten halt meg, hanem Isten magához emelte őt, az utolsó ítéleten, a halottak föltámadásakor a muszlim hívők védelmében tanúként fog majd megjelenni. • A keresztény tanokkal való alaposabb megismerkedése nyomán azonban egyre világosabb lett számára, hogy a kereszténységet mély szakadék választja el az iszlámtól. Ekkor, miként a zsidókat, Jézus követőit is az általa hirdetett vallás ellenségének kezdte tekinteni. Véleménye szerint azok a keresztények, akik halála után istenné, Isten fiává tették Jézust, a zsidókhoz hasonlóan elindultak a társítás bűnéhez vezető veszélyes ösvényen.

Medinában Mohamed sikeresen hirdette az iszlámot. A tanítását elutasító mekkai arabokat azonban még hosszú ideig nem tudta megnyerni. Ellenséges viszonyba került velük. Hívei kisebb rablóportyák keretében fosztogatták a mekkai kereskedők karavánjait. Az első jelentős fegyveres összecsapás a mekkaiakkal 624-ben a medinai muszlimok győzelmével végződött. A két város háborúskodásának 628-ban egy időre fegyverszüneti megállapodás vetett véget. A következő évben a Próféta vezetésével már muszlimok kis csoportja zarándokolhatott Mekkába. 630-ban azonban arra hivatkozva, hogy a mekkaiak nem tartották be a velük kötött megegyezés minden pontját, Mohamed hatalmas hadsereggel indult a város meghódítására. Mekka ekkor már nem tanúsított különösebb ellenállást: a város lakói megadták magukat a Prófétnak, aki általános

amnesziát hirdetett minden ellenségének, és nagylelkűen bánt a lakossággal, amely végül elfogadta az iszlámot. Mohamed ekkor megtisztította a Kábát a pogány jelképektől, és a szentélyt az iszlám fellegváraivá tette. Győzelmének hírére az arab törzsek többsége meghódolt előtte, s követségeket küldtek hozzá. Mohamed a követeket szívélyesen fogadta, és azt üzenete küldőiknek, hogy bálványaik helyett imádják Allahot, ismerjék el prófétaágát, előírása szerint mondják el a napi muszlim imádságokat, és kincstárába fizessék be az adót. Az adófizetést vallási kötelezettségként írta elő a megtérőknek. Ez a kötelezettség az úgynevezett szegény- vagy jótékonyági adó (arab: *zakát*) megfizetése.

Mohamed mekkai győzelmének időszakát követően az iszlám az Arab-félsziget nyugati részén szinte mindenütt diadalt aratott. A próféta a sikeres mekkai hadjárat után visszatért medinai otthonába. Innen adta ki rendelkezését, amelynek értelmében hitetleneknek, azaz nem muszlimoknak nem szabad betenni lábukat a mekkai szentély területére. A szentély valószínűleg ebben az időben kapta a Tilalmas vagy Sérthetetlen Mecset nevet. Mohamed 632-ben járt utoljára Mekkában, és ugyanebben az évben halt meg Medinában.

1.2 Az iszlám terjedése a négy „igaz úton vezérelt” kalifa alatt (632–661)

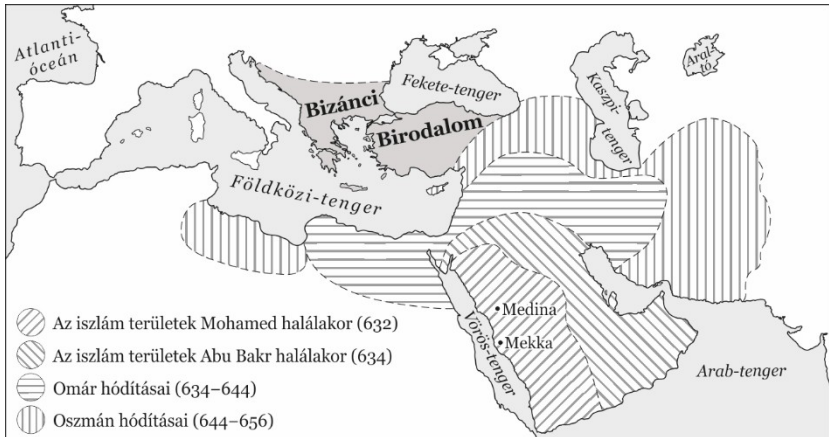
Mohamed halála után kalifák vették át szerepét, és terjesztették tovább az iszlámot. Az arab *kalifa* szó jelentése: utód, ti. Mohamednek, Allah küldöttjének utódja és a muszlim állam vezetője. Ez a vezetés kezdetben a politikai és a vallási irányítást egyaránt jelentette: a kalifa volt a legfőbb vallási vezető (arab: *imám*) is. A Mohamedet követő négy vezető a 8. századtól az „igaz úton vezérelt” (arab: *ar-rásidún*) kalifák nevet kapták. E kifejezés arra utal, hogy ezek a kalifák a muszlimok többségének közmegegyezése (arab: *idzsma*) szerint igaz úton jártak, amennyiben hűségesen igyekeztek követni Mohamed példáját és tanítását.

A négy kalifa közül az első Abu Bakr (ur. 632–634), aki Mohamed barátja és egyik apósa volt. A medinai székhellyel uralkodó kalifa nevéhez fűződik többek között a Mohamed halála után fellázadt beduin törzsek felkeléseinek, az úgynevezett riddának leverése és az észak felé irányuló hódító hadjáratok megkezdése.

Az arab *ridda* (visszakozás, visszarendeződés, hittagadás) kifejezés arra utal, hogy Mohamed halálát követően a frissen megtért pogány törzsek egy része úgy gondolta, a Medinával kötött szövetsége felbomlott, és

elhagyta az újonnan felvett iszlám hitet. Az Arab-félsziget politikai és vallási egységesítése érdekében Abu Bakr számos háborút vezetett e hittagadók ellen. Egyúttal megkezdte az iszlám terjesztését a félszigeten túlra is: csapatai Arábiából egészen Damaszkuszig és a mai Irak területén lévő Kúfáig, tehát bizánci és perzsa felségterületre is eljutottak. A kalifa a muszlim harci etika szellemében buzdította katonáit: „Ne csonkítsátok meg az ellenség holttestét, ne öljétek meg a gyermekeket, sem az időseket, sem a nőket! Ne vágjátok ki és ne égessétek fel a pálmafákat, s egyetlen gyümölcsfát sem! Ne öljétek le a jószágot – teheneket, tevéket, birkákat – csak annyit, amennyi élelmiszerekhez szükséges! Ha olyan embereket találtok, akik kolostorok mélyén imádkoznak, hagyjátok békében őket!”²

- Abu Bakr a halála előtt egyik legfontosabb bizalmasát, Omárt ajánlotta utódjául, akit meg is választottak kalifának.

Az iszlám világ az „igaz úton vezérelt” kalifák idején

I. Omár (ur. 634–644), Mohamed egyik apósa és bizalmasa, az iszlám második „igaz úton vezérelt” kalifája. Ő is Medinából kormányozta birodalmát. Nevéhez fűződik Szíria, Palesztina és Egyiptom leigázása, valamint Perzsia meghódításának megkezdése. Ugyancsak az ő nevéhez kapcsolódik a hódításokkal jelentős mértékben megnövekedett arab birodalom közigazgatási alapjainak megteremtése.

Omár 636-ban a Jordán folyó Jarmúk nevű mellékfolyójánál legyőzte a bizánci császár hadseregét. A diadalmas jarmúki csata felgyorsította az Arábián kívüli arab hódítás folyamatát, és lehetővé tette az iszlám gyors terjedését a bizánci fennhatóság alatt lévő Szíriában, Palesztinában és

Egyiptomban. Ezekben a tartományokban a lakosság szinte nem is fejtett ki ellenállást az arab hódítókkal szemben: egyrészt azért nem, mert a keresztény lakosok az adó megfizetése után szabadon gyakorolhatták vallásukat, másrészt pedig úgy ítélték, hogy az arabok által megszabott adózási kötelezettségek még mindig kisebbek, mint a keresztény bizánci adók. Damaszkuszban például a Szent János-templomot – kettéosztva – a keresztények és a muszlimok mintegy hetven éven keresztül együttesen használták. • 636-ban a kalifa seregei a szaszanida perzsákat is legyőzték az Eufrátesz egyik mellékfolyójánál, egy Kádiszija nevű kisváros közelében. Ez a mezopotámiai győzelem Perzsia egészének meghódítása irányában nyitotta meg az utat.

A szíriai és palesztinai hódítások folyamán, 638-ban esett el Jeruzsálem, ahová Omár kalifa személyesen is ellátogatott. A legenda szerint egyezséget kötött az ott élő keresztényekkel és zsidókkal, akik korlátozott mértékben tovább gyakorolhatták vallásukat. A városban megkezdte annak a mecsetnek az építtetését is, amely egy átépítés után a 8. század elején kapta az al-Aksza („a legtávolabbi”, „a távoli”, ti. Mekkától) mecset nevet.

• Az épület helyének kiválasztásánál valószínűleg figyelembe vette a Mohamed „éjszakai utazására” vonatkozó hagyományt. A legenda szerint Gábiel angyal a prófétát álmában egy szárnyas paripa hátán a jeruzsálemi Templom-hegyre vitte, majd onnan az égbe repítette, ahol bepillantást nyerhetett Allah titkaiba. • 639-ben az arabok a Bizánci Birodalom egyiptomi tartományát is megtámadták: végül 641-re Alexandria is a muszlimok birtokába jutott. Ezzel egyidejűleg perzsa területeket is sikerült megszerezniük: Omár csapatai 642-ben a mai Teherántól nyugatra lévő Nihávand erődítménynél jelentős győzelmet arattak a perzsák fölött.

A nemzetiségi és kulturális tekintetben sokszínű meghódított területekkel az iszlám kalifátus hatalmas birodalommá bővült, amelynek igazgatását Omár alakította ki. A megszállt területek igazgatását alsó szinten a helyiekre bízta: így az egyes kistérségek és települések továbbra is bizonyos fokú önállóságot élveztek. Négy tartományt (emirátust) hozott létre, amelyek élére kormányzó helytartókat (arab eredetű szóval: emíreket) nevezett ki, akik teljhatalommal jártak el a polgári és a büntetőjogi ügyekben. Egyedül a pénzügyekbe nem volt beleszólásuk, mert azokat a központból kirendelt és irányított tisztviselők igazgatták. A négy emirátusi központ: a szíriai Damaszkusz, az Eufrátesz nyugati partján lévő Kúfa, a mai Irak délkeleti peremén lévő Bászra és az egyiptomi Fasztát (a mai Kairó déli részén) volt.

Omár a meghódított térségek lakosainak életét is szabályozta. Mohamed tanítását követve a fennhatósága alá kerülő területeken élő nem muszlim

egyistenhívőket valamiféle védelmi szerződés népének (arab: *dzimma*) tekintette. E néphez a zsidókat, a keresztényeket és a perzsa vallás követőit sorolta. Védelmi szerződésen azt a velük kötött „megállapodást” értette, amely szerint ha adót fizetnek, nem esik bántódásuk, s nem kell iszlám hitre térniük. Mielőtt az arabok megtámadtak egy országot vagy népet, fel kellett szólítaniuk őket, hogy vagy fogadják el az iszlámot, vagy adózás fejében a védelmi státuszt. Ha egyiket sem fogadták el, a muszlim vezetőknek kötelességük volt hadüzenetet küldeni, és ezáltal időt biztosítani a polgári lakosoknak, hogy el tudják hagyni a katonai műveletek területét. Az egyistenhívő nem muszlim lakosok egyrészt fejadóval (arab: *dziszja*), másrészt az általuk használt földterület adójával (arab: *haradzj*) tartoztak a rendszert kialakító kalifátusnak. Azoknak, akik áttértek az iszlám hitre, csak a holdévenként kötelező szegényadót, a zakátot kellett megfizetniük. A védelem alatt állók megtarthatták szokásaikat, de felvonulásaik és vallási megmozdulásaik korlátozások alá estek, s különösképpen tiltották számukra a muszlimok térítésére irányuló törekvéseket. A bíróságon tanúként nem ért annyit a szavuk, mint egy muszlim férfié. Általában nem viselhetek vezető szerepet a közéletben. A közösségeiken belül felmerülő vitás kérdéseket saját hatáskörben orvosolhatták, de a muszlimokat is érintő esetekben az iszlám törvény szerint illetékes vallásbíró (arab: *kádi*) ítélkezett felettük.

Oszmán (ur. 644–656), a harmadik „igaz úton vezérelt” kalifa, Mohamed egyik veje és társa, a befolyásos Omajja-törzs sarja volt. Folytatta elődei hódításait: uralma alatt az arabok támadták az örményeket, a kisázsiai bizánci területeket és a görög szigeteket. Észak-Afrikában Egyiptomon túllépve a mai Líbia területének nagy részét is elfoglalták. Kelet felé terjeszkedve véglegesen megdöntötték a perzsák birodalmát. – Oszmán nevéhez fűződik a Korán máig hitelesnek tartott redakciója (írásba foglalása és egybeszerkesztése) is. – A kalifát sok ellenfele az iszlám megújításával, eretnekséggel (arab: *bida*) vádolta. Bukását mégsem vallási ellenzéke okozta, hanem elégedetlenkedő egyiptomi katonák.

Oszmán nyugat és kelet felé is terjesztette a kalifátus határait. Muávija nevű szíriai helytartója révén sok gondot okozott a bizánci uralkodónak. Az emír 642-től kezdődően támadta Örményországot, és 647-ben betört Kis-Ázsia területére. 649-ben az általa épített hajóhaddal elfoglalta Ciprust. 654-ben bevette Rodoszt, és végigdúlva kirabolta Krétát, a következő évben pedig a kisázsiai Lükia partjainál tönkrevverte az ellentámadásra induló bizánci flottát. • Észak-Afrikában terjeszkedve Oszmán csapatai 647-ben törtek be az Egyiptomtól nyugatra lévő területekre, és egészen Tripoli városáig eljutottak. • A kalifa kelet felé is terjesztette az

iszlámot: a belső harcok miatt már egyébként is az összeomlás szélén álló Szaszanida Birodalom ezeknek az arab támadásoknak már nem tudott ellenállni. 652-ben az arab csapatok a mai Afganisztán északnyugati részén lévő Herát perzsa városát is birtokukba vették. • Az arab hódítók természetesen nem rendelkeztek az újonnan meghódított hatalmas területek kormányzásához szükséges közigazgatási tapasztalatokkal. Ezért nemcsak a perzsa közigazgatást kellett átvenniük, hanem rákényszerültek a hivatalnokok átvételére is. Az a gyakorlat alakult ki, hogy azok a hivatalnokok, akik túléltek az első támadások mészárlásait, és áttértek az iszlám hitre, megőrizhették hivatalukat és hatalmi pozíciójukat.

Oszmán nemcsak hódító hadjárataival írta be magát az iszlám történelem nagyjai közé, hanem azzal is, hogy a Mohamednek adott kinyilatkoztatások szövegét hivatalosan az ő rendelkezése alapján foglalták írásba és szerkesztették könyvvé. Ez a könyv a Korán. A szó recitálást (emlékezetből felidézett élőszóbeli hirdetést) vagy „olvasást” jelent. A hagyomány szerint ugyanis az isteni kinyilatkoztatást közvetítő Gábiel angyal arra szólította fel Mohamedet, hogy recitáljon: emlékezetében őrizze meg az isteni kinyilatkoztatás szavait, és a szívébe írt szavakat mintegy „olvasva” emlékezetből, szóbeli imádság formájában hirdesse a tanítást. A Korán tehát élőszóban született és élőszóban terjedt el Mohamed korában. Írásos formája és szerkezete az első három kalifa alatt alakult ki. Mivel az élőszóban terjedő tanítást már Mohamed életében igyekeztek lejegyezni, Abu Bakr megbízta írnokát, hogy gyűjtse egy könyvbe ezeket az írásokat. A gyűjtemény Omár kalifára, majd Oszmánra maradt. Az Oszmán által eredetinek minősített és a szerkezetét illetően átdolgozott gyűjteményből másolatokat készítettek, és ezeket küldték szét különféle muszlim területekre. A kalifa elrendelte a szent könyv korábbi változatainak megsemmisítését. Ekkor vált a Korán, a Mohamednek élőszóban adott kinyilatkoztatás írásos formája hivatalossá. • Tartalmilag a Korán vegyes képet mutat: Allahot magasztaló himnuszok, vallási, jogi, erkölcsi szabályok, a végidőre vonatkozó jóvendölések és építő jellegű történetek egyaránt találhatóak benne. Szerkezetileg a szerkesztők a művet 114 fejezetre osztották, a fejezeteket pedig versekre. A fejezet arab neve *szúra* (arab *szúr*: kerítés), a verset pedig az arab *ája* (csoda, jel) szó jelöli.

Oszmán kalifai uralmának árnyoldalai is voltak, ezért az uralkodót sokan bíralták. Vallási szempontból az eredeti iszlám tanítástól elhajló újítónak tartották. Politikai tevékenységében pedig egyrészt azt kifogásolták, hogy főként az Omajja-családból származó rokonait juttatta hatalmi pozíciókba, másrészt azt, hogy a katonák zsoldjának, illetve a számukra kiutalt földterületeknek elosztásában nem volt képes az iszlám igazságosságot érvényre juttatni. Olaj volt a tűzre, hogy a kalifa fényűző életet élt.

Összeesküvések szerveződtek ellene a birodalom különféle pontjain. A két nagy tartományi központ, Bászra és Kúfa lakossága köréből indult ki a forradalom eszméje, de Egyiptomban is nyíltan mutatkoztak a lázadás jelei. Végül éppen lázadó egyiptomi katonák egy csoportja oltotta ki a kalifa életét: 656-ban betörték Oszmán medinai házába, és megölték a békésen imádkozó kalifát.

A negyedik „ar-rásidún” kalifa, a mekkai származású Ali (ur. 656–661), Mohamed próféta unokatestvére és Fatima nevű lányának férje volt. Uralkodása alatt szinte folyamatos polgárháború dúlt az arab birodalomban. Ezt a polgárháborút a muszlim történészek a *fitna* kifejezéssel illetik (az arab *fitna* szó jelentése: súlyos megpróbáltatás, Allahtól való elfordulás, rendetlenség, magát az iszlámot veszélybe sodró háború). – A polgárháborús helyzeten Ali megkísérelt ugyan úrrá lenni, de sikertelenül. A harcok folyamán főleg két forradalmi góccal kellett szembesülnie. Egyrészt meg kellett akadályoznia az iszlámhoz hűségesen ragaszkodó és a korábbi kalifa intézkedéseit vallási alapon bíráló csoportnak, az úgynevezett medinai „jámboroknak” (latin eredetű szóval: pietistáknak) törekvéseit, akik veszélyeztették kalifai tekintélyét. Másrészt szembe kellett néznie az Omajja-családhoz tartozó szíriai emír, Muávija igényeivel is, aki a kalifai méltóság elnyerésére törekedett.

A medinai jámborok csoportjához azok az előkelőségek tartoztak, akik vallási szempontból bírálták ugyan Oszmán intézkedéseit, de Ali-t sem fogadták el, mert bűnrészesnek tartották Oszmán meggyilkolásában. A csoportnak számos támogatója volt, köztük tartozott Mohamed Áisa nevű özvegye is. Ali nehéz helyzetbe került. Mivel Medinában megfogyatkoztak hívei, s helyzete veszélyessé vált, székhelyét a biztonságosabbnak látszó Kúfa városába helyezte át. A medinai csoportosulás tagjai, akik az Ali által leváltott politikai vezetők – köztük a bászrai helytartó – hathatós katonai támogatását is élvezték, a kalifa után mentek, hogy felelősségre vonják. 656-ban Bászra városa mellett ütköztek meg Ali Kúfából érkező katonáival. Ez az ütközet később a „tevecsata” nevet kapta. A név arra utal, hogy Áisa teveháton ülve szemlélte végig a harcot. Az ütközetben Ali hívei győztek. Áisát azonban nem ölték meg, hanem tiszteletteljes őrizetben Medinába kísérték.

Az Omajja-családhoz tartozó Muávija szíriai (damaszkuszi) emír volt. Ő azt követelte, vizsgálják ki, hogy vétkes volt-e Oszmán a Korán szellemiségével ellentétes újítások bevezetésében, és tisztázzák meggyilkolásának körülményeit is. Mivel Ali vonakodott igazságot szolgáltatni, Muávija

bűnrészességgel vádolta őt, s megtagadta a kalifának tett hűségesküt. 657-ben az Eufrátesz partján – a mai Rakka közelében – lévő Sziffin településnél kezdődtek meg az Ali és a szíriai emír csapatai közti összetűzések. Amikor Ali serege harcászati fölénybe került, Muávija katonái Korán-példányokat tűztek lándzsáikra, hogy vallási megfontolások alapján tartsák vissza Ali híveit a harc folytatásától, megakadályozva végső győzelmüket. Ekkor béketárgyalások kezdődtek: a felek megállapodtak abban, hogy bizottságot hoznak létre Oszmán meggyilkolásának kivizsgálására. • A hosszan elhúzódó tárgyalások folyamán Ali súlyos bünt és nagy politikai hibát követett el: saját, a tárgyalásokat ellenző hívei közül sokakat megöletett. Ezek a saját hívek a „kivonulók”, azaz haridzsiták (arab *haradzsya*: kivonulás), akik ellenkezésükkel mintegy „kivonultak” a békés tárgyalásokról. Ali a kivonulást lázadásnak minősítette, és 658-ban Bagdad közelében, a nahraváni ütközetben súlyos csapást mért a „kivonuló” lázadók seregére. • A bizottság tagjai végül Ali ellen döntöttek: bűnrészesnek találták Oszmán meggyilkolásában és abban, hogy nem tisztázta a gyilkosság körülményeit. Közben Muáviját hívei kalifának kiáltották ki, ő pedig haldéktalanul megszállta Egyiptomot. Ali természetesen nem fogadta el a döntést és az új helyzetet. A sziffini összecsapások azonban nem folytatódtak: a seregek szétváltak. Ali megtarthatta kalifai trónját, Muávija pedig az Egyiptommal kiegészült szíriai tartományát. Ám a kivonulókat megölető kalifát időközben számos támogatója elhagyta. Muávija nyíltan nem támadta őt, helyette inkább igyekezett elégedetlenséget szítani alattvalói körében. Számításai helyesnek bizonyultak: Alit egy bosszút esküdő haridzsita 661-ben a kúfai mecsetben, imádkozás közben halálosan megsebesítette. Miután Ali idősebb fia hivatalosan is lemondott trónigényéről, Muávija és vele az Omajja-család (Omajjadok) ölébe hullott a kalifai hatalom.

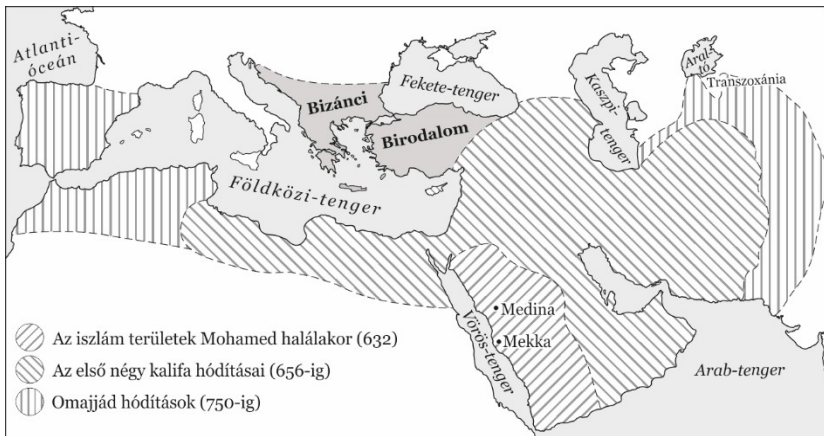
1.3 Az iszlám a damaszkuszi Omajjád Kalifátus idejében (661–750)

Ali halála után az Omajja-családból származó szíriai emír, I. Muávija (ur. 661–680) lett a kalifa, aki Damaszkuszba tette át a kalifátus székhelyét. Ő volt az Omajjád kalifadinasztia megalapítója.

Külpolitikai tekintetben ez az uralkodócsalád folytatta a korábbi kalifák hódító hadjáratait. Az arabok birodalma az Omajjádok alatt érte el a legnagyobb kiterjedését: a délkelet-franciaországi Narbonne-tól India határáig a kalifa parancsolt. Ám uralmuk vége felé megkezdődött a birodalom széthullása is.

Habár a polgárháború megtorpanásra készítette az arab előrenyomulást, I. Muávija alatt új lendületet kapott a muszlimok terjeszkedése. A kalifa csapatai kelet felé a meghódított perzsa területek határait 664-ben egészen a mai Pakisztánban lévő Lahor városáig terjesztették ki. Muávija nyugati irányban, a Bizánci Birodalom felé is terjeszkedni igyekezett: felújította a Kis-Ázsia belseje felé irányuló rabló-pusztító portyáit, hajóival támadta az Égei-tenger szigeteit, és a tengeren át egyre közelebb került Konstantinápolyhoz is. Kalifátusa alatt 670-ben alapították meg az arabok a mai Tunéziában lévő Kairuán városát, és ettől kezdve az egyiptomi Fuszát szerepét felváltva ez a város lett a nyugati terjeszkedés legfőbb afrikai bázisa.

I. Jazíd (ur. 680–683) kalifának mindenekelőtt Huszajn trónigényeivel kellett szembenéznie. Huszajn Ali kalifa kisebbik fia volt, aki Mohamed próféta családjából származó személyként igényt tartott a kalifai méltóságra. Hívei azok a Bászra és Kúfa környékén élő muszlimok voltak, akik meggyőződéssel vallották: a kalifa csak Mohamed vér szerinti leszármazottja lehet. Huszajn azonban nem érthette el célját, mert 680-ban a Bagdadtól délre lévő Kerbela közelében Jazíd csapatai lemészárolták katonáit, és őt is megölték.

Az iszlám világ az Omajjád Kalifátus idején

Abd al-Malik (ur. 685–705), akinek nevéhez a jeruzsálemi Sziklamecset felépítése is fűződik, uralkodásának végére egészen az Atlanti-óceánig kiterjesztette az arab birodalom észak-afrikai részének határait.

I. al-Valíd (ur. 705–715) kalifa keleti és nyugati irányban egyaránt terjeszkedett. 706-tól kezdődően az Aral-tótól délkeletre fekvő transzoxániai, az Amu-darja (ókori nevén Óxosz) folyón túli közép-ázsiai területeket hódította meg. A 710-es évek elején a mai Pakisztánhoz tartozó Indus folyó völgyét vonta uralma alá. 711-ben az észak-afrikai muszlim kormányzó Tarik nevű vezére az arabok által leigázott őslakos berberек kisebb csoportjával együtt átkelt a Gibraltári-szoroson, és beavatkozott a félszigeten lévő nyugati gót királyság polgárháborújába. A királyságba betörő arabok és berberек (akiket a félsziget keresztényei később móroknak neveztek) elfoglaltak fontos településeket, majd néhány év leforgása alatt Córdoba városát és Hispánia jelentős részét az Omajjád Kalifátus fennhatósága alá vonták.

II. Jazíd (ur. 720–724) kalifa északi és nyugati irányba indított hódító hadjáratokat. Észak felé terjeszkedve a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger közti térséget, illetve a Kazár Birodalmat támadta. A nyugati végeken 721-ben a toulouse-i ütközetben (a Frank Birodalom délnyugati részén) a kalifa hódító csapatai vereséget szenvedtek. Ekkor keletre fordultak a Rhône folyó felé, és a mai Franciaország délkeleti részén lévő városok közül többet (Avignon, Arles, Narbonne stb.) elfoglaltak.

Hisám kalifa (ur. 724–743) alatt érte el az Omajjád Birodalom a legnagyobb kiterjedését, de az ő uralma alatt kezdődött meg a hódítások visszaszorulása és a meghódított területek lassú elszakadása is. Az Indus völgyében az araboknak a 730-as évektől a helyi lakosok lázongásával kellett szembenézniük. A kalifa ekkor két erődöt is építtetett a terület biztosítására. • Hisám idejében Transzoxánia folyamatos háborúskodás színtere volt az arabok és a helybéli török népek között; ezt a helyzetet törzsi villongások is súlyosbították. 737-ben azonban az arabok döntő győzelmet arattak a törökök fölött, s ezzel egy időre biztosították a kalifa hatalmát a területen. • Hisám Bizánc felé irányuló hódító hadjáratainak 740-ben a császár vetett véget a Kis-Ázsia középső részén lévő Akroinon mellett vívott csatában. • A kalifa a Frank Birodalom felé irányuló hódításait sem tudta folytatni, mert 732-ben a frank uralkodó, Martell Károly Poitiers városa mellett tönkrewerte a Hispánia felől érkező arab támadókat. Ezt követően az arabok a tenger felől próbáltak betörni a királyság területére. Ekkor azonban a frank uralkodó ellentámadásba lendült, és 737-re Narbonne kivételével visszahódította a birodalom arab kézen lévő déli városait.

II. Marván (ur. 744–750) uralma alatt végleg szétesett az Omajjádok birodalma. Észak-Afrika nyugati részének és az Ibériai-félszigetnek irányításába a kalifának gyakorlatilag már nem volt beleszólása. A bizánci császár

746-tól kezdve betört Szíria területére, majd örményországi és mezopotámiai erődöket foglalt vissza az araboktól. 747-től kezdődően Mohamed Abbász nevű nagybátyjának kései leszármazottai kezdtek szervezkedni a kalifátus ellen. E leszármazottak ugyanis azon a véleményen voltak, hogy Marván nem törvényes kalifa, mert szerintük a kalifai méltóságnak, bár szabad választás alapján, de Mohamed vérrokonai között kell öröklődnie. Abbász leszármazottai 750-ben a Nagy-Záb folyó mellett (a mai Irak területén) vívott csatában legyőzték a kalifa seregét, és ezzel megdöntötték az Omajjádok kalifátusát. A kalifa Egyiptomba menekült, ahol gyilkosság áldozata lett.

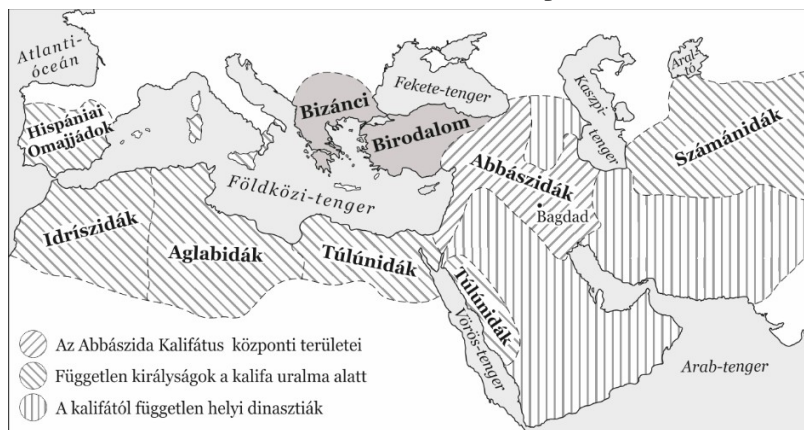
Belpolitikai szempontból a damaszkuszi kalifák kormányzati tevékenységét nemcsak zavargások, lázadások nehezítették, hanem az a tény is, hogy az Omajjádok alatt erősödött meg és vált nagyon élessé az iszlám szunnita és síta vallási irányzata közti ellentét.

A szunniták és a síták az iszlámon belül két egymással szemben álló csoportosulást alkotnak. A szunniták az arab *szunna* (hagyomány) szóról kapták nevüket. Saját megítélésük szerint ugyanis ők követik a leghűségesebben a Koránon kívüli szóbeli hagyományt. A síták neve az arab *síta* (valaminek vagy valakinek követői, pártolói) szóból származik. A két irányzat között vallási és politikai ellentét feszül. Vallási szempontból a szunniták azt vallják, hogy a muszlimokra nézve nemcsak a Mohamed életére és cselekedeteire vonatkozó hagyomány (arab: *hadís*) kötelező érvényű, hanem minden olyan tanítás is, amelyet a hívők Mohamed halálát követően közmegegyezéssel elfogadtak.³ Velük szemben a síták ahhoz ragaszkodnak, hogy a hagyományhoz csak a Mohamed prófétával, illetve a vér szerinti rokonaival kapcsolatos hadiszok tartoznak. Politikai szempontból a szunniták azt hirdetik, hogy a kalifát választani kell, s bármelyik igaz, az iszlámot hűségesen követő ember megválasztható kalifának. A síták meggyőződése ellenben az, hogy a törvényesen megválasztott kalifa csak Mohamed próféta vér szerinti rokona, leszármazottja lehet. • Mivel halála előtt Mohamed nem jelölte ki utódját, a szunniták és a síták közti politikai ellentét már a próféta halála után kialakult. A síták úgy gondolták, hogy az első törvényes kalifa Ali volt, mert ő származott Mohamed szűkebb értelemben vett családjából. Ezért Ali fiát, Huszájnt tekintették volna a második törvényes kalifának. Miután azonban 680-ban a kerbelai csatában a damaszkuszi kalifa csapatai Huszájnt megölték, a szunniták és a síták közti politikai ellentét tovább éleződött. Feltehetően ettől kezdve vált a síta jelző egyenértékűvé az Ali pártja (arab: *síat Ali*) kifejezéssel.

1.4 Az iszlám a bagdadi Abbászida Kalifátus idején (750–1258)

750-ben az Abbászida uralkodóház kezébe került a kalifai hatalom. Az új dinasztia első tagja Abu al-Abbász (ur. 750–754) lett, aki az utókortól a Véres vagy Véröntő (arab: *asz-Szaffáh*) ragadványnevet kapta. A kalifa Kúfában rendezte be székhelyét. Nevét hírhedtté tette az Omajja-család tagjainak kiirtásával: azokat a családtagokat, akiket elért, meghívta egy lakomára, ahol lemészároltatta őket. A második kalifa al-Manszúr (ur. 754–775) volt, akit sok tekintetben a kalifátus igazi megalapítójának nevezhetünk. Nevéhez fűződik az új kalifátusi székhely, Bagdad felépítése és a kalifai hatalom megszilárdítása. Valójában tehát csak az ő uralmától kezdődően beszélhetünk bagdadi Abbászida Kalifátusról, amelyet végül az 1258-as mongol támadás számolt fel.

A bagdadi kalifák uralma idején a muszlim kalifák szerepe politikai és vallási szempontból is jelentősen csökkent. Politikai hatalmuk Mezopotámiára korlátozódott. Központjuk Bagdad, a 9. században egy ideig a várostól északra lévő Szamarra, majd újra Bagdad volt. A politikai szerepsökkenés oka az, hogy uralkodásuk idején a korábban meghódított iszlám területek etnikai és földrajzi arculata többször is átrajzolódtott. Új államalakulatok jöttek létre, amelyek részben vagy egészen függetlenítették magukat az Abbászida uralkodótól. A vallási szerepsökkenés magyarázata az, hogy az új muszlim dinasztiák vagy államalakulatok időnként a kalifa vallási vezetői szerepét is elutasították.

Az iszlám világ az Abbászida kalifák alatt (900 körül)

❖ Nyugat ❖

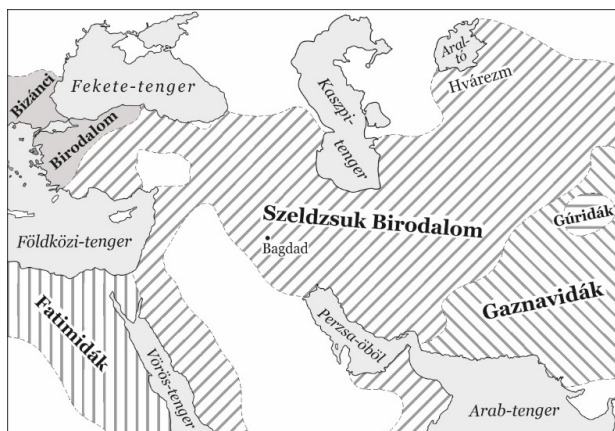
Az Abbászida Kalifátustól nyugatra eső területeken a hispániai Omajjádok, az észak-afrikai Idriszidák, Aglabidák és Tulúnidák, valamint az egyiptomi Fatimidák és az Ajjúbidák megjelenése rajzolta át a korábbi arab hódítások térképét.

Az Ibériai-félszigeten az Omajja-család egyik sarja, aki 750-ben megmenekült az Abbász-féle mézárlásból, 756-ban létrehozta a córdobai emírséget. Utódai emíri, majd 929-től kalifai címmel uralták a térséget. A córdobai iszlám államalakulat volt az első fejedelemség, amely elszakadt az iszlám világának egészét uraló kalifátustól.

Északnyugat-Afrikát (a mai Marokkó és Algéria egyes területeit) 789-től 974-ig egy arab származású muszlim uralkodóház tagjai, az Idriszidák uralták. Államukat a bagdadi kalifától függetlenül hozták létre Fez központtal.

Az Aglabidák arab emírdinasztiájának tagjai Ifrikija (a mai Tunézia) területén 800-tól kezdődően uralkodtak, 909-ig. Központjuk Kairuán városa volt. Elvileg a bagdadi kalifának alávetett, de gyakorlatilag független helytartókként irányították alattvalóikat.

A Tulúnidák egy török származású egyiptomi emírdinasztiája tagjai voltak 868 és 905 között. Székhelyük a Fuszthához közel eső al-Kattáj volt. A bagdadi kalifa helytartóiként kezdték meg uralmukat, de néhány évvel később a kalifától függetlenné váltak, és az Arab-félsziget nyugati térségeire, Palesztínára, valamint Szíria nagy részére is kiterjesztették fennhatóságukat. Kairóban a város egyik legrégebbi muszlim imaháza, az Ibn Tulún-mecset őrzi emléküket.

Az iszlám világ a 11. század második felében

A Fatimida-dinasztia 969-től kezdve uralkodott Egyiptomban. A mai Tunézia vidékéről származó síta uralkodóház tagjai nevüket Mohamed Fatima nevű lányáról, Ali feleségéről kapták. Sítákként a szunnita bagdadi kalifák tekintélyét politikai és vallási szempontból sem fogadták el. Kalifáik egy személyben politikai és vallási vezetők (imámok) is voltak. Ellenkalifák gyanánt gyakorolták hatalmukat. Központjuk Kairó városa volt, amelyet Egyiptom megszállásakor ők maguk alapítottak Fuszát körzetében. Hatalmuk csúcán, a 11. század első felében birodalmuk magában foglalta Észak-Afrikát, a Vörös-tenger Egyiptomtól délre húzódó partvidékét, az Arab-félsziget nyugati térségét, valamint Palesztinát és Szíriát. A század második felében a Közép-Ázsia felől erőteljesen terjeszkedő szeldzsuk-törökök a Fatimidákat is megtámadták, elfoglalták Palesztinát, majd Szíriát. • Az iszlám agresszív terjeszkedésének hatására és ellensúlyozására hirdette meg II. Orbán pápa 1095-ben a francia Clermont városába összehívott zsinaton az első keresztes hadjáratot. Az érzelmeket felkorbácsoló, Jeruzsálem felszabadítására buzdító pápai beszéd magával ragadta a hallgatóságot, amely időnként a latin „*Deus lo vult!*” (Isten akarja azt!) felkiáltással kísérte beszédét. Ez azt jelenti: a pápai buzdítást hallgató nyugati keresztények az ellenségszeretet jézusi tanításáról (vö. Mt 5,43–46) „megfeledezve” a kilátásba helyezett fegyveres küzdelmet Isten akarata szerinti, szent háborúnak tekintették.

A Fatimidák hatalmát Egyiptomban a 12. században az Ajjúbida uralkodóház alapítója, Szaladin († 1193) döntötte meg. Ez a dinasztia Szaladin apjáról, a kurd származású Ajjúbról kapta nevét, aki katonai parancsnok volt Szíriában. Szaladin apja és nagybátyja oldalán kezdte meg katonai pályafutását: részt vett az Egyiptom ellen irányuló támadásokban. 1169-ben ő lett az Egyiptomban állomásozó szíriai csapatok vezetője és a Fatimida Kalifátus nagyvezírje (politikai szempontból az uralkodó teljhatalmú helyettese). Bár tapasztalatlan volt, a kalifa abban a reményben választotta ki őt, hogy éppen tapasztalatlansága miatt majd a fatimida tisztviselőkre fog hallgatni. Szaladin azonban buzgó szunnitaként szembe fordult a síta kalifával, és 1171-ben megfosztotta trónjától. Egyiptomban bevezette a szunnita iszlámot, majd 1183-ban a bagdadi kalifa áldásával beiktatták Egyiptom és Szíria szultáni méltóságába. Az arab eredetű szultán (= hatalom) kifejezés uralkodói méltoságnév. E nevet az első ezredforduló táján kezdték uralkodói címként használni török eredetű dinasztiák. Szaladin a keresztes háborúk idején a betolakodó európaiak szemében is híressé vált. A keresztesek félelmetes ellenségnek ismerték meg őt, de olyasvalakinek, aki ellenségeivel szemben a maga módján nagylelkű és lovagias magatartást is tudott tanúsítani. Amikor 1187-ben egy időre visszafoglalta Jeruzsálemet, amelyet az európaiak 1099-ben a

zsidó és a muszlim lakosság között vérfürdőt rendezve tettek meg a Jeruzsálemi Királyság központjává, keresztény foglyait nem mérsároltatta le: váltságdíjat kért értük; s azokat sem ölette meg, akikért nem fizettek, hanem eladta őket rabszolgának. Kortársai szerint Szaladin megvetette a gazdagságot és a fényűzést, s olyan mértékben adakozó volt, hogy kincstárnokai felelőtlennek tartották. A személyéhez fűződő egyik anekdota arról ad hírt, hogy amikor szemrehányást tettek neki nagyvonalúsága miatt, az uralkodó így válaszolt: „vannak emberek, akik számára a pénz nem jelent többet a homoknál.”

Az Ajjúbida uralkodóházából származó Melek al-Kámil (ur. 1218–1238) idejében zajlott le Assisi Szent Ferenc és a szultán történelmi jelentőségű találkozója a Nílus-delta központjában lévő Damietta kikötővárosnál. 1219-ben a várost ostromló keresztiesek engedélyével, de óvakodásra intő figyelmeztetéseik ellenére, Ferenc és egyik társa eljutott a szultán színe elé. Bár a találkozó pontos részleteit nem ismerjük, a történészek általában így foglalják össze a két szerzetes és a békére hajló szultán beszélgetésének lényegét: Ferenc igyekezett megtalálni azokat a közös pontokat, amelyek nem sértik a szultán hitbeli meggyőződését, ugyanakkor alkalmasak az evangéliumi békeüzenet kifejtésére. A találkozó békés légkörét mutatja, hogy a szultán engedélyt adott a szerzeteseknek a muszlim fennhatóság alatt lévő szent helyek adófizetés nélküli meglátogatására.

❖ Kelet ❖

Az Abbászida kalifák alatt a Bagdadtól keletre eső muszlim hódoltság a 9. század közepétől több kisebb helyi emírségre, hatalmi központokra esett szét. A kalifák csak fővárosuk körül tudták megőrizni politikai vezető szerepüket: Keleten perzsa, török eredetű vagy eltörökösödött népcsoportok katonai parancsnokai gyakorolták a tényleges hatalmat. Ezek a népcsoportok többnyire hódításaik megkezdése előtt áttértek az iszlám hitre. Ezt valószínűleg azért tették, mert a hódító muszlim arabok sikereinek láttán arra a felismerésre jutottak, hogy a szigorúan egyistenhívő vallás nagyobb egységesítő és összetartó erőt jelent a mindenkori állam számára, mint a pusztán családi vagy törzsi kapcsolatokra épülő szerveződés. Emellett felfedezték azt is, hogy hódító törekvéseikhez nagyon jó vallási igazoló alapot találhatnak az iszlám szent könyvében és hagyományában. – A keleti népcsoportok és uralkodóházak közé tartoztak a Számánidák, a Gaznavidák, a Szeldzsukok, a Gúridák és a Hvárezmsahok.

A Számánidák egy közép-ázsiai eredetű emírdinasztia tagjai voltak. Névadó ősük, Számán az arab hódítások idején tért át a perzsa vallásról az iszlámra. Székhelyük a transzoxániai Buhara, a mai Üzbegisztán területén lévő kereskedőváros volt. 900 körül meghódították Perzsia nagy részét, s így a Bagdadi Kalifátus keleti területeinek legfőbb uraivá lettek. A 10. század második felétől kezdve különféle népcsoportok (főleg a Gaznavidák) támadásai és alattvalóik lázongásai felőrölték hatalmukat.

A Gaznavidák a 10. században egy török eredetű emírdinasztia tagjaként vették át a hatalmat a kalifátus keleti területeinek jelentős része fölött. Nevüket központjukról, Gazna (a mai afganisztáni Gazni) városáról kapták. Uralmuk alá tartozott a mai Pakisztán nagy része, India északnyugati területe és Transzoxánia déli térsége. Hatalmuk felszámolását a 11. század első felében a szeldzsuk-törökök kezdték meg.

A Bagdadtól keletre húzódó muszlim területek a 11. században a Szeldzsuk-dinasztia uralma alá kerültek. Ez az uralkodóház Szeldzsukról, arról a török törzsi vezérről kapta nevét, aki a 10. század közepén a Szirdarja középső folyásánál élő nomád török népcsoportokat egyesítette. 960 körül ő maga és az általa egyesített törzsek is felvették az iszlám hitet. A dinasztia uralmának megszilárdítása és kiterjesztése, a Szeldzsuk Birodalom (1037–1194) létrehozásának megkezdése Szeldzsuk unokáinak, Csagri († 1060) és Togril († 1063) bégeknek (bég vagy bej: magas rangú katonatiszt, főhivatalnok) nevéhez fűződik. Csagri keleti és déli irányban kezdte meg a dinasztia hatalmának kiterjesztését. Togril nyugat felé vezetett hódító hadjáratokat: birtokába vette Észak-Perzsia és Mezopotámia területét. A szunnita kalifák vallási tekintélyét elismerve igyekezett jó kapcsolatot ápolni a bagdadi uralkodókkal. 1055-ben al-Káim kalifa kérésére bevonult Bagdadba, és börtönbe záratta azt a síta emírt, aki a kalifa hatalmát veszélyeztette. 1056-ban egyik unokahúgát adta feleségül a kalifához, hogy megerősítse jó viszonyukat. Nem véletlen, hogy amikor 1058-ban újra Bagdadban járt, a kalifa szultáni címmel tüntette ki őt. • A Csagri és a Togril által meghódított területeket kormányzati szempontból Alp Arszlán (ur. 1063–1072) szultán egyesítette. A Szeldzsuk Birodalom az ő és fia, Maliksáh (ur. 1072–1092) uralma alatt érte el legnagyobb kiterjedését: a szeldzsuk-törökök a Földközi-tengertől a Kína határáig terjedő hatalmas területet uralták. • A hódításokon kívül a szeldzsukok nevéhez fűződik a medreszerendszer kialakítása is. A medresze (arab: *madrasza*) a középkori iszlám világra jellemző iskola- és képzéstípus. A medreszék jellegüket tekintve megfeleltek a nyugati közép- és felsőfokú iskoláknak azzal a különbséggel, hogy bennük az oktatók a Koránhoz igazodó szellemben adták át koruk legfontosabb tudományos ismereteit. • A Szeldzsuk Birodalom fokozatos szétzilálódása és önálló fejedelemsé-

gekre bomlása Maliksáh halála után, illetve az első keresztes hadjárat folyamán kezdődött meg.

A 12. században a Gúridák jutottak hatalomra a Kelet-Perzsia és az Észak-India közti területen. Központjuk a mai Afganisztánban lévő Gúr városa volt. A területükön élő – főleg a buddhizmust és a perzsa vallást követő – népcsoportok az arab, majd a szeldzsuk-török uralom alatt tértek át az iszlám hitre. Történelmük szorosan összefonódik a Gaznavidákéval. 1150-ben elfoglalták Gaznát, és ettől kezdve India felé terjeszkedtek. Hatalmuk csúcson a mai Kelet-Írán, Afganisztán és India északi területeit uralták. Indiában a 13. században a Gaznavidák és a Gúridák leszármazottai hozták létre a muszlim Delhi Szultánátust. A Gúridák uralmát a Hvárezmszahok számolták fel a 12. század vége felé.

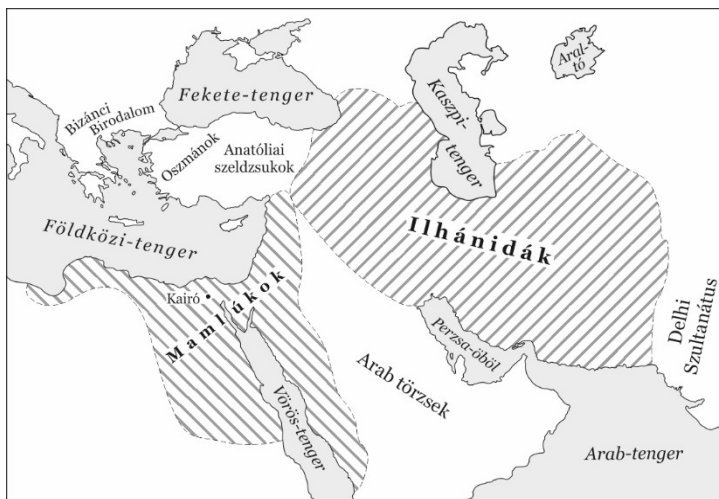
A Szeldzsuk Birodalom gyengülését és felbomlását kihasználva a 12. század végén a Hvárezmszahok vették birtokukba a mai csaknem teljes Irán, Türkmenisztán, Üzbegisztán és fél Afganisztán területét. Hvárezm történelmi régió az Aral-tótól délkeletre az Amu-darja alsó folyása mentén. Lakói eredetileg perzsák voltak. Az arab hódítások nyomán és a szeldzsuk uralom alatt iszlamizálódtak és eltörökösödtek. A terület lakói a 11. század közepétől a kibontakozóban lévő Szeldzsuk Birodalomhoz tartoztak, és a törökök hűbéresei voltak. Központjuk a mai Türkmenisztánban lévő Ürgencs városa volt. Viszonylagos önállóságot élveztek. A szeldzsuk szultánok a fennhatóságuk alá tartozó mindenkori törzsfőket, az úgynevezett hvárezmi sahokat tették meg a terület urainak (újperzsa *sah*: király). A hvárezmi sahok a kezdetektől igyekeztek teljes politikai függetlenségre szert tenni, de ezt a céljukat csak a 12. század közepén érték el. 1221-ben azonban, amikor a nyugatra törő Dzsingisz mongol nagykán (= császár) csapatai elfoglalták a Kaszpi-tenger keleti partvidékét, Ürgencs is a fosztogató mongolok áldozata lett.

Az iszlám világ a 12. század végén

1.5 Az iszlám a mamlúk szultánok és a kairói kalifák idejében (1258/61–1517)

Az egyiptomi Ajjúbidáktól 1250-ben a Mameluk uralkodóház tagjai vették át a hatalmat. Az arab mamlúk vagy mameluk név azokat a török és mongol származású rabszolgákat jelöli, akiket a bagdadi kalifák és az Ajjúbida uralkodók katonákként és testőrökként alkalmaztak. A 13. század közepének Egyiptomában ezek a testőrök kerültek uralomra, élükön a testőrparancsnokból lett szultánnal. A szultán Kairóban rendezte be székhelyét. Ezzel létrejött a Mameluk Birodalom, s megkezdődött a Mameluk-dinasztia 1517-ig tartó uralma. Vallási szempontból azonban az iszlám világ egy időre kalifa nélkül maradt: 1258-ban ugyanis a Bagdadot elpusztító mongolok az Abbászida kalifát is megölték. Ezért 1261-ben a mamlúk szultán – saját hatalma vallási alapon történő megerősítése érdekében is – egy Szíriába menekült Abbászida-sarjat kiáltott ki kalifának, és Egyiptomba vitette. A kalifa cserébe a szultánt Egyiptom, Szíria, az Eufrátesz vidéke, valamint az Arab-félsziget nyugati területének uralkodójává nevezte ki. Ez a különös „kéz kezet mos” alapon történő politizálás is mutatja, hogy az iszlám világában erre az időszakra a politikai hatalom és a vallási vezetői szerep már határozottan elkülönült egymástól: a politikai hatalmat a szultán, a vallási vezetői szerepet a kalifa gyakorolta. A későbbi kalifák is Egyiptomban éltek, de tényleges politikai hatalmuk nem volt, mert azt az áldásukkal megerősített szultánok gyakorolták. A kalifák az iszlám hit őrzői, legfőbb képviselői maradtak: többnyire a szegényadót kezelő alapítványok felügyeletét látták el, nevük szerepelt a pénzerméken és a közösségi imák szövegeiben.

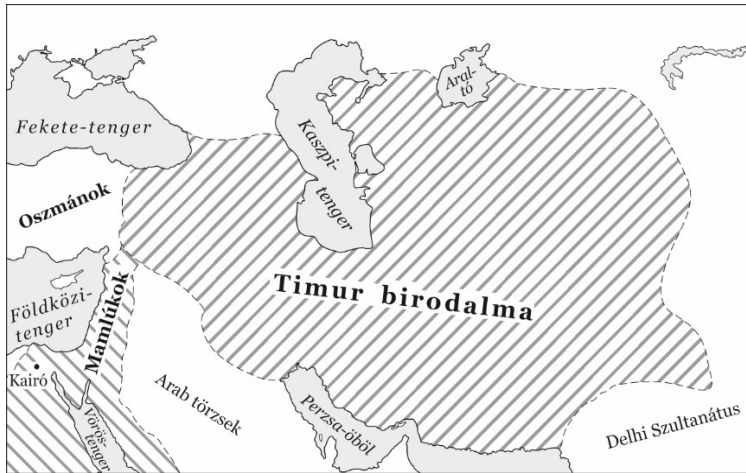

Az iszlám világ a 13. században

A Mameluk-dinasztia uralma alatti időszakban a korábbi iszlám hódítások politikai térképe többször is jelentősen megváltozott. Az Egyiptomtól északra és nyugatra lévő muszlim területeken megjelentek az iszlámot átvevő, mongol eredetű Ilhánidák és Timuridák, az Oszmánról elnevezett török dinasztia, valamint a perzsa Szafavida uralkodóház.

Az Ilhánidák 1256-tól kezdődően egy mongol eredetű dinasztia volt Perzsiában és a környező országokban. Nevüket a perzsa *ilhán* szóról kapták, amelynek jelentése: alsóbbrendű vagy a nagykánnak alárendelt uralkodó. Az uralkodóházat az a Hülegü kán alapította, aki 1258-ban az Abbászida kalifák székhelyét, Bagdadot is elfoglalta. A mongol eredetű dinasztia hatalmának csúcán egész Perzsiát és a környező országokat is birtokolta. Hatalmi központja többször változott: kezdetben a Kaszpi-tenger déli részénél lévő Maragé, majd Tebriz, végül Szoltánije lett. Az Ilhánidák eleinte a muszlimokkal szemben a keresztényeket és a zsidókat pártolták, akik jelentős hivatalokat töltöttek be a kánok udvarában. Mahmud Gázán kán (ur. 1295–1304) azonban – látván, hogy alattvalói között a muszlimok vannak számbeli fölényben – politikai megfontolásból áttért az iszlám hitre, és átvette a vallási vezető szerepét is. A krónikások szerint ez az áttérés felszínes fordulat volt részéről, mert titokban továbbra is imádta Tengrit, a sztyeppék istenségét. Tény azonban, hogy áttérése után – időnként a vallási türelmet is gyakorolva –

a szunnita iszlámot államvallássá tette Perzsiában és az általa uralt területeken. Az Ilhánidák birodalma belső forrongások és kívülről jövő (mamlúk és bizánci) támadások miatt esett szét 1335 körül.

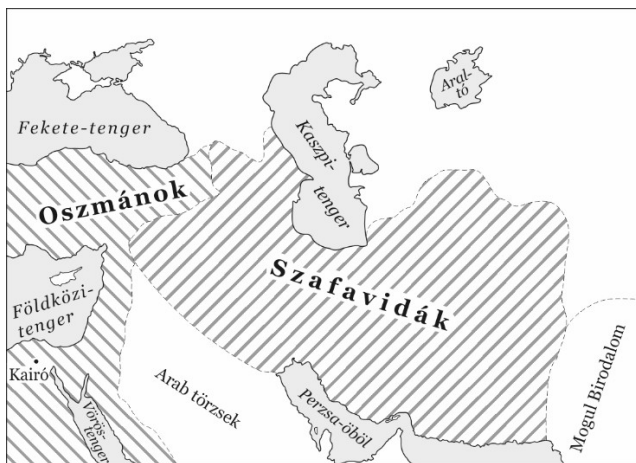

Az iszlám világ a 14. században

A Timuridák uralkodóháza az 1370-es évek elején kezdett új birodalmat építeni azokon a területeken, amelyeket korábban az Ilhánidák birtokoltak. Ez a dinasztia alapítójáról, a mongol-török származású Timur Lenkről († 1405) kapta nevét. Timur a transzoxániai Szamarkandot tette meg a közép-ázsiai sztyeppe fővárosává, és az innen kiinduló hódításaival kezdte meg birodalmának építését: 1382 körül elfoglalta Szoltánije és Tebriz körzetét, majd leigázta Grúziát, Örményországot, és csapatai betörték Kis-Ázsia területére is. Mezopotámiai hadjárata során először Bagdadot vette birtokába, azután India felé vette az irányt, és 1398-ban kifosztotta Delhit. Timur muszlimnak vallotta magát, de a mongol hagyományokhoz is hű akart maradni: az iszlám vallásjogot (a saríát) és a mongol törvényeket egyszerre próbálta érvényre juttatni. Ez az eleve sikertelenségre ítélt törekvése a muszlimok részéről természetesen ellenkezést váltott ki. Timur azonban ragaszkodott muszlim mivoltához. Ahhoz a taktikához folyamodott, hogy amikor muszlim fennhatóság alatt álló területeket hódított meg, s e területek vezetői ellenálltak, ezeket a vezetőket rossz muszlimoknak minősítette. Az iszlám védelmezőjének igyekezett mutatkozni: a Delhi Szultanátust például azzal az ürüggyel támadta meg, hogy az ottani muszlim uralkodók túlzottan nagy vallási türelmet tanúsítanak hindu alattvalóik irányában. Timurnak azonban

minden törekvése ellenére sem sikerült kormányzatilag egységes birodalmat létrehoznia. Halála után ez a szervezetlen birodalom részekre bomlott. A Timuridák dinasztiája mintegy száz éven keresztül fennmaradt még ugyan, de az uralkodóház tagjai csak kisebb területek fejedelmeiként vagy kánjaiként gyakorolhatták hatalmukat. Timur egyik kezei leszármazottja, Bábúr a 16. század elején elfoglalta India északi részét, és megteremtette a Nagy-Mogul Birodalom alapjait. Ennek a muszlim birodalomnak a neve mongol eredetre utal: a perzsa nyelvben ugyanis a mogul szó jelenti a mongolt.

Az Oszmán-dinasztia és az Oszmán Birodalom létrehozása Oszmán Gázi († 1326) uralkodó nevéhez fűződik. A török származású katonatiszt 1300 körül a Bizánci Birodalom és a kis-ázsiai szeldzsuk emírségek közti térségben alapított önálló dinasztiát, megteremtette az Oszmán Birodalom alapjait, miközben felvette a szultán címet is. Vallását tekintve Oszmán nem csupán muszlim volt, hanem a muszlim hit harcos védelmezője és terjesztője. Erre utal a Gázi melléknéve is: az arab *gázi* szó ugyanis az iszlám hit harcos terjesztőjét jelöli. Ő és az általa alapított dinasztia tagjai fokozatosan bekebelezték a kis-ázsiai térséget, és nyugati irányban Bizánc rovására is terjesztették hatalmukat. A 14. században a Timuridák támadásai rövid időre megakasztották ugyan terjeszkedésüket, de aztán folytatták hódító hadjárataikat. 1453-ban II. Mehmed szultán († 1481) megdöntötte a Bizánci Birodalmat: elfoglalta Konstantinápolyt, és Konsztantinije, illetve Isztambul néven az Oszmán Birodalom fővárosává tette. Mehmed első dolga volt, hogy újjáépíttesse és élhetővé tegye az általa lerombolt várost. Az újjáépítést megkezdték, miközben a Hagia Szophiát mecsetté alakították, és a város több negyedében is mecsetet, hozzá kapcsolódó közkonyhát és medreszét (vallási iskolát) hoztak létre. A szultán bölcs politikáját és vallási türelmét tanúsítja az a rendelkezése, amelynek értelmében az ostrom elől elmenekült muszlim, keresztény és zsidó lakosok is visszatérhettek Isztambulba. I. Szelim († 1520) keleti és déli irányban folytatta elődei hódító hadjáratait. 1514-től kezdve uralma alá vonta Perzsia egy részét, Mezopotámiát és Szíriát, majd 1517-ben meghódította a mamelukok által irányított Egyiptomot is. Ezt követően az egyiptomi uralom alatt álló arab térségek, Mekka és Medina környékének népei önként behódoltak neki.

Az iszlám világ a 16. században

A 16. század elején Perzsiában a török eredetű perzsa uralkodóház, a Szafavida-dinasztia (1501–1736) került uralomra. A dinasztia névadója Szafi al-Din sejk (arab *saih*: ‘öreg’, sejk: törzsfő, vezető), aki a 13. században a mai Azerbajdzsán területén szúfi irányzathoz tartozó muszlim testvériséget (szerzetescsaládhoz hasonló közösséget), dervisrendet alapított. Az arab *szúf* (gyapjúruha viselője) szóról elnevezett szúfizmus annak a vallási irányzatnak neve, amely az iszlámon belül a külsődleges vallásosság mellett (időnként annak ellenében) a belső utat, Allah misztikus élményekben való megtapasztalását hangsúlyozza. A perzsa eredetű dervis (perzsa *darvis*: ajtóban álló, vallásos koldus) szó is a misztikus élmény fontosságát kiemelő szúfi irányzatnak követőjét jelenti. A Szafavida-dinasztia megalapítója a szúfi hagyományokat tisztelő I. Iszmail († 1524) volt. A török származású Iszmail 1501-ben azerbajdzsáni területen sahhá kiáltotta ki magát, és Perzsia felé terjeszkedve megkezdte uralkodóháza hatalmának kiterjesztését. 1508-ra egész Perzsia ura lett. Mezopotámia (Bagdad és Moszul) meghódítása után az iszlám síita irányzatát tette államvallássá a meghódított területeken. Nyugati irányú terjeszkedését 1514-ben I. Szelim oszmán-török szultán állította meg.

1.6 Az iszlám az oszmán szultán-kalifák alatt (1517–1924)

1517-ben I. Szelim oszmán szultán foglalta el Egyiptomot: nemcsak a politikai hatalmat ragadta magához, hanem a vallási vezető szerepét is átvette. A mameluk szultán Kairó ostroma alatt életét vesztette. A

harcokat túlélő kalifát Szelim foglyul ejtette, s arra kényszerítette, hogy mondjon le címéről és méltóságáról: szultánként egyben vallási vezető is lett. Ekkor kezdődött meg az az 1924-ig tartó korszak, amelyben a politikai hatalmat birtokló török szultánok egyben az iszlám világ vallási vezetőjének, a kalifának címét és méltóságát is maguknak tulajdonították.

Ezt a gyakorlatot természetesen nem mindenki fogadta el az Oszmán Birodalomban. Mivel a szultán nemcsak hogy nem volt arab, hanem Mohamed leszármazottjának sem lehetett tekinteni, a birodalomban élő síták például a török szultánt sosem tartották az iszlám világ vallási vezetőjének.

I. (Nagy) Szulejmán (ur. 1520–1566), Szelim fia és utódja folytatta az atya által megkezdett hódító hadjáratokat. Uralkodása alatt a birodalom határai a Perzsa-öböltől Ausztriáig, illetve a Fekete-tengertől a marokkói határvidékig húzódtak.

A hódításai folyamán északnyugati irányba forduló Szulejmán 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárt, amelyet 1456-ban a törökök még nem tudtak bevenni. 1526-ban a mohácsi csatában megsemmisítő csapást mért a magyar nemesi seregre. Az ütközetben elesett több keresztény főpap – köztük Tomori Pál kalocsai érsek, a sereg fővezére –, és a menekülő II. Lajos király is életét veszítette. Helyére a két pártra szakadt nemesség két királyt választott: Székesfehérváron I. (Szapolyai) János († 1540) erdélyi vajdát, Pozsonyban pedig I. Habsburg Ferdinándot († 1564). A megosztott országban a két keresztény király között megkezdődött a versengés a trón egyedüli birtoklásáért. Mindkét uralkodó külföldi segítséggel igyekezett megszilárdítani hatalmát: Ferdinánd a német-római császártól kért támogatást, Szapolyai pedig Szulejmán segítségét kérte. 1529-ben megérkezett a török segítség: Szapolyai kézcsókkal üdvözölte Szulejmánt a mohácsi síkon. Elfoglalták a Ferdinánd fennhatósága alatt lévő Budát, majd Bécs ellen indultak, de a rossz időjárás és az utánpótlás akadozása miatt vissza kellett fordulniuk. A nyomukba eredő Ferdinánd visszavette a meghódított várak nagy részét. Ezzel az ország két részre szakadt: az Észak-Dunántúl Ferdinánd kezébe került, míg az ország többi részét a szultán támogatását élvező Szapolyai uralta.

1538-ban a két király megkötötte az úgynevezett váradíj egyezményt: ebben elismerték egymás hatalmát, s megállapodtak abban, hogy Szapolyai halála után Ferdinánd öröklje majd az országot. Szapolyai azonban halála előtt felkérte híveit, hogy a trónra jutásban fiát, János Zsigmondot támogassák Ferdinánddal szemben. Szapolyai halála után a

gyermek királyt Szulejmán is elismerte, mert érdekében állt a keresztény bécsi kormányzat és a magyarok közti ellentét fokozása. • 1541-ben Ferdinánd Buda ellen vonult, hogy érvényt szerezzen a váradi egyezménynek. Ekkor Fráter György, a kiskorú János Zsigmond nevelője a törököktől kért segítséget. A hatalmas felmentő sereg meg is érkezett, s könnyedén legyőzte Ferdinándot. Közben Szulejmán tárgyalások céljából meghívta sátrába az ifjú uralkodót és kíséretét. A tárgyalások alatt a török katonák beszivárogtak Budára, és így vér nélkül, csellel bevették a budai várat. Ezzel Magyarország három részre szakadt. A keleti területeken Szulejmán hűbéreseként János Zsigmond (kiskorúsága idején anyja, Izabella) uralkodott. Ők viszonylagos függetlenségük megőrzése érdekében adót fizettek a szultáni kormányzatnak, a török Portának. Az ország középső, hódoltságnak nevezett részét a törökök szállták meg. Nyugat- és Észak-Magyarország (az úgynevezett királyi Magyarország) Habsburg fennhatóság alatt állt.

Az Oszmán Birodalom Nagy Szulejmán idejében

1543-ban a szultán egy újabb hadjáratban elfoglalta Pécsét. A város elfoglalásának emlékét őrzi a dzsámi (a péntek déli imára összegyűjtő istentiszteleti hely, nagymecset), amelyet később, de még Szulejmán uralkodása idején a budai pasa építtetett egy keresztény templom átalakításával. Pécs után Székesfehérvárt és Esztergomot is elfoglalta: így a hódoltság Duna–Tisza közti területét a dunántúli részre is kiterjesztette. Minthogy Ferdinánd Fráter György megöletése után birtokba vette

Erdélyt, 1552-ben Szulejmán újra beavatkozott a magyar belpolitikába: közben növelte a hódoltság területét is. Ebben a hadjáratban foglalta el Temesvár, Drégely, Gyarmat, Kékkő, Hollókő, Buják és Szolnok várait. Csak Eger várát nem tudta bevenni, mert az erődítmény védői Dobó István várkapitány vezetésével sikeresen visszaverték az ostromot.

1566-ban az idős szultán védencének, János Zsigmondnak érdekében utoljára vezetett magyarországi hadjáratot a Habsburg-házból származó Miksa király ellenében. Szigetvárt vette ostrom alá. A Zrínyi Miklós által hősiessen védelmezett vár bevételét azonban már nem élhette meg, mert a még ostromlott vár falai alatt meghalt.

A keresztény Európa felé irányuló szulejmáni terjeszkedésből kiviláglik, hogy a hódító és védekező csatákban valójában nem az iszlám és a keresztény vallás, hanem a belőlük csinált ideológiák, a politikai iszlám, illetve a politikai kereszténység ütközött össze egymással. A politikai iszlámot az a szultán képviselte, aki az iszlám vallás tanításával igyekezett igazolni a politikai és gazdasági hatalmának növelését szolgáló törekvéseit. A politikai kereszténység képviselői azok az egymás ellen is harcoló európai uralkodók (köztük főpapok) voltak, akik a jézusi hegyi beszéd szellemétől eltávolodva a keresztény vallás tanításában próbáltak igazoló alapot keresni támadó vagy védekező fegyveres harcaikhoz. A két oldal katonái nem a vallásuk tanításaiban elmélyülő muszlimok vagy keresztények voltak, hanem megtévesztett és fanatizált emberek, akiket uralkodóik politikája tett ilyenekké. A muszlimokat azzal tudták fanatizálni, hogy ők jót akarnak, amikor az egyedül igaz hitet viszik a keresztényeknek, s ha ők ezt nem fogadják el, vagy fegyveresen is ellenállnak, ellenségnek tekintendők. A keresztény uralkodók hasonló megfontolással lelkesítették katonáikat: az egyedül üdvözítő vallás a kereszténység, s ha ennek fennmaradását vagy terjesztését akadályozzák, akkor ezt az akadályozást háborút kiváltó oknak kell tartani.

A tartósan uralma alá vont területeken Szulejmán a muszlim hódítók korábbi gyakorlatához igazodva szervezte meg a közigazgatást, és szabályozta a leigázott keresztények vallási helyzetét.

Közigazgatási szempontból a hódoltsági területeket vilajetekre (tartományokra) és szandzsákokra (megyei szintű közigazgatási egységekre) osztotta. A vilajet élén katonai és polgári vezetőként a beglerbég vagy a pasa (basa) állt. A szandzsákot a szandzsákbég irányította.

A meghódított területek keresztény lakosainak, a Könyv Népének vallási életét az oszmánok nem tették teljesen lehetetlenné, de korlátok közé

szorították. A vallási vezetők közül a király által kinevezett püspököket politikai vezetőknek tekintették. Ezért a hódoltság területén nem tűrték meg a püspökök jelenlétét, ha pedig fegyveres ellenállásban vettek részt, ellenségként megölték őket. A papok és a szerzetesek esetében hasonló volt a helyzet: életüket csak akkor oltották ki, ha gyanítható volt róluk, hogy fegyveres ellenállásra buzdítják a népet. Szülejmán uralkodásának időszakából fennmaradt levéltári adatok tanúsítják, hogy a fegyveres ellenállást nem támogató szerzetesek esetében a helyi muszlim hatóságok még a vallásgyakorlat korlátozásában is engedékenynek mutatkoztak. Erre egyik példa Gyöngyös városa, amely 1544-ben hódolt be a töröknek. A budai pasa még ugyanebben az esztendőben védőlevelet állított ki a gyöngyösi ferencesek részére: ebben biztosította a barátokat, hogy a kolostorban és azon kívül is megoltalmazza őket; a muszlim hivatalnokokat és katonákat pedig szultáni haraggal fenyegetőzve tanácsolta el a ferencesek zaklatásától. 1547-ben a pasa újabb oltalomlevelet adott ki számukra: ebben megtiltotta a török katonáknak, hogy a káptalanra igyekvő vagy az adományokat gyűjtő ferenceseket útközben bántalmazzák vagy kifosszák. A másik példa Szeged. A kolostor levéltárában fennmaradt (1562-ben kelt) irat szerint a muszlim hatóság elrendelte, hogy a barátok tulajdonában lévő templom továbbra is maradjon az övék, s ne foglalják el a reformátorok. A hódoltság területén vezetői szerepet nem betöltő keresztények fejadó (dzsiszja) fizetése ellenében élet- és vagyonbiztonságot élveztek: megtarthatták vallásukat és helyi intézményeiket, jóllehet vallásgyakorlataikat korlátozták. Ez a korlátozás a templomépítési tilalmat, a harangozás betiltását és a vallási szertartások külsőségeinek szabályozását jelentette.

A 17. század második felétől folytatódott a politikai iszlám és a politikai kereszténység egymás elleni harca. A harc következményeként az Oszmán Birodalom folyamatosan gyengült, egyre több területet veszített el korábbi hódításaiból.

Az európai keresztény hatalmak szövetséget kötöttek az oszmán-török hódítások megfékezésére. A pápa kezdeményezésére 1684-ben létrejött a Szent Liga, a keresztény európai hatalmak (a Habsburg Birodalom, a Lengyel–Litván Unió, a Velencei Köztársaság és a Pápai Állam) törökellenes szövetsége, amelyhez később Oroszország és Bajorország is csatlakozott. Az összefogás eredményeként a Bécs elfoglalására indított 1683-as török hadjárat kudarcot vallott. 1686-ban a többnemzetiségű hadsereg felszabadította Buda várát. 1687-ben a Villány melletti Szársomlyó hegyi („második mohácsi”) csatában a törökök vereséget szenvedtek. Az 1699-es karlócai békeszerződésben az oszmánok kénytelenek voltak átengedni a Habsburgoknak Magyarország nagy részét, Erdélyt és Szlavóniát.

A 18. században tovább csökkent az Oszmán Birodalom területe. Az 1768 és 1774 között vívott orosz–török háborúban elszenvedett vereség pedig véget vetett a birodalom nagyhatalmi helyzetének. A 19. századra az Oszmán Birodalom határai déli, keleti és nyugati irányban is jelentősen beszűkültek.

A 19. század elején Egyiptom gyakorlatilag függetlenné vált a török kormányzattól. Jeruzsálemet és környékét, a szíriai Antióchiát és a keletre fekvő területeket – rövid időszakokat leszámítva – Isztambul még ellenőrzése alatt tartotta. Örményországon és Grúzián azonban a törököknek a perzsákkal, majd az oroszokkal kellett osztozniuk. A birodalom nyugati irányú hódításainak területe is jelentősen csökkent. A görög szabadságharc következményeként 1830-ra a törökök elvesztették Görögországot. Az 1878-as Berlini Kongresszus, amely módosította a 19. századi orosz–török háborút lezáró békeszerződés határozatait, véget vetett a törökök balkáni uralmának.

A 20. században az Oszmán Birodalom államszerkezete és határai lényegesen megváltoztak. Átalakult az állam és az iszlám vallás egymáshoz való viszonya is. 1922-ben megszűnt a szultánság intézménye. 1923-ban az egykori Oszmán Birodalom nyugati mintájú köztársasággá lett, és határai a mai Törökország területére korlátozódtak. A vallás és az állam szétválasztására irányuló törekvés folyamán 1924-ben eltörölték a kalifátus intézményét.

1909-ben a nyugati eszmékkel rokonszenvező Ifjútörök Mozgalom tagjai vették át a lemondásra kényszerített szultán kezéből a birodalom irányítását. Az Ifjútörökök a házi őrizetben lévő szultán akarata ellenére a központi hatalmak (Német Császárság, Osztrák–Magyar Monarchia és Bulgária) oldalán léptették be a birodalmat az I. világháborúba (1914–1918). A törökök a háborúban a vesztesek közé kerültek. A franciaországi Sèvres-ben 1920-ban aláírt békeszerződés az Oszmán Birodalom kiterjedését Kis-Ázsia (Anatólia) középső részére korlátozta. A Birodalom többi részét az I. világháború után alakult Népszövetség átmenetileg egy-egy győztes nemzet igazgatása alá rendelte, azaz mandátumterületté tette.

1920-ban Musztafa Kemal pasa († 1938) vezetésével függetlenségi háború kezdődött: a törökök fokozatosan kiszorították Kis-Ázsia mandátumterületeiről a görög, a francia, az olasz és a brit csapatokat. 1922-ben a török nemzetgyűlés kinyilvánította az Oszmán Birodalomnak mint szultánságnak megszűnését. VI. Mehmed szultán száműzetésbe kényszerült. A következő évben a szultánság jogutódjaként létrejött a Török Köztársaság, amelynek területét a svájci Lausanne-ben kötött békeszerződés

azok közé a határok közé szorította, amelyekkel a mai Törökország is rendelkezik. A köztársaság első elnöke Musztafa Kemal pasa, fővárosa pedig Isztambul helyett a kis-ázsiai Ankara lett.

Kemal pasa köztársasági elnökként reformokba kezdett. Ezeknek fő célja a szekularizáció és a nemzetállam megeremtése volt. A latin *saeculum* (világ) szóról elnevezett szekularizáció azt a törekvést jelenti, amelyben a vallást (az egyházat) és az államot (a világot) elválasztják egymástól. Kemal az iszlám állam és vallás szétválasztását a kalifai méltóság megszüntetésével kezdte: II. Abdul-Medzsid kalifát, az utolsó szultán unokatestvérét 1924-ben megfosztották trónjától. Ekkor a szultánhoz hasonlóan ő is száműzetésbe kényszerült. Szekularizációs reformjai kapcsán Kemal betiltotta a politikai életet túlzottan befolyásoló dervisrendeket. Ellenezte, hogy az oktatást az iszlám vallásjog művelői (ulema) felügyeljék, és világi oktatási minisztériumot hozott létre. Elfogadtatta a Gergely-naptárt, s Európához igazodva a vasárnapot tette meg pihenőnappá. Olasz és svájci mintára új büntető és polgári törvénykönyvet készíttetett. Betiltotta a többnejűséget, és csak az anyakönyvvezető előtt kötött házasságot ismerte el törvényesnek. A nőknek lehetőséget adott a válás kezdeményezésére, és megnyitotta előttük a felsőoktatási intézményeket. A népességi összetételét illetően homogén nemzetállam megerősítése érdekében nyelvi reformokat kezdeményezett: bevezették a latin ábécét, és megkezdték a török nyelv megtisztítását az idegen elemektől (főleg az arab és a perzsa szavaktól). 1934-ben eltörölte a pasa vagy bej címekhez hasonló megnevezéseket, és kötelezővé tette minden török állampolgár számára a vezetéknev választását. Ekkor kapta Kemal a török parlamenttől az Atatürk (a törökök atyja) vezetéknevet.

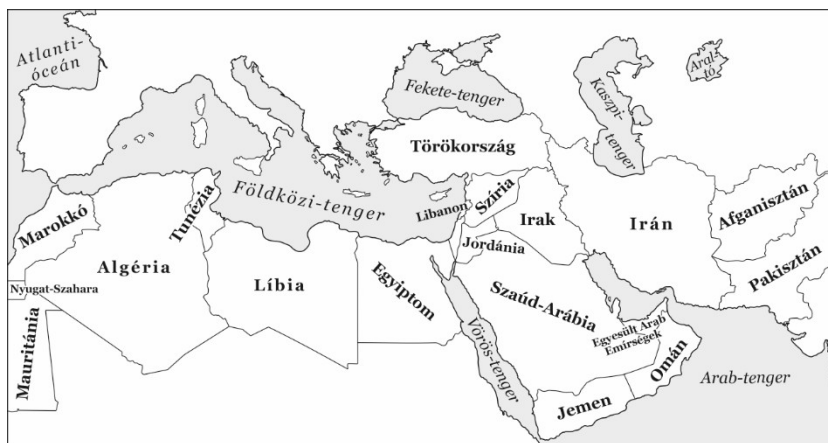
1.7 Iszlám államalakulatok az oszmán kalifátus megszűnése (1924) után

Az Oszmán Birodalom és a kalifátus megszűnése utáni időszakban újonnan létrejövő vagy függetlenné váló államok, amelyek korábban iszlám hatás alá kerültek, megőrizték az iszlám vallást, és egyes esetekben államvallássá is tették azt.

Ezek az államalakulatok két csoportra oszthatók. Az egyikbe azok tartoznak, amelyek a korábbi arab vagy török hódítások nyomán vették fel az iszlámot. A másik csoportot azok az államok alkotják, amelyekben korábban nem a hódítások, hanem a kereskedelmi és a kulturális kapcsolatok révén terjedt el és vált adott esetben uralkodó vallássá az iszlám.

Az Oszmán Birodalom és a kalifátus megszűnése után létrejövő közel-keleti államalakulatok (a Szíriai Arab Köztársaság, az Iraki Köztársaság, a Perzsia helyébe lépő Iráni Iszlám Köztársaság, a Libanoni Köztársaság, a Jordán Hásimita Királyság, a Szaúd-Arábiai Királyság, a Jemeni Köztársaság, az Ománi Szultanátus és az Egyesült Arab Emírségek), illetve ezek elődállamai az iszlám hódoltság örökségeként őrizték meg muszlim hitüket. Közép-Ázsiában az Afganisztáni és a Pakisztáni Iszlám Köztársaság elődállamai is a hódoltság emlékeként őrizték meg az iszlámot. Hozzájuk hasonlóan az Afrika északi részén születő új államalakulatok (Egyiptomi Arab Köztársaság, Líbia Állam, Tunéziai Köztársaság, Algériai Demokratikus és Népi Köztársaság, Marokkói Királyság, Saharai Arab Demokratikus Köztársaság és Mauritániai Iszlám Köztársaság) elődállamai esetén is a korábbi hódítások hagyatéka az Allah egyedüli istenségébe vetett hit. Ezekben az országokban a kalifátus megszűnése után a vallási élet a legfőbb vallási vezető (az ajatollah, a főmufti vagy a sejk címet viselő személy) irányítása alá került.

A kelet-afrikai Szudáni Köztársaságnak, a Szomáli Szövetségi Köztársaságnak és azoknak az afrikai országoknak elődállamaiba, amelyekben ma jelentős számú muszlim él, a kereskedelmi és a kulturális kapcsolatok révén jutott be, és fegyveres hódítás nélkül terjedt el az iszlám. Ugyanez vonatkozik a délkelet-ázsiai Malajzia és az Indonéz Köztársaság elődállamaira is. Ezeket az államalakulatokat az elfogulatlanságra törekvő muszlim történészek annak a vádnak cáfolataként szokták felemlíteni, amely szerint az iszlám csak vérengzés és kard által tudott elterjedni a világban.⁴

Iszlám hatás alatt születő államok 1924 után

2. Isten, az üdvösség várása és az erkölcs az iszlámban

2.1 Allah az egyetlen és leghatalmasabb Isten

Mohamed próféta hithirdetésének középpontjában az egyetlen Istenről szóló tanítás áll, amely refrénszerűen húzódik végig az egész Koránon. Az úgynevezett trónvers így magasztalja az egyetlen Istent: „Allah! Nincs más istenség, csak Ő, az Élő, a saját magát és minden mást Fenntartó. Nem vesz rajta erőt sem szendergés, sem álmom. Övé minden, ami az egekben és a földön van... A széke magába foglalja az egeket és a földet, és nem fárasztja el a megőrzésük. Ő a Legmagasztosabb, a Leghatalmasabb” (2:255).⁵ Az idézetben a leghatalmasabb Isten (arab: *Allahu akbar*) kifejezés nem azt jelenti, hogy több isten között Allah a legnagyobb, hanem ezt a muszlim meggyőződést fejezi ki: az iszlám teljesebb, tökéletesebb módon mutatja be az egyetlen Istent, mint a zsidóság vagy a kereszténység. Allah tehát bemutatásának módjában hatalmasabb, nagyobb, mint a Könyv Népeinek Istene.

Az egyetlen Istenbe vetett hitet a zsidókhhoz hasonlóan Mohamed is Ábrahámtól eredezteti. Az egyetlen Istent Allahnak nevezi, és azonosítja a Könyv Népeinek (a zsidóságnak és a kereszténységnek) Istenével.

A Korán szerint az iszlám első és igazi nagy prófétája Ibrahim (Ábrahám), aki felismerte, hogy nincs értelme a mulandó valóságokat (a csillagokat, a Holdat vagy a Napot) istenként tisztelni (vö. 6:74–83).

A mulandó valóságokat mérhetetlenül felülmúló Istent Mohamed Allah névvel illette. Az Allah kifejezés az istenség, isten (arab: *iláh*) szó és a határozott névelő (arab: *al*) összekapcsolásából származik. Jelentése: „az Isten”. Ez a név rokonszava a bibliai Él istennévnek: a bibliai Él és a koráni Allah kifejezések nyelvészetileg egy töről fakadnak. Az Allah isten nevet elsősorban az iszlám használja, de az arab anyanyelvű zsidók és keresztények is ugyanezzel a szóval jelölik a bibliai Istent.

A Korán egyik szúrája azonosítja Allahot a Könyv Népeinek, a zsidóságnak és a kereszténységnek Istenével. Mohamed isteni kinyilatkoztatásként, az angyali szózatot idézve hirdeti: „És ne vitázzatok a Könyv

Népével, csak úgy, ahogy a legjobb! Kivéve azokkal, akik bűnösök voltak közöttük, és mondd: »Hiszünk abban, ami leküldetett nekünk és nektek. És a mi Istenünk és a ti Istenetek egy, és mi Neki vetjük alá magunkat«” (29:46). A Könyv Népének bűnösei azok, akik olyan képzeteket társítanak Allahhoz, amelyek elhomályosítják az Ő egyedülálló és feltétlen hatalmát.

A Próféta a neki adott kinyilatkoztatás alapján olyan neveket tulajdonít az egyetlen Istennek, amelyek a zsidó Bibliában bemutatott Örökkévaló tulajdonságaira emlékeztetnek. A Korán 59. szűrāja például így beszél Allah neveiről, illetve jellemzőiről: „Ő Allah, Akin kívül nincs más isten. A Láthatatlan és a megnyilvánult Tudója. Ő a Kegyelmes, az Irgalmas. Ő Allah, Akin kívül nincs más isten: a Király, a Szent, a béke és tökéletesség forrása, a biztonságot és hitet adó, a Megőrző, a Mindenható, a Legyőzhetetlen, a Büszke. Magasztaltassék Allah az felett, amit társítanak mellé! Ő Allah, a Teremtő, a Létrehozó, a Megformáló. Övéi a Legszebb Nevek. Őt magasztalja mindaz, ami az egekben és a földön van” (59:22–24).

Allah, Akin kívül nincs más isten: A Korán szerint az önmaga erejében létező Allah egyetlen, örökkévaló és egyedül imádásra méltó valóság: „Ő Allah, az Egyetlen, Allah, mindenek fenntartója. Nem nemzett, és nem lett nemzve, és nincs semmi, ami hasonló Hozzá” (112:1–4). A föld és az ég egységes rendje is Isten egyetlenségére utal: „Ha lennének istenek mindkettőben Allahon kívül, bizonytalanná indult volna mindkettő. Magasztaltassék hát Allah, a Trón Ura, az felett, amit Neki tulajdonítanak!” (21:22). Mohamed kinyilatkoztatásként hirdeti: „Urad elrendelte, hogy ne szolgáljatok mást, csak Őt” (17:23).

Allah a Láthatatlan és a megnyilvánult Tudója: Isten tudása tökéletes, állandó és mindenre kiterjed. A Korán szerint „Allah tudja azt, ami az egekben van, és azt, ami a földön van, és... Allah minden dolog Tudója” (5:97). „Allah tudja, hogy mit hordoz minden nőnemű lény, és mivel csökkennek az anyaméhék, és mivel növekednek. És minden dolog Nála egy bizonyos mérték szerint van. A Láthatatlan és a megnyilvánult dolgok tudója, a Legnagyobb, a Legmagasztosabb” (13:8–9). A Láthatatlan valóság mindaz, amiről Allah küldöttei beszélnek, de szemünkkel nem vagyunk képesek látni: a Paradicsomkert, a Pokol, a feltámadás, az ítélet, és maga a láthatatlan Allah (vö. 2. szúra, bevezetés). „És Nála vannak a Láthatatlan kulcsai, nem ismeri azokat más, csak Ő. És Ő tudja, hogy mi van a szárazföldön, és mi van a tengerben. És egy levél sem hull le úgy, hogy Ő ne tudna róla. És nincs egyetlen mag sem a föld sötétjében, és nincs

semmi nedves vagy száraz, ami ne lenne feljegyezve egy nyilvánvaló feljegyzésben” (6:59).

Allah a Kegyelmes, az Irgalmas: Ez azt jelenti, hogy Isten gondoskodik teremtményeiről, a bűnbánóknak irgalmasan megbocsátja bűneiket, és szereti azokat, akik bűnbánattal fordulnak Hozzá. • A Mohamednek adott kinyilatkoztatás szerint „nincs egyetlen mozgó teremtmény sem a földön, amelynek ne Allahtól lenne az ellátása” (11:6). Isten gondviselő tevékenységére utal az elgondolkoztató kérdés is: „Hát nem látjátok, hogy Allah alárendelte nektek mindazt, ami az egekben és ami a földön van, és bőségesen kiárasztotta rátok az Ő kegyeit, nyilvánvalókat és rejtetteket?” (31:20). • A Korán több verse szerint Allah az Ő kegyelmének és irgalmának hirdetésére szólítja fel Mohamedet: „Tájékoztasd a szolgálóimat, hogy Én vagyok a Megbocsátó, Irgalmas” (15:49). Így bátorítja az Őt elfogadó, illetve szolgáló embereket: „Szolgáljaim... Ne mondjatok le Allah kegyelméről. Bizony, Allah megbocsát minden bűnt. Bizony, Ő Megbocsátó, Irgalmas” (39:53). Isten irgalmas voltát hirdeti a 25. szúra is. Eszerint Ő nem bünteti azokat, akik megbánják bűneiket, hisznek és jótetteket cselekszenek: „ők azok, akiknek Allah a rossztetteiket jótettekkel helyettesíti. És Allah Megbocsátó, Irgalmas” (25:70). Isten irgalmas voltának jele az is, hogy szeretettel fordul azokhoz, akik bűnbánatban elfogadják Őt: „Allah szereti azokat, akik bűnbánattal fordulnak Hozzá, és szereti azokat, akik megtisztulnak” (2:222).

Allah a Király, a Szent, a béke és tökéletesség forrása, a biztonságot és hitet adó: A Korán úgy beszél Istenről, mint a mindenség Királyáról és a Szentről: „És Magasztos Allah, a valódi Király! Nincs más isten, csak Ő, a Nemes Trón Ura!” (23:116; vö. 39:44). „Mindaz, ami az egekben van, és mindaz, ami a földön van, Allahot magasztalja, a Királyt, a Szentet, a Mindenhatót, a Bölcsét” (62:1). • Isten a békesség forrása. Ő arra szólítja a muszlimokat, hogy a rosszat jóval viszonzózzák: „A jótett és a rossztett nem egyenlő. Tartsd távol a rosszat azzal, ami jobb, és íme! Az, aki között és köztéd ellenségesség volt, olyan lesz, mintha bizalmas barát lenne” (41:34). Arra bátorítja Isten szolgálóit, hogy a békesség hirdetői legyenek: „És a Kegyelmes szolgálói azok, akik alázatosan járnak a földön, és ha a tudatlanok megszólják őket, azt mondják: »Békesség!«” (25:63). Ezt a békés magatartást kell tanúsítaniuk a nem muszlimokkal szemben is: „Allah nem tilt el benneteket azoktól, akik nem harcoltak veletek a vallásban, és nem űznek ki benneteket az otthonaitokból, hogy kedvesen bánjatok velük, és igazságosan bánjatok velük. Bizony, Allah szereti azokat, akik igazságosan cselekszenek” (60:8). Allah a tökéletesség forrása, amennyiben azt kéri a muszlimok közösségétől, hogy viselkedjenek példamutató módon: „Ti vagytok a legjobb közösség, amely létrehozott az embereknek: meg-

parancsoljátok, ami helyes, megtiltjátok, ami helytelen, és hisztek Allahban. És ha a Könyv Népe hinne, az jobb lenne nekik...” (3:110). Az Allah útmutatása szerinti példaadásnak a nem muszlimok felé irányuló hithirdetésben is meg kellene mutatkoznia: „Hívj Urad útjára bölcsességgel és szép beszéddel, és vitázz velük a legjobb módon...” (16:125).

- Allah biztonságot adó Isten. A biztonság adása egyrészt azt jelenti, hogy Ő biztos kézzel vezeti a hívőt az üdvösség útján, másrészt azt, hogy megadja neki a Kert képével szimbolizált mennyországot. „Azok, akik hisznek, és nem keverik a hitüket igazságtalansággal, azoké lesz a biztonság, és ők a helyesen vezetettek” (6:82; vö. 14:35). „Azok, akik hisznek, és jótetteket cselekszenek, a biztonságos menedék Kertje jár szíves fogadtatásként azért, amit cselekedtek” (32:19; vö. 34:37).
- Allah hitet adó Isten. Hinni a Korán szerint annyi, mint szabadon alávetni magunkat Allah akaratának (vö. az iszlám szó jelentésével). Másként fogalmazva a hit nem más, mint az egyenes úton járás (vö. 5:16) szabad akarása. Ám az ember csak akkor akarhat egyenes úton járni, ha ezt Allah is akarja: „És ti nem akarhatjátok, csak ha úgy akarja Allah, a Világok Ura” (vö. 81:27–29). Az ember tehát csak azért tud hinni, s csak azért akarhat egyenes úton járni, mert Allah akarata ezt lehetővé tette számára.

Allah a Megőrző, a Mindenható: Isten azért kapja a Megőrző nevet, mert irgalmasan oltalmazza híveit, és segít nekik hitük megtartásában. „És Allah soha nem engedné veszendőbe menni a hiteteket. Bizony, Allah az emberek iránt kedvességgel teli, Irgalmas” – hirdeti Mohamed (2:143).

- Allah mindenhatósága ezt jelenti: mindent megtehet, amit csak akar, s mindenütt az Ő akarata jut érvényre a világban. „Ő azt teremt, amit akar, és Ő a mindent Tudó, a Hatalmas” (30:54). Minden létrejöhet vagy megtörténhet, amit Isten akar, viszont semmi sem jöhet létre vagy történhet meg, amit Ő nem akar. „Allah ... minden dolog Rendezője” (39:62). Bár a világmindenségben mindenhol Isten akarata jut érvényre, ez az ember esetében mégsem jelent olyan végzetet, amely kizárná az emberi szabadságot. Az, hogy nők vagy férfiak, egészségesek vagy éppen betegek, szépek vagy kevésbé szépek, nyugodtak vagy nyugtalan természetűek leszünk-e, az Ő akaratától függ. Ő dönti el, hogy milyen családba, milyen körülmények közé kerülünk. Az Ő akarata az is, hogy sokféle vallás legyen a földön (vö. 11:118). Ezek mind Isten által meghatározott dolgok, amelyeken nem tudunk változtatni, de amelyekért Isten nem is von felelősségre senkit sem. Ám életünk eleve elrendelt körülményei és történései mellett számos esetben döntési lehetőséggel rendelkezünk. Isten ugyanis szabad akaratot adott az embernek, akinek így lehetősége és képessége is van a választásra: lehetősége van például arra, hogy hálás vagy hálátlan legyen Isten iránt (vö. 76:2–3).
- Isten feltétlen akarata a

szabad ember esetében is érvényre jut, hiszen végső fokon Ő biztosítja azt, hogy teremtménye szabadon a jót vagy a rosszat választhatja. A Korán szerint annak, aki Istentől kapott képességeit használva a Hozzá vezető utat keresi, Isten megkönnyíti az erőfeszítéseit. Segíti őt abban, hogy minél több jót tehessen, minél közelebb juthasson Hozzá. Aki azonban eltaszítja magától Isten útmutatását, és Tőle elfordulva más utakat keres, annak Isten „megkönnyíti” az emberi akarat szerinti tévelygés útját (vö. 92:4–10). A feltétlen isteni akarat tehát nem végzet, amely kizárná az emberi szabadságot. Az Ő akarata ugyanis annyiban jut érvényre, hogy Ő teszi lehetővé: az Őt szabadon elfogadó ember eljuthasson az üdvösségre, illetve az Őt szabadon elutasító elvárható elvárható. Az eleve elrendelés lényege tehát ez: Isten eleve azt akarja, hogy az ember képes legyen szabadon Őt választani vagy elutasítani. Ezt a tanítást a Korán így fogalmazza meg: „Az igazság Uratoktól van. Ezért aki akar, az higgyen, és aki akar, az ne higgyen” (18:29).

Allah a Legyőzhetetlen, a Büszke: Allah a legyőzhetetlen Isten, aki hívei számára is biztosítja, hogy életük folyamán győzelmet arathassanak a bűn fölött. Tévúton járnak tehát azok, akik testi-lelki harcaikhoz más istenek-től kérik a pártfogást, s nem Allahtól. Mert egyedül Róla mondható el: „Ő az Egyetlen, a Legyőzhetetlen!” (13:16). • Allah a Büszke – hirdeti a Korán. Büszkének azt a személyt nevezzük, aki tisztában van saját értékeivel, érdemeivel, és ezért öröm tölti el őt. Az ember Istentől kapja értékeit, és csak az Ő segítségével szerezhet érdemeket. Ha ezt nem veszi figyelembe, és értékeit, érdemeit csupán önmagának tulajdonítja, büszkesége csak beképzeltség, illetve fennhéjázó büszkélkedés, amely sosem lehet kedves Isten előtt (vö. 31:18). Egyedül Allah az, aki minden érték forrásaként önmaga erejében birtokolja értékeit. Ezért megalapozottan csak Ő lehet büszke önmagára, így egyedül Őt illeti meg a Büszke megnevezés.

Magasztaltassék Allah az felett, amit társítanak mellé: A társítás a teremtménynek a Teremtőhöz hasonlóvá tétele az isteni dolgok terén. Aki valamit vagy valakit Allah társává tesz, azt hozzá teszi hasonlóvá. Ez pedig a leg súlyosabb igazságtalanság. Az igazságtalanság a dolgok rossz helyre tétele. Így aki Allahon kívül mást imád, az az imádatát helytelenül használja, illetéktelennek ajánlja, ami a legnagyobb igazságtalanság (vö. 31:13). • A társítás bűnét egyrészt az az ember követi el, aki antropomorf képzeteket kapcsol Allah neveihez (például az irgalmat gyakorló ember magatartásához hasonlítja Allah mérhetetlen irgalmát). Az antropomorf képzetek és Allah alakjának összekapcsolása a bálványimádás veszélyét hordja magában, amelynek elkerüléséhez már Ábrahám is Isten segítségét kérte: „Uram!... tarts távol engem és a fiaimat attól, hogy bálványokat imád-

junk!” (14:35). A Korán a zsidókról és a keresztényekről mondja: „A rabbijaikat és a szerzeteseiket, és a Messiást, Mária fiát választották uraiknak Allahon kívül. És nem parancsoltatott nekik más, mint hogy az Egyetlen Istenben higgyenek. Nincs más isten, csak Ő! Magasan felette áll annak, és mentes attól, amit társítanak mellé!” (9:31).

Ő Allah, a Teremtő, a Létrehozó, a Megformáló. Övéi a Legszebb Nevek. Őt magasztalja mindaz, ami az egekben és a földön van: A Korán a zsidó Bibliához hasonlóan Istennek tulajdonítja a világ teremtésének, létrehozásának és megformálásának művét. Allah teremtő szavával hozta létre a világmindenséget. Ezért mondja a Korán: „Ő az egek és a föld Alkotója! Ha Ő elrendel egy dolgot, csak azt mondja neki: »Legyél!«, és az lesz” (2:117). A muszlim hit szerint Isten hat nap alatt teremtette a mennyei és a földi világot: „Bizony, a ti Uratok Allah, Aki megteremtette az egeket és a földet hat nap alatt” (7:54). Ő nemcsak létrehozta a világot, hanem meg is formálta, be is rendezte az ember számára: „Ő takarja be az éjszakát a nappalal, gyorsan követve azt, és a Nap és a Hold és a csillagok alá vannak vetve az Ő parancsának. Hát nem Őt illeti meg a teremtés és a parancs? Áldott legyen Allah, a Világok Ura!” (7:54). Isten teremtette az embert (vö. 25:54; 55:14; 96:2), és nemcsak létrehozta őt, hanem az utolsó napon Ő fogja életre kelteni az elhunytakat is: „Ő az Igazság. És Ő az, Aki életet ad a halottaknak, és Ő mindenek felett Hatalmas. És bizony, az Őra el fog jönni, nincs kétség vele kapcsolatban, és Allah fel fogja támasztani azokat, akik a sírban vannak (22:6–7). A történelmet lezáró utolsó napot, az ítélet napját a kinyilatkoztatott szöveg az Őra kifejezéssel jelöli. A Korán azt is körvonalazza, hogy Allah milyen céllal teremtette a világot és benne a szabad embert. Az ember teremtésével és feltámasztásával kapcsolatban Isten így nyilatkozik: „És nem másért teremtettem a dzsinneket⁴ és az embereket, mint hogy Engem szolgáljanak. Nem akarok ellátást tőlük, és nem akarom, hogy tápláljanak. Bizony, Allah a Gondoskodó, az erő Birtokosa, a Szilárd” (51:56–58). Az ember megteremtésével Istennek az a végső célja, hogy teremtményét a halálból feltámassza, és örök boldogsággal jutalmazza. A szúra idézett versei szerint ugyanis nem Isten szorul rá az emberre, hanem a teremtmény szorul rá az isteni gondoskodásra és támaszra, illetve Allah szolgálatára. Őt szolgálni nem más, mint az ő isteni gondoskodását kérni és elfogadni. Isten végső gondoskodása azt jelenti, hogy az embernek paradicsomi boldogságot ad, amelyet a folyókkal öntözött Kertek szimbolizálnak: „Bizony, Allah be fogja bocsátani azokat, akik hisznek és jótetteket cselekszenek, a Kertekbe, amelyek alatt folyók folynak (47:12).

Mohamed és nyomában az egész iszlám világ tudatában van annak, hogy Isten felfoghatatlan, semmi máshoz nem hasonlítható, titokzatos valóság. Az Ő titokzatos világát emberi szemmel nem láthatjuk, s csak a kinyilatkoztatását elfogadó hit alapján szerezhethetünk Róla ismeretet (vö. 2. szúra, bevezetés). Allah magasan felette áll mindannak az emberi elképzelésnek, amelyet Hozzá társítanak. Felfoghatatlansága miatt tilos az Ő képi ábrázolása, mert a bálványimádás irányába vezet, amitől már Ábrahám is óvta családját: „Azt mondta nekik Ábrahám: »Azt imádjátok-e, amit ti magatok faragtok? Pedig Allah teremtett benneteket, és azt is, amit csináltok?«” (37:95–96). Bár Isten felfoghatatlan, a Korán gyakorta emberi jellemzőkkel, antropomorf módon írja le Allahot. Pozitív és negatív emberi vonásokat egyaránt tulajdonít Neki.

❖ Allah pozitív vonásai ❖

A Korán pozitív emberi vonásokkal jellemzi Őt, amikor például azt mondja Róla, hogy hall, vezeti az embert, elküldi a szeleket, lát, kezével osztogat, bíróként ítél, jobb kezében összehajtogat valamit stb. Mindezek az emberre jellemző adottságok. Az Allahra rávetített emberi jellemzőket azonban a muszlimok nem értették félre, nem betű szerint értelmezték, mert annak is tudatában voltak, hogy a világ feletti titokzatos Allah egészen más, mint az ember és világa.

A Korán szerint Allah mindent hall (2:256), vezeti az embert, örömhírként elküldi a szeleket (27:63), mindent lát (2:96), kezével kegyeket osztogat (3:73), bíróként ítél (7:87), a végítélet napján jobb kezében összehajtogatja az egeket (39:67), stb. Ezeket az emberi jellemzőket a muszlimok azért tudták jól érteni, mert az iszlám kinyilatkoztatás refrénszerűen visszatérő mondatokban emlékeztette őket, hogy Allah magasan felette áll minden emberi elképzelésnek, amelyet személyéhez társítanak (vö. 9:31; 10:18; 16:1.3; 27:63; 28:68; 39:67 stb.).

❖ Allah negatív vonásai ❖

A Korán időnként a harcra buzdító, a szigorúan büntető és a megbocsátást megtagadó ember negatív vonásaival is felruhazza Allahot. Ezt teszi, amikor például azt mondja Róla, hogy harcra szólít (vö. 2:191; 47:4; 8:60), szigorúan büntet (vö. 5:95), vagy nem bocsátja meg a társítás hatalmas bűnét (vö. 4:48). Ezeket a negatív vonásokat sugalló Korán-verseket nehéz jól értelmezni, s összefüggéseikből

kiragadva könnyen félre is lehet érteni. Tény azonban, hogy a muszlimok közül azok, akik a Korán egészének ismeretében értelmezték e verseket, eljutottak annak belátására: ezek a kinyilatkoztatások csak látszólag tüntetik fel Allahot háborús uszító, kíméletlenül büntető és a megbocsátást megtagadó Istenként.

Az Allahnak tulajdonított negatív vonások közül az első az, hogy időnként harcra buzdít. A Korán egyik verse szerint így szólítja küzdelemre követőit: „És öljétek meg őket ott, ahol találjátok őket, és úzzétek ki őket onnan, ahonnan ők is kiűzték titeket. És a zsarnokoskodás (kísértés) rosszabb, mint az ölés. És ne harcoljatok velük a Sérthetetlen Mecset (a Kába) környékén, amíg ők nem harcolnak ott veletek. De ha harcolnak veletek, akkor öljétek meg őket. Ilyen a hitetlenek büntetése” (2:191). Egy másik szövegben, a „Kard versében” így szólítja fel őket: „Aztán, amikor a sérthetetlen hónapok elmúltak, öljétek meg a társítókat, ahol találjátok őket, ragadjátok meg őket, ejtsétek foglyul, és ostromoljátok meg őket, és várjatok lesben rájuk minden leshelyen. De ha megbánják, amit korábban cselekedtek, és megtartják az imát, és megadják a zakátot, akkor hagyjátok, hogy folytassák az útjukat. Bizony, Allah Megbocsátó, Irgalmas” (9:5). – Ezeket és a többi áját (8:60; 47:4 stb.), amelyek látszólag harcos (fegyveres) hitterjesztésre buzdítanak, azok a muszlimok értik jól, akik egyrészt elhangzásuk történelmi környezetébe illesztve értelmezik az említett verseket, másrészt tisztában vannak a dzsihád szó jelentésével, és megkülönböztetik a harc különféle fajtáit.

❖ *a harcra szólító áják történelmi környezete* ❖

A Korán 2:191 verse nem általánosságban szólít harcra a hitetlenek ellen, hanem adott történelmi helyzetre vonatkozik. Semmiképpen sem igazolja, hogy a muszlimok a nem muszlimokat vagy a másként gondolkodókat megölhetik vagy üldözhetik. Az ája ugyanis csak egy konkrét háborús helyzetet tart szem előtt. Ez a helyzet azért alakult ki a pogány mekkaiak és a muszlimok között, mert az előbbieket elűdözték és medinai áttelepülésre kényszerítették az utóbbiakat. • Ha abból indulunk ki, hogy „a zsarnokoskodás (kísértés vagy hitetlenség) rosszabb, mint az ölés” megjegyzés a békeesség Istenének ajkáról hangzik el, lehetséges, hogy a versben szereplő „ölés” szót nem is betű szerint kell vennünk. Elképzelhető, hogy ez a mondat sajátos módon csupán azt fejezi ki: a hit mérhetetlenül nagy kincs, amelyért érdemes – akár megöletés által is – elveszíteni a földi

életet, amelyet a kísértés abszolút értéknek tüntet fel. Máté evangéliumában Jézus is ilyen meghökkentő szófordulattal fejezi ki, hogy az örök élet, a mennyország mérhetetlenül nagyobb érték, mint az ember szeme világa vagy testi épsége: „Ha pedig a jobb szemed megbotránkoztat téged, vágd ki azt és dobd el magadtól; mert jobb neked, hogy elveszen egy a testrészeid közül, mint hogy az egész testedet a gyehegnára vessék. És ha a jobb kezéd megbotránkoztat téged, vágd le azt és dobd el magadtól; mert jobb neked, hogy elveszen egy a testrészeid közül, mint hogy az egész tested a gyehegnára jusson” (Mt 5,29–30). • Ám ha ezt az összehasonlítást és értelmezést valaki nem is tudja elfogadni, akkor is bizonyos: a vers nem általánosságban igazolja a fegyveres harcot, hanem csak egy konkrét történelmi helyzetben hirdeti, hogy a muszlim végső szükségben fegyveresen is védekezhet, ha üldözik, elnyomják vagy vallásának gyakorlásában akadályozzák őt. A vers és a hasonló versek nem a harcra s nem is a védekező fegyveres küzdelemre lelkesítenek, hanem burkoltan annak a fájdalmas igazságnak elfogadására buzdítanak, hogy Allah nem marionettfigurákat, hanem szabad emberi lényeket akart teremteni, akkor pedig meg kellett engednie a bűnt és így a fegyveres önvédelem, illetve a „jogosnak mondott emberölés” gyakorlatát is.

A Korán 9:5 versének értelmezését illetően is figyelembe kell venni azt a történelmi helyzetet, amelyben ez a kinyilatkoztatás elhangzott: Mohamed és Mekka pogány törzsi vezérei egyezséget kötöttek, hogy többé nem harcolnak egymással. Ám néhány mekkai megszegte ezt a megállapodást. A versben szereplő „sérthetetlen hónapok” kifejezés arra a négy hónapos időtartamra utal, amelyben a háború és az ölés szigorúan tilos volt minden muszlim számára. A „sérthetetlen hónapok elmúlása után” időhatározó arra a konkrét eseményre utal, hogy 630-ban Mohamed és társai békésen bevették Mekka városát. A vers tehát egy meghatározott konfliktushelyzetre vonatkozik, amely a muszlimok és a támadólag fellépő mekkai szerződészegők között alakult ki. Emellett a békére és megbocsátásra is figyelmeztet: Allah négy hónapos haladékot ad arra, hogy a szerződészegő társítók megbánhassák bűneiket, s ha ezt megteszik, nem szabad bántani őket. Ha tehát ebből a versből a muszlim arra következtetne, hogy neki joga van mások életéről vagy haláláról dönteni, ez éppoly hamis következtetés volna, mint a nem muszlimnak az a véleménye, amely szerint az iszlám hit egyik fontos követelménye mások megölése.

❖ *a dzsihad fogalma és különféle formái* ❖

A dzsihad (arab: *dzsihad*) szó jelentése: harc, igyekezet, erőfeszítés, szorgalom, küzdelem. A muszlimok általában a személyes tulajdonságok javítását értik rajta, de a dzsihad a saját (vagy mások) életének, tulajdonának és

hitének megvédéséért vívott küzdelmet is jelentheti. A nyugati országokban a kifejezést tévesen fordítják „szent háborúnak”, mivel a háború arab neve: *harb*. Az iszlám szerint valamennyi muszlim számára a legszebb és legnemesebb cél az iszlám törvényeinek terjesztése és e törvények megerősítésére tett erőfeszítés az egész világon. Mohamed próféta élete során azonban többször is hangsúlyozta, hogy a fizikai erőfeszítéseknél, harcoknál (kis dzsihád) sokkalta fontosabb és értékesebb a belső, a lelki küzdelem (a nagy dzsihád), és azt is hirdette, hogy az Allah által megengedett háború csak védekező jellegű küzdelem lehet.⁷

A muszlim vallástudósok különbséget tesznek a dzsihád belső és külső formái között.⁸ A befelé irányuló, egyben a legnagyobb dzsihád a lélekkel szembeni erőfeszítés (a spirituális dzsihád), amellyel az ember saját gonoszságát akarja leküzdeni. • Mivel az iszlámot háromféle módon érheti támadás, a kifelé irányuló vagy látványos dzsihádnak is három fajtája van. Ha eszmékkel támadják az iszlám közösséget, a muszlimoknak a Koránon alapuló vallási érvekkel, észszerű elméleti bizonyítékokkal kell válaszolniuk a támadásra: „Ne engedelmeskedj hát a hitetleneknek, és küzdj vele (a Koránnal) ellenük, nagy küzdelemmel” (25:52). Ha gazdasági szankciókat alkalmaznak velük szemben, tényekkel kell igazolniuk, hogy az iszlám kínálja fel a legigazságosabb módszert a gazdaság rendbetételére (vö. 61:10). Igazolniuk kell például, hogy az iszlám bankrendszere, amely tiltja a kamatszédést, igazságosabb, mint a keresztény nyugat bankrendszere, amelyben a 15. század elejétől vált gyakorlattá, hogy a kölcsönökre kamatot számítanak fel. Végül, ha valódi fegyverekkel támadják a muszlimokat, akkor Allah számukra is megengedi a fegyveres vagy a vagyonnal támogatott védekező harcot (vö. 61:11).

A Korán alapján egészen bizonyos, hogy a fegyveres dzsihád nem jelenthet erőszakos hiterjesztést. Allah ugyanis azt mondja a Koránban, hogy a vallásban nincs kényszer, másrészt azt is állítja, hogy a vallások sokfélesége az Ő akarata (vö. 2:256; 11:118–119). Ez azt jelenti, Ő megadta az embernek a szabad választás lehetőségét, és a muszlim nem kényszeríthet senkit sem az iszlám követésére. Kétségtelen, hogy „a muszlimok Allah nevét tűzték zászláikra a hódítások alatt, de ez nem nevezhető igazságtalan megszállásnak, erőszakos térítésnek, vagy a vallások eltörlése érdekében indított hadjáratoknak, hiszen történelmi tény, hogy a meghódított területeken az őslakos zsidók, keresztények és más égi vallások követői továbbra is gyakorolhatták... vallásukat. A hódítások az elnyomott népek felszabadítását célzó hadjáratok voltak, és az iszlám birodalom politikai hatalmának a kiterjesztését hozták, de egyáltalán nem voltak hittérítő háborúk” – írja Abdul-Fattah Munif, a neves keletkutató.⁹

A Korán szerint az is biztos, hogy Isten nem ad parancsot háborúra, hanem legfeljebb az önvédelem vagy az iszlám hit megvédése céljából megengedi azt. A védekező harcra kegyesen engedélyt ad (vö. 22:39–40), de ha az iszlám ellen támadók felhagynak harcaikkal, akkor Allah a muszlimoknak sem ad engedélyt a fegyveres küzdelem folytatására (vö. 4:90).

A Korán istenképe alapján a látszólag harcra és félelemkeltésre (terrorra) buzdító verseket (vö. pl. 8:60) nem szabad a terrorizmus isteni támogatásaként értelmezni. Az útonállás büntetéséről szóló ája¹⁰ hatálya ugyanis a muszlim vallástudósok szerint kiterjed a terrorizmusra is. A terrorizmus bűn, amely büntetést érdemel: „Bizony, azoknak a büntetése, akik háborút viselnek Allah és a Küldötte ellen, és romlást terjesztenek a földön, az, hogy megölik őket, megfeszítik, vagy levágják a kezüket és a lábukat az ellentétes oldalon, vagy kiűzik őket az országukból. Ez a megszegésük ebben a világban, és a Túlvilágon hatalmas büntetés várja őket” (5:33).

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a harcra szólító ájakat azok értelmezik helyesen, akik nem valamiféle fegyveres hitterjesztő harcra vagy terror gyakorlására szólító isteni parancsoknak tekintik ezeket, hanem belátják: a magasztos Allah e versekben engedélyt ad az általa szabadnak teremtett embereknek, hogy ha békés eszközökkel nem boldogulnak, a túlkapásokat kerülve fegyveresen is védelmezhesék életüket és a muszlim hitközösséget. A versek értelmezését illető tévedések oka – különösen az arab hódítások időszakában – az volt, hogy a harci parancsot kiadó és a politikai iszlám kísértésének engedő kalifák vagy imámok nem mindig gondolták végig őszintén és tárgyilagosan, hogy az általuk indított harc védekező jellegű küzdelem-e, vagy vallási érvekkel „alátámasztott” területszerzési háború.

A Korán gyakorta kíméletlenül büntető Istenként írja le az irgalmas Allahot, aki a bűnöst e világi szenvedésekkel sújtja, és az örök büntetést, a Poklot helyezi számára kilátásba (vö. 5:98; 6:31; 7:130; 9:68; 15:50 stb.). Ezeken a negatív jellemzőkön csak azok a muszlimok nem ütköznek meg, akik helyes fogalmat tudnak kialakítani az isteni büntetéssel kapcsolatban, illetve megértik: Allah az üdvösség elérését segítő próbatétnek szánja büntetéseit és fenyegetéseit (vö. 2:49; 5:94 stb.).

Az iszlám szerint kétféle isteni büntetés van: az e világi (a természeti katasztrófák, a háborúk okozta szenvedések) és a túlvilági örök büntetés (a kárhozat, a tűzzel szimbolizált Pokol).

Az e világi büntetések közül a természeti katasztrófák annyiban Allah cselekedetei, hogy Ő az, aki megengedi ezeket az eseményeket: vagyis az Ő akarata az, hogy lehetségesek legyenek a földi katasztrófák.

A háborúk okozta szenvedések esetében hasonló a helyzet. Allah engedi meg a szabad és bűnös emberek számára a széthúzás és az egymás ellen vívott háborúk lehetőségét. Ezt a tanítást a Korán így fogalmazza meg: „Neki hatalmában áll, hogy büntetést küldjön rátok felülről, vagy a lábatok alól, vagy hogy csoportokra szakítson benneteket, és megízleltesse veletek egymás erőszakát” (6:65). Az Istentől eredő büntetés egyik formája tehát az, hogy Ő megengedi: az emberek megízlelhessék egymás erőszakát. Lehetővé teszi például a „szemet szemért, fogat fogért”, azaz a büntetett arányos megtorlás lelkületének érvényre jutását. A gyilkosság, az emberölés a kinyilatkoztatásokat küldő Allah szerint a legsúlyosabb bűnök egyike, de nem minősül ilyennek, ha jogosan, azaz megtorlás gyanánt hajtják végre: „Emiatt előírtuk azt Izrael népének, hogy aki megöl egy lelket (egy embert), másért, mint életért (vagyis, ha az illető is megölt valakit), vagy mert romlást terjesztett a földön, az olyan, mintha megölte volna az egész emberiséget. És aki megmenti (egy ember életét), az olyan, mintha megmentette volna az egész emberiséget” – hirdeti Allah a Koránban (5:32). Megengedi a „jogos”, azaz a megtorlasként végrehajtott emberölést, de mérsékletre is buzdít: „És ne öljetek meg senkit, amit Allah tiltottnak nyilvánított, hacsak nem jogosan. És akit igazságtalanul megölnek, a képviselőjének adtuk a hatalmat. De ne ess túlzásba az ölésben!” (17:33). Arra figyelmeztet, hogy az Ő szemében kedvesebb az, ha valaki az igazságtalanul megölt ember képviselőjeként az emberéletet kioltó megtorlás helyett a megbocsátást választja, illetve elfogadja a gyilkostól a pénzbeli jóvátételt: „Ti, akik hisztek! Előíratott nektek a törvényes egyenlő viszonzás a gyilkosság esetén: a szabad ember a szabad emberért, és a rabszolga a rabszolgáért, és a nő a nőért. De ha valakinek megbocsát a testvére, akkor megfelelő fizetséget kell adnia, tisztességgel. Ez engedmény és kegyelem Uratoktól. De aki ezután átlépi a határokat, arra fájdalmas büntetés vár” (2:178). Arra emlékezteti a muszlimokat, hogy az általa leküldött (kinyilatkoztatott) Tórában már a zsidóknak is azt ajánlotta, hogy a megtorlásról való lemondás az ember üdvösségét szolgáló megváltó cselekedet: „És előírtuk nekik abban (a Tórában): életet életért, szemet szemért, orrot orrért, fület fülért, fogat fogért, és megfelelő megtorlást a sebekért. De aki lemond róla adományként, az megváltás neki. És aki nem az által ítél, amit Allah leküldött, azok bűnösök” (5:45).

- Ezek azok az ájak, amelyek alapján 2003-ban Szaúd-Arábia főmuftija egyik vallásjogi rendeletében a terrorizmust bűncselekménynek minősítette: „Mindenki, aki a terrorizmust fegyveres dzsihadnak állítja be, maga

is egy tévelygő, tudatlan ember. Az is bűnös, aki a terroristáknak segítséget nyújt, és egyben rejtkehelyet is biztosít számukra. Sajnos egyesek az iszlám világban saját önjelölt vallástudósaikat követik, akik nem rendelkeznek megfelelő tudással, és nem tekinthetők fakíhoknak (vallásjogi tudósoknak)”.¹¹

Az örök büntetés, a kárhozat (a Pokol) annyiban ered Istentől, hogy öröktől fogva Ő engedi meg: „aki akar, higgyen, és aki akar, az ne higgyen” (18:29). Ez azt jelenti: Allah örök rendelése az, hogy aki még halála pillanatában sem tér meg, az saját akaratának megfelelően fog elkárhozni (ha el akar kárhozni, kárhozzon el). Azonban a kárhozat kilátásba helyezése, illetve az örök büntetés gyakori emlegetése Allah részéről nem egy kegyetlen ítélőbíró fenyegetései, hanem annak az Istennek reményt sugárzó figyelmeztetései, aki az ember megtérését, boldogulását és üdvösségét akarja. Ő ezt üzeni a Próféta(n) keresztül minden önmagával szemben igazságtalan, azaz bűnös embernek: „Szolgáim, akik igazságtalanok voltatok saját magatokkal szemben! Ne mondjátok le Allah kegyelméről. Bizony, Allah megbocsát minden bűnt. Bizony, Ő Megbocsátó, Irgalmas” (39:53).

Az Allahra vetített negatív emberi jellemzők közül nehezen értelmezhető az, amely szerint Allah olyan Isten, aki a társítás bűnét nem bocsátja meg: „Bizony, Allah nem bocsátja meg azt, ha társakat állítanak mellé, de ami ezen kívül van, azt megbocsátja annak, akinek akarja. És aki társít Allah mellé, az bizony hatalmas bűnt követ el” (4:48). Az irgalmas és megbocsátó Istennek ez a jellemzője látszólag ellentétben áll azzal, hogy Ő minden bűnt megbocsát (39:53). Ezt a látszólagos ellentmondást azok a muszlimok tudják feloldani, akik tisztában vannak azzal, hogy ez az ája a megátalkodottakra, vagyis azokra vonatkozik, akik haláluk pillanatában sem térnek meg, s ragaszkodnak a társítás bűnéhez (vö. 4:110).

A Korán szavai szerint Allah minden bűnt megbocsát, kivéve a társítást. A társítók nem juthatnak a Paradicsomba (vö. 5:72). Ez a kijelentés azonban ellentmondásban van azzal a sok Korán-verssel, amelyek azt hirdetik, hogy Allah megbocsátó és irgalmas mindazokhoz, akik bűnbánatot tartanak (vö. 2:37; 3:31; 4:106; 5:39; 7:153; 17:25 stb.). Ez a látszólagos ellentmondás azonban feloldható, ha figyelembe vesszük: a Korán szerint Allah csak azoknak tud megbocsátani, akik elfogadják tőle a bűnbocsánatot. Azok a társítók tehát, akik nem részesülhetnek bűnbocsánatban, a megátalkodottak (vö. 9:84), vagyis azok, akik még haláluk pillanatában sem bánják meg bűnüket, azaz még ekkor is elutasítják Isten

bűnöket megbocsátó irgalmát. Allah ugyanis kedveli azokat, „akik bűnbánattal fordulnak Hozzá, és szereti azokat, akik megtisztulnak” (2:222).

2.2 A muszlim üdvösségvárás

A muszlim ember abban látja és attól várja üdvösségét, hogy földi életében és a halálát követő feltámadásában beteljesedik Isten igaz ígérete. Az ígéret szerint Allah, aki semmiből teremtette a világot, a feltámadás napján fel fogja támasztani az egész teremtést, s elszámoltatva mindenkit tetteiről, megjutalmazza azokat, akik jót tettek. A Korán így beszél Isten üdvígéretéről: „Hozzá fogtok mind visszatérni. Allah ígérete igaz. Bizony, Ő hozza létre a teremtést a semmiből, aztán megismétli, hogy igazsággal megjutalmazza azokat, akik hisznek és jókat cselekszenek” (10:4). Egy másik Korán-vers kérdés formájában fogalmazza meg az üdvösség szó jelentéstartalmát: „Hogyan lehetséges, hogy nem hiszték Allahban, mikor halottak voltatok [egyáltalán nem léteztetek], és Ő életet adott nektek? Aztán a halálba küld benneteket, aztán újra életre kelt benneteket, és Hozzá fogtok visszatérni” (2:28).

A muszlimok üdvösségvárása feltételezi Allah egyedüli üdvözítő hatalmát. Az ember üdvösségének egyedüli forrása és biztosítója a mindenható Allah. A látható és láthatatlan világban minden az Ő akarata szerint történik. Így az ember üdvössége is egyedül tőle függ: a szabadsággal megajándékozott teremtmény csak azért üdvözülhet, mert Allah akarja ezt. Kétségtelen, hogy az üdvösség elnyeréséhez az embernek erkölcsi erőfeszítéseket kell tennie: a Korán szerint akarnia kell az egyenes úton járni (vö. 1:6–7). Ám az ember csak akkor akarhatja ezt, ha Allah is akarja (vö. 81:27–29). Más megfogalmazásban: „És egyetlen lélek sem hihet, kivéve Allah engedelmével” (10:100). Ebből a szempontból nézve tehát a teremtmény üdvösségének kizárólagos forrása Allah.

A Korán szavai szerint a hívő így vall az egyedül üdvözítő Istenbe vetett hitéről: Allah az, „Aki teremtett engem, és Ő az, Aki vezet engem, És Aki enni és inni ad nekem. És amikor beteg vagyok, Ő gyógyít meg, És Ő az, Aki halálba fog küldeni, aztán életet ad nekem a Feltámadás Napján. És Ő az, Aki remélem, hogy meg fogja bocsátani a hibáimat az Ítélet Napján” (26:78–82). Ezért az üdvösség elnyeréséhez Allától kér segítséget: „Csak Téged imádkunk, és csak Tőled kérünk segítséget. Vezess

minket az egyenes útra, Azoknak az útjára, akiknek kegyeket adtál, nem azokéra, akiket a haragod sújt, és nem a tévelygőkére” (1:5–7; vö. 4:175). Az iszlám szerint csak azok üdvözülhetnek, akik jótetteket hajtanak végre: „És aki jótetteket cselekszik, akár férfi, akár nő, és hívő: azok be fognak lépni a Paradicsomba, és annyi igazságtalanság sem fogja érni őket, mint a datolyamagon a rost” (4:124). Jótetteket cselekedni, egyenes úton járni azonban csak Allah erejében képes az ember: „És ne mondd semmiről, hogy »Bizony, megteszem azt holnap«, hacsak nem »ha Allah úgy akarja«” (18:23–24; vö. 22:54).

Az üdvösséget váró muszlim reménykedik abban, hogy a Sátán kísértései elleni küzdelemben Isten segítséget nyújt neki, és megmenti őt a kárhozat veszélyétől.

A Koránban Allah így bátorítja az Őt féltő, az Ő feltétlen uralmát elismerő híveit: „Bizony, csak a Sátán az, aki a szövetségesein keresztül ijesztget benneteket. Ne féljetek hát tőlük, hanem féljetek Engem, ha hívők vagytok!” (3:175). Azt ígéri híveinek, hogy a kísértés idején menedéket nyújt számukra: „És ha gonosz sugallat jön hozzád a Sátántól, keress menedéket Allahnál! Bizony, Ő a mindent Halló, mindent Tudó” (41:36).

Az üdvösségét kereső és váró muszlim hisz a testi feltámadásban és az Utolsó Napban, azaz a végső ítéletben.

A Korán szerint a végső napon Allah fogja feltámasztani az elhunytakat, és Ő ítéli meg őket földi tetteik alapján: „Ez azért van, mert Allah – Ő az Igazság. És Ő az, Aki életet ad a halottaknak, és Ő mindenek felett Hatalmas. És bizony, az Óra el fog jönni, nincs kétség vele kapcsolatban, és Allah fel fogja támasztani azokat, akik a sírban vannak” (22:6–7; vö. 64:7). A feltámadás és a végső ítélet időpontját Órának nevező Korán szerint a feltámadás és a végítélet időpontja Allah titka. Az ember ezt nem tudja kiszámítani. Ezért ha a muszlimnál az időpont felől érdeklődnek, ezt kell válaszolnia: „Annak tudása egyedül Uramnál van. Rajta kívül senki nem fedheti fel annak az idejét. Súlyosan nehezedik az az egeken és a földön. Nem másként fog eljönni hozzátok, mint váratlanul!” (7:187). „Az Óráról kérdeznek téged, mikor van az elérékezése? Mit tudsz említeni azzal kapcsolatban? Nincs elegendő tudásod, hogy ezt megmondd, mert az Óra tudása egyedül Allahnál van” (79:42–43). • Abdul-Fattah Munif ezt írja a testi feltámadásba vetett muszlim hitről: „a vallástudósok megkülönböztetnek kisebb és nagyobb jeleket, melyek mutatják a Végő Óra közeledtét. Ezekről tudniuk kell a muszlimoknak, hogy ne feledkezzenek meg az elszámolásról, ami vár rájuk haláluk után. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy minden ember számára a saját halálával

megkezdődik a túlvilág, azzal, hogy lelke elhagyja a testét, és a sírbeli köztes létben várja a feltámadást.”¹²

Az üdvösségét váró muszlim reménykedik abban, hogy az Allah által készített Paradicsomba, a Kertekbe fog jutni.

A mesébe illő Kertek képével szimbolizált Paradicsom, az Allahhoz való visszatérés legjobb helye, a Korán szerint minden e világi értéket felülmúló és boldogító állapot: „Az embereknek kívánatosá tétetted az, amire vágyanak – az asszonyok és a gyermekek, a felhalmozott kincs aranyból és ezüsből, a megbélyegzett paripák, és a jószágok, és a termékeny föld. Ezek az evilági élet élvezetei. De Allah! Nála van a visszatérés legjobb helye. Mondd: »Hírt adjak nektek valamiről, ami jobb annál? Azoknak, akik istenfélők, kertjeik lesznek Uruknál, amelyek alatt folyók folynak. Örökké abban fognak lakozni. És tisztává tett társaik lesznek ott, és Allah megelégedése. És Allah mindent lát az Ő szolgálóival kapcsolatban«” (3:14–15). A legnagyobb boldogság és gyönyörűség, amelyben a Kertek lakói részesülni fognak, hogy megpillanthatják a magasságos Allah arcát minden szépségével, fenségével és hatalmasságával együtt: „Azon a Napon egyes arcok fényesek lesznek, Uruk felé néznek” (75:22–23). • A muszlim hitvallást összefoglaló Korán-versek így beszélnek a Paradicsomba jutás reményéről: „Az istenfélők, akiknek a Korán vezetésként küldetted le, hisznek a Láthatatlanban, azokban a dolgokban, amelyekről Allah és a Küldötte... beszélnek, de a szemünkkel nem vagyunk képesek látni: a Paradicsom, a Pokol, a Feltámadás, a Mérleg és még számtalan dolog, illetve, ami talán a legfontosabb, hisznek a Mindenható Allahban, anélkül, hogy látnák Őt [...] Hisznek ebben a Koránban, és abban, hogy a többi isteni eredetű kinyilatkoztatások, mint a Tóra, a Zsoltárok, vagy az Evangélium, eredetileg szintén a Mindenható Allahtól származnak, szilárdan hisznek abban, hogy a Feltámadás, az Elszámolás, az Ítélet, a büntetés és a jutalom a Tűlvilágon igaz, és igyekeznek eszerint is élni” (2. szúra, bevezetés).

A muszlimok meggyőződése szerint minden hívő üdvözülni fog, aki Allah útján jár, és üdvözülni akar. Az üdvösségből azonban a szűkebb és a tágabb értelemben vett Könyv Népei sincsenek kizárva.

Al-Bukhári hadisz-gyűjteménye szerint Mohamed ezt tanította a muszlimok üdvösségéről: „»Az egész (muszlim) közösségem bejut a Paradicsomba, kivéve az, aki visszautasítja.« Erre a társai megkérdezték: »Ki utasítaná vissza?« A Próféta (Allah dicsérje és üdvöztse) így válaszolt: »Aki engedelmeskedik nekem, az bejut a Paradicsomba. Aki nem engedelmeskedik nekem, az visszautasítja.«”¹³

A muszlimokon kívül a szűkebb értelemben vett, vagyis az isteni kinyilatkoztatást írásos formában őrző Könyv Népei is eljuthatnak az üdvösségre: „Bizony, azok, akik hisznek, és a zsidók, és a szábeusok, és a keresztények, akik hittek Allahban és az Utolsó Napban, és jókat cselekedtek, nekik nem kell majd félniük, és nem fognak szomorkodni” (5:69). • A versben említett szábeusok a dél-arábiai Sába (Seba) népe, amely a bibliai hagyomány szerint a Kr. e. 10. században átvette a zsidó vallást. • Allah a Koránban győzedelmesnek és hívőnek nevezi az Izraelből eltávolodó keresztényeket: „Aztán egy csoport Izrael népéből hitt, egy csoport pedig hitetlen lett. És mi megerősítettük azokat, akik hittek, az ellenségeik ellen, és ők lettek a győzedelmesek” (61:14). Azt állítja, hogy Jézus követőinek szívébe Ő adott szeretetet és irgalmat: „neki [Jézusnak] adtuk az Evangéliumot. És a követőinek a szívébe szeretetteljességet és irgalmat helyeztünk” (57:27). Kétségtelen, hogy a Korán tiltakozik a keresztény gyakorlat ellen, amely Jézust Istenként imádja. Ám, jóllehet óva inti a keresztényeket ettől a gyakorlattól, az intelmet nem követi olyan fenyegetés, amely büntető megtorlást helyezne kilátásba (vö. 4:171).

A Korán a tág értelemben vett Könyv Népeit sem zárja ki az üdvösségből. A tág értelemben vett Könyv Népei közé tartoznak azok a zsidóságot és a kereszténységet megelőzően élő egyistenhívő népek, amelyek nem őriztek meg írásos formában próféták által hirdetett isteni kinyilatkoztatást. Ezekhez az ősi népekhez küldött próféták közül az első Ádám, az első ember: „Bizony, Allah Ádámot és Noét, Ábrahám családját, és Imrán családját választotta ki a teremtmények felett” (3:33). Ő a bűnbánatát követően olyan ígéretet kapott Alláhtól, amely a későbbi prófétáknak és ezek követőinek is szól: „Aztán Ádám szavakat kapott Urától, és Ő kiengesztelődött iránta, hogy megbocsásson neki. Bizony, Ő Megbocsátó, Irgalmas... És ha vezetés jön Tőlem hozzátok, akkor aki a vezetést követi, annak nem kell majd félni, és nem fog szomorkodni” (2:37–38).

2.3 Az erkölcs az iszlámban

A muszlimok erkölcsstanát az iszlám öt pilléréről szóló tanítás és a zsidó tízparancsolatra emlékeztető kinyilatkoztatások foglalják össze.

❖ az iszlám öt oszlopa ❖

Az iszlám öt oszlopáról vagy pilléréről szóló tanítást a Mohamed életére vonatkozó hagyományból, illetve a mondásait tartalmazó hadisz-gyűjteményből ismerjük. Az öt pillér az egyistenhitre, az imádkozásra,

az adományozásra, a böjtölésre és a zarándoklatra vonatkozó vallási előírás.¹⁴

Az iszlám első pillérét a tanúságtétel (arab: *seháda*) alkotja. Ez valójában egy hitvallás, amelyben a hívő elmondja: „Tanúsítom, hogy nincs más isten az egyetlen igaz Istenen kívül, és Mohamed az Isten küldötte.”¹⁵

A tanúságtétel alapjául a Korán kinyilatkoztatásai szolgálnak: „És a ti istenetek Egyetlen Isten. Nincs más istenség, csak Ő, a Kegyelmes, az Irgalmas” – hirdeti a szent könyv (2:163; vö. 2:255). Mohamed, Isten küldötte így szól: „Emberek! Bizony, én Allah Küldötte vagyok hozzátok, mindannyiatokhoz, Akié az egek és a föld uralma. Nincs más istenség, csak Ő. Ő ad életet, és Ő küld halálba. Higgyetek hát Allahban, és a Küldöttében, az írástudatlan prófétában, aki hisz Allahban és a Szavaiban, és kövessétek őt, hogy vezetést kaphassatok” (7:158). Ez a hitvallás a muszlimok erős hitét és bizonyosságát fejezi ki Allah létezésében, és abban, hogy egyedülvalóságában egyedül Őt illeti meg az imádat és az engedelmesség. A hitvallás Mohamedet Isten küldöttének, azaz prófétának mondja. A muszlimok szerint ez a hitvallás „az iszlám bejárata”. A Mohamed mondásaira hivatkozó egyik hadíszt szerint ugyanis, ha ezt valaki szívből elmondja, muszlimmá válik, és elkerüli a túlvilági büntetést: „Nincs olyan ember, aki szívből meggyőződve tanúsítja azt, hogy nincs más isten, csak Allah, és Mohamed az Ő Küldötte, hogy Allah ne tiltan meg számára a Tüzet” (vö. Al-Bukhári).

Az iszlám hitrendszer második pillére az imádkozás (arab: *szaalát*). Ez a pillér az imavégzés, illetve az imák szertartásainak követelményét írja le. Eszerint a muszlimoknak naponta ötször kell imádkozniuk: hajnalban, délben, kora délután, alkonyatkor és éjszaka. Minden imát arccal a mekkai Kába-szentély felé fordulva kell elvégezni.

Az imádságnak, az Istennel való személyes kapcsolatnak elsődleges célja az, hogy az imádkozó gondolatait Allahra összpontosítsa. Az iszlám szerint a hívőknek előírt időpontokban, napi öt imát kell elmondaniuk (vö. 4:103). Minden egyes imádság kötelező egységekből, úgynevezett rakákból áll. A leggyakrabban ismételt muszlim ima a Korán első szúrájából való: „Dicsőítés és hála Allahnak, a Világok Urának, A Kegyelmesnek, az Irgalmasnak, Az Ítélet Napja Birtokosának” (1:2–4). Az előírt mondatok mellett azonban a hívők saját gondolatukat vagy kívánságukat is beleszőhetik az ima szövegébe. Az imákat a megadott időtávokon belül bármikor el lehet végezni. Az iszlám mégis azokat az időpontokat tartja ideálisnak, amikor a müezzín hangja imára szólítja a híveket. A müezzín a

mecsetnek az az alkalmazottja, aki az imára hívó szöveget elénekli a pénteki közösségi ima, valamint a napi ötszöri imádság előtt. Különösen fontos a pénteki közösségi ima, amelyről a Korán így rendelkezik: „Ti, akik hisztek! Amikor hívnak a pénteki nap imájára, akkor siessetek az Allahról való megemlékezésre, és hagyjátok a kereskedést! Ez jobb nektek, bárcsak tudnátok!” (62:9). A pénteki közösségi imát¹⁶ Allah azért jelölte ki a muszlimok számára, hogy az összetartozás érzése növekedhessen bennük, s az elmúlt hét eseményeit felidézve felkészülhessenek a következő hétre. Ez az ima kötelező minden muszlim férfinak, aki nem beteg vagy utazó. Az imán azonban nők és gyermekek is részt vehetnek, jóllehet számukra ez nem előírás. Az imát a mecsetben, a dzsámiban vagy erre alkalmas gyülekezőhelyen kell megtartani.

A kötelező adakozás, az alamiznaadás (arab: *zakát*) vagy a szegényadó az iszlám harmadik pillére. Eredetileg olyan adónem volt, amely a túlzottan nagy vagyoni különbségek csökkentését célozta.

A magasságos Allah a Korán több versében is említi azt a kötelezettséget, amelyet a 24. szúra így fogalmaz meg: „És tartsátok meg az imát, és adjátok meg a zakátot, és engedelmeskedjeteK a Küldöttnek, hogy kegyelmet kaphassatok” (24:56). Az általánosan elfogadott hagyomány szerint a zakát holdévenként a tehető muszlim vagyonának 2,5%-át teszi ki, amelyet a szegények, illetve a rászorulóK számára kell szétosztani. A rászorulóK közé tartoznak a rabszolgák, a szolgálók, az adósok és az utazók is. Az a muszlim, aki szűkösebb körülmények között él, kevesebbet vagy természetben is fizethet. A zakátot abban a közösségben kell szétosztani, amelyben adakoztak. A Korán az adakozás módját is megszabja: „Ti, akik hisztek! Adakozzatok a jó dolgokból, amit kerestetek, és amit Mi előhóztunk számotokra a földből. És ne legyen az a célotok, hogy azt adjátok belőle, ami rossz, amit ti magatok sem vennétek el, hacsak nem csukott szemmel. És Allah Gazdag, dicséretre méltó. A Sátán szegénységgel fenyeget benneteket, és erkölcstelenséget parancsol nektek. És Allah megbocsátást ígér nektek Magától, és az Ő kegyességét...” (2:267–268).

Az iszlám negyedik pillére a Ramadán havi böjtölés. A muszlimok szerint a böjt (arab: *szaum*) jelentősége abban áll, hogy gyakorlása közben közelebb kerülnek Istenhez: az önmegtartóztatással az Allah iránt érzett hálájukat, nagyrabecsülésüket és ugyanakkor a tőle való függőségüket is kifejezésre juttatják, ezáltal vezekelnek múltbeli bűneik miatt, és ezzel emlékeztetik magukat a nélkülözőK ínségeire is.

A Korán háromféle böjtöt említ. Ezek egyrészt a vallás által előírt rituális böjtök (vö. 2:183–187), másrészt azok a böjtök, amelyeket valamelyik parancsolat elmulasztása miatt mintegy engesztelésül végeznek (vö. 2:196), harmadrészt az aszketikus böjtök (vö. 33:35). Az első kategóriába tartozik a Ramadán hónapjában¹⁷ tartott böjt (vö. 2:185). Ennek időszakában a muszlimoknak tartózkodniuk kell az evéstől, az ivástól, a dohányzástól és a szexuális együttléttől hajnaltól napnyugtáig, és különösen ügyelniük kell arra, hogy ne kövessenek el másfajta bűnt. A Ramadán idején a vallás tehát megköveteli a hívóktól, hogy ilyenkor fordítsanak nagyobb figyelmet az iszlám tanításainak betartására, tartózkodjanak az erőszak minden formájától, a dühtől, az irigységtől, a kapzsiságtól, a bujaságtól, az illetlen beszédétől és a pletykálástól. A 9. iszlám hónap folyamán tartott böjt minden muszlim számára kötelező, viszont tilos azok számára, akikre nézve ez veszélyt jelent, vagy túl sok problémával járna (ilyenek például a 14 év alatti gyerekek, az idős emberek, a terhes vagy szoptató nők, a cukorbetegék és más betegséggel küzdők is, illetve az utazók). Ha valaki képes lenne a böjtölésre, de nem teszi, annak később ezt pótolnia kell. A pótlás módját az okoktól függően határozzák meg (vö. 2:184).

A mekkai zarándoklat (arab: *haddzsy*) kötelezettsége az iszlám ötödik pillére.¹⁸ Azt jelenti, hogy minden érett (pubertás utáni korban lévő) muszlim férfinak és nőnek életében egyszer el kell zarándokolnia a mekkai Kába-szentélybe, de csak akkor, ha anyagi és egészségi állapota ezt lehetővé teszi.

A mekkai Házhoz (a Kábához) zarándoklást a Korán kötelezettségként írja elő: „És a zarándoklat a Házhoz kötelesség, amellyel az emberek Allahnak tartoznak, azok, akik módot találnak rá” (3:97). Az „akik módot találnak rá” megjegyzés ezt jelenti: van elég pénzük saját és hozzátartozóik szükségleteinek kielégítésére, illetve adósságaik kifizetésére, amennyiben azok visszafizetési határideje a mekkai zarándoklat ideje előtt lejárna. Másként fogalmazva: kölcsönből például nem szabad zarándoklatra menni, és az indulás ideje előtt lejáró tartozásokat a zarándoklat előtt vissza kell fizetni. A zarándoklat egy hétig tart. Minden napjához különféle hagyományos szertartások kötődnek. Ezek közül az első az, hogy amikor a hívők mintegy 10 kilométerre megközelítették Mekka városát, hagyományos, egyforma ruhába öltöznek, amely két varratlan fehér vászonzóból készült. Ezzel a szimbolikus cselekedetükkel fejezik ki Isten előtti egyenlőségüket.

❖ a tízparancsolatra emlékeztető kinyilatkoztatások ❖

A „muszlim tízparancsolatnak” is nevezett verseken (vö. 6:151–153) kívül a Korán olyan ájákat is tartalmaz, amelyek a zsidó Biblia tízparancsolatához hasonlóan szabályozzák a muszlimok valláserkölcsei életét.

A tízparancsolatot vagy tíz igét (vö. Ki tiszá 2Mózes 34,28) a bibliai hagyomány szerint az Örökkévaló a Sínai-hegynél adta át Mózesnek: Jitró 2Mózes 20,1–14 és Váetchánán 5Mózes 5,6–18. A két leírás között csak csekély különbség van. A történelem folyamán megfogalmazott katekizmusok általában a 2Mózes 20,1–14 részekre bontása és szerkezeti átalakítása alapján készültek. A részekre bontás két típusa közül az egyik a zsidó, az orthodox és a kálvini hagyományt követi, a másik pedig a katolikus és az evangélikus tradíciót. Ezek a katekizmusok eltéréseik ellenére is megegyeznek abban, hogy a parancsolatok alapja az a tanítás, amelyet az Örökkévaló a Sínai-hegynél nyilatkoztatott ki Mózesnek.

1. Az első bibliai parancsolat az Örökkévaló egyedülvalóságára és szabadító tevékenységére emlékeztet. Ugyanez fogalmazódik meg a Koránban is: „Tudd hát, hogy nincs más isten, csak Allah, és kérj bocsánatot a bűnödért, és a hívő férfiaknak, és a hívő nőknek. És Allah ismeri a mozgásokat, és a nyugvóhelyeteket” (47:19).

A zsidó Biblia arra hívja fel Izrael fiainak figyelmét, hogy az egyedülvaló Isten szabadította ki őket a bűnös állapot rabságát szimbolizáló egyiptomi fogságból. Az iszlám kinyilatkoztatás is fogságnak tekinti a bűnös állapotot, és azt hangsúlyozza, hogy csak Allah szabadíthatja ki az embert ebből a rabságból, azaz csak Tőle lehet és kell kérni a bűnbocsánatot.

2. A Biblia második parancsolata Isten egyedülvalóságát hangsúlyozva óva int a faragott képek készítésétől, illetve a bálványok imadásától. Hasonló intelem található a Koránban is: „Ábrahám azt mondta: »Uram! Tedd ezt a várost (Mekkát) biztonságossá! És tarts távol engem és a fiamat attól, hogy bálványokat imádjunk!«” (14:35).

A második bibliai parancsolat a sokistenhit és a bálványimádás bűnétől óvja az izraelitákat. A muszlim kinyilatkoztatás Ábrahámra hivatkozva ismétli meg ezt a parancsot. A felszólítás azt is érthetővé teszi, hogy az iszlám azért tiltja a társítást és Allah képi ábrázolását, mert mindkét gyakorlatban a bálványimádás veszélyét látja.

3. A harmadik bibliai parancsolat tiltja az Örökkévaló nevének hiába-
való emlegetését. A Korán hasonló intelmet fogalmaz meg: „És ne

tegyétek Allahot kifogássá az esküitekben arra, hogy elkerüljétek a jótetteket, istenfélők legyetek, és békét teremtsetek az emberek között” (2:224).

A Biblia szerint Isten nevét csak imádságban vagy a bíróság előtt valamilyen igaz állítás megerősítésére szabad kimondani. Aki hiábavalóan, csalárd szándékkal emlegeti Isten nevét, bünt követ el, mert valamiféle bűnös cselekedet elkendőzése céljából hivatkozik az Örökkévalóra. Hasonló gondolatot fogalmaz meg a Korán is: nem szabad Allahnak tett esküre hivatkozni azért, hogy „megmagyarázzuk” vagy megindokoljuk valamilyen jótettünk elmulasztását.

4. A negyedik parancsolat a szombat megszentelésére buzdítja a zsidókat. A Korán a pénteki nap megszentelésével kapcsolatban fogalmaz meg hasonló buzdítást: „Ti, akik hisztek! Amikor hívnak a pénteki nap imájára, akkor siessetek az Allahról való megemlékezésre, és hagyjátok a kereskedést! Ez jobb nektek, bárcsak tudnátok!” (62:9).

A zsidó Szentírás szerint Isten hat nap alatt teremtette a világot, s a hetedik napon megpihent. Ennek emlékét őrzi a szombati pihenőnap. Mohamed szerint ezt a parancsot csak a zsidók kapták (vö. 16:124), de a muszlimok számára a pénteki nap megünneplése az előírás. A Próféta véleménye ugyanis az, hogy Isten hat nap alatt teremtette a világot, de ‘nem érte Őt fáradság’ (vö. 50:38). Ezért a hatodik napot, a pénteket kell imádsággal megünnepelni, amikor Allah megteremtette Ádámot, és bevettette a Paradicsomba. A péntek a muszlim országok többségében nem munkaszüneti nap: a hívőknek csupán az ünnepi istentisztelet óráiban kell tartózkodniuk a munkavégzéstől.

5. A Biblia ötödik parancsolata a szülők tiszteletének kötelezettségére emlékezteti az izraelitákat. A Korán ugyanilyen emlékeztetőt fogalmaz meg a muszlimok számára: „Urad elrendelte, hogy ne szolgáljatok mást, csak Őt, és legyetek jók a szülőkhöz. Ha egyikük vagy mindkettő eléri az öregkort veletek élve, ne mondjátok nekik a megvetés szavait, és ne űzzétek el őket, hanem beszéljete velük nemes szavakkal” (17:23).

A bibliai parancs az egész néphez szól, és a szülők iránti tiszteletben láttatja a hosszú élet biztosítékát, a nép hosszú távú fennmaradásának egyik feltételét. A Korán indoklás nélkül Allahra hivatkozik, aki azt akarja, hogy az ember legyen jó a szüleihez (vö. 6:151).

6. A hatodik bibliai parancsolatban az Örökkévaló tiltja a szándékos emberölést. A Koránban Allah ugyanezt a tilalmat ismétli meg:

„Emiatt előírtuk azt Izrael népének, hogy aki megöl egy lelket (egy embert), másért, mint életért (vagyis, ha az illető is megölt valakit), vagy mert romlást terjesztett a földön, az olyan, mintha megölte volna az egész emberiséget. És aki megmenti (egy ember életét), az olyan, mintha megmentette volna az egész emberiséget” (5:32).

A Bibliában az Örökkévaló enyhíti a parancs szigorát, amennyiben a véten emberölést nem tartja súlyos bűnnek. A Koránban Allah „hasonló módon gondolkodik”: a szándékos emberölést bűnnek tekinti, de az önvédelemből fakadó emberölést, illetve a muszlim közösség létét és hitét fenyegető ellenség megölését megengedi. Erre az engedményre utalnak a Korán 2:191, 8:60, 9:5 és 47:4 szúrái, illetve ájái is.

7. A hetedik bibliai parancsolat a házasságtörést tiltja. Ennek a parancsnak a Koránban a paráznaság tilalma felel meg: „És ne közelítsetek a paráznasághoz! Bizony, az erkölcstelenség, és gonosz út” (17:32).

A bibliai parancsolat a házasságtörést, azaz a férfinak egy férjezett nővel való kapcsolatát tiltja. A Korán felfogásában a paráznaság egy házasságban lévő férfinak egy férjezett vagy hajadon nővel létesített házasságon kívüli viszonya. A zsidó és a muszlim felfogás közti különbség oka a nő, illetve a feleség személyének eltérő megítélése. A zsidó felfogás szerint ugyanis a feleség a férj tulajdona, így a házasságtöréssel a férj kizárólagos tulajdonjoga sérül meg. Az iszlám ezzel szemben nem tekinti a nőt egyetlen férfi tulajdonának sem. Az Allah „jeleire” hivatkozó Korán szerint a házasság alapja nem a birtoklás, hanem a szeretet, a könyörület és a békesség: „És az Ő jelei között van, hogy teremtett nektek saját magatokból társakat, hogy nyugalmat találhassatok bennük, és szeretetet és irgalmat helyeztet közétek. Bizony, ebben jelek vannak azoknak, akik elgondolkodnak” (30:21).

A házasságtörés, illetve a paráznaság tilalma a többnejűség intézményében is érvényes. A zsidók történelmileg csak fokozatosan ismerték fel, hogy az egynejűség felel meg az Örökkévaló eredeti szándékának. A házasságtörést azonban minden történelmi korszakban bűnnek tartották. • Az iszlám – szigorú feltételekkel ugyan, de – megengedi a többnejűséget. A 7. századi arab társadalomban, amelyben az árvák, az özvegyek és a magányos nők védtelenek voltak, a házasság biztonságot adott a nőknek. Az iszlám megjelenése előtti arab törzsekben egy férfinak annyi felesége lehetett, amennyit megkívánt magának. Ezt az állapotot az iszlám nem szentesítette, hanem korlátozta és szabályozta. A Próféta kivételével (vö. 33:50) a férfinak legfeljebb négy feleséget engedélyezett, de azt a feltételt szabta,

hogy a szóban forgó férfi mindegyik feleségéről és gyermekéről igazságosan (egyformán) gondoskodjon, illetve szeresse őket. Allah tehát – az árva leányok, az özvegyek és a magányos nők védelmében – engedményként adta meg a többnejűség lehetőségét, de feltételt is szabott. A Korán szavain keresztül ezt üzeni a muszlimoknak: „És ha féltetek, hogy nem tudtok igazságosan bánni az árvákkal, akkor házasodjatok azokkal (másokkal), akik megfelelőek számotokra a nők közül – kettővel, hárommal vagy négyvel. De ha attól féltetek, hogy nem tudtok igazságosak lenni köztük, akkor vegyetek el csak egyet, vagy azokat, akiket jogosan birtokoltok. Így valószínűbb, hogy nem lesztek igazságtalanok” (4:3). A Koránból az is kiderül, hogy Allah tudja: az ember legfeljebb az egynejű házasságban tud igazságosan viszonyulni családjához: „És soha nem lesztek képesek igazságosak lenni a nők között, még ha azt kívánjátok is. De ne hajoljatok teljesen az egyik felé, és hagyjátok bizonytalanságban a másikat. És ha megbékültök, és féltetek Allahot, akkor bizony Allah Megbocsátó, Irgalmas” (4:129). Ebben az ájában a megbékülés szó az Allah akaratával való megbékülést, a bűnbánatot jelenti. • A Korán a paráználkodást, a házasságon kívüli nemi kapcsolatot az egynejűség és a többnejűség esetében is szankcionálja: „A parázna nőt és a parázna férfit, korbácsoljátok meg mindkettőt száz ütéssel. És ne tartson vissza benneteket az irántuk érzett szánalom Allah vallásában, ha hisztek Allahban és az Utolsó Napban. És a hívők egy csoportja legyen tanúja a büntetésnek” (24:2).

8. A bibliai nyolcadik parancsolat a lopást tilalmazza. A Korán a lopást nagyon szigorú büntetéssel sújtja: „A férfi tolvajnak és a női tolvajnak vágjátok le a kezét, annak fizetségeként, amit tettek, példás büntetés Allahtól. És Allah Mindenható, Bölcs” (5:38).

A lopás tilalmát áthágónak a Biblia szerint az a büntetése, hogy jóvátételül az okozott kárnál jóval nagyobb kárpótlást kell adnia. A Korán által kilátásba helyezett büntetés ennél sokkal szigorúbb.

9. A Biblia kilencedik parancsolata a hamis tanúbizonytságot tiltja. Allah az egymás iránti bizalmat hangsúlyozza, s bűnnek tartja a bizonyítékok elrejtését vagy letagadását: „És ha úton vagytok, és nem találtok írnokot, akkor adjatok valami zálogot. És ha valamelyikőtök rábíz valamit a másokra, akkor az, akire rábízták, feleljen meg a bizalomnak, és félje Allahot, az Urát. És ne rejtsetek el a bizonyítékot. És aki elrejt, annak bizony bűnös a szíve. És Allah mindenről tud, amit tesztek” (2:283).

A Biblia bűnnek tartja, ha valaki a törvényszéken hamisan tanúskodik embertársa ellen. A Korán hasonló gondolatot hangsúlyoz: az egymás iránti bizalom légkörét nem szabad megmérgezni azzal, hogy az ember eltitkolja vagy „megmásítja” azt a zálogot, amely a bizalmi alapon létrejött üzlet megkötését tanúsíthatná.

10. A tizedik bibliai parancsolat tiltja az embertárs feleségének és javainak megkínását. A Korán ehhez hasonló tilalmat fogalmaz meg: „És ne vágyakozzatok az iránt, amiből Allah néhányatoknak többet adott, mint másoknak. A férfiaknak megvan a részük, amit szereztek, és a nőknek megvan a részük, amit szereztek. És kérjétek Allhtól az Ő kegyéből. Bizony, Allah minden dolog tudója” (4:32).

A Bibliában a megkínálás szó nem valamiféle érzelmi szintű ártatlan „irigykedésre” utal, hanem olyan megkínálásra, amely az említett javak megszerzésének szándékával is párosul. A Koránban ugyanez a helyzet: Allah azt hangsúlyozza, hogy a hívő elégedjen meg azzal, amit Tőle kapott, és ne akarja megszerezni mások javait.

A zsidó tízparancsolatra emlékeztető muszlim kinyilatkoztatások mutatják meg azt az egyenes erkölcsi életutat, amelyen járva a hívő istenfélőként Allah közelébe kerülhet. A Korán ezt a gondolatot így fogalmazza meg: „És ez az Én egyenes utam, kövessétek hát. És ne kövessétek más utakat, nehogy elválasszanak benneteket az Ő (Allah) útjától. Ezt parancsolta Ő nektek, hogy istenfélők lehessétek” (6:153).

3. Az iszlám keresztény értékelése

A II. Vatikáni Zsinat résztvevői, akik a „Korunkban” (lat. *Nostra aetate*) kifejezéssel kezdődő zsinati dokumentumot megfogalmazták, arra törekszenek, hogy tárgyilagos képet adjanak a muszlimok istenfogalmáról, üdvösség utáni vágyáról és erkölcsstanáról is. Az istenfogalmat illetően abból a meggyőződésükből indulnak ki, hogy Allah és a kereszténység Istene azonos egymással. Tisztelettel beszélnek az üdvösséget kereső muszlimokról, akik hittel várják a feltámadás és a végső ítélet napját. Megbecsüléssel tekintenek az egyetlen Istent főként imádsággal, jótékonykodással és böjtöléssel tisztelő muszlimok erkölcsi tanításaira. A félreértések és az ellenségeskedés megszüntetése érdekében párbeszédet javasolnak a keresztények és a muszlimok között.

Az Egyház megbecsüléssel tekint az iszlám követőire is, akik az egy élő és önmagában létező, irgalmas és mindenható Istent imádják, ki a mennynek és a földnek Teremtője, ki szólt az emberekhez, s kinek még rejtett határozatait is teljes szívből engedelmeskedve akarják követni, miként Ábrahám – kinek hitére az iszlám szívesen hivatkozik – engedelmeskedett Istennek. Jézus istenségét ugyan nem ismerik el, de prófétaként tisztelik, szűz anyjaként becsülik Máriát, s olykor ábítással segítségül is hívják. Várják az ítélet napját, amikor Isten minden embert föltámaszt, és megfizet mindenkinek. Ezért értékelik az erkölcsi életet, és Istent leginkább imádsággal, alamizsnával és böjtöléssel tisztelik.

Bár a századok folyamán a keresztények és a muszlimok között nem kevés nézeteltérés és ellenségeskedés támadt, a Szentséges Zsinat mindenkit arra buzdít, hogy a múltat feledvén, őszintén törekedjen a kölcsönös megértésre, és mindenki számára közösen gyarapítsák és óvják a társadalmi igazságosságot, az erkölcsi értékeket, a békét és a szabadságot.

(Nostra Aetate 3)

3.1 Allah és a kereszténység Istenének azonossága

A zsinati atyák rokonszenvvel tekintenek a muszlimokra, akik hisznek az egyetlen titokzatos Istenben, és még rejtett határozatait is teljes szívből engedelmeskedve akarják követni. Rokonszenvük alapja az a

meggyőződésük, hogy a Mohamed tanításában önmagát feltáró Allah azonos azzal az Istennel, aki a zsidóságnak Örökkévalóként, a keresztényeknek pedig mennyei Atyaként nyilatkoztatta ki önmagát. Ezt a meggyőződésüket megerősíti a Korán is, amelyben Mohamednek ezt kell hirdetnie a Könyv Népe, a zsidók és a keresztények felé: „Hiszünk abban, ami leküldetett nekünk és nektek. És a mi Istenünk és a ti Istenetek egy, és mi Neki vetjük alá magunkat” (29:46). Hasonló gondolatot fogalmazott meg később VII. Gergely pápa († 1085) is. Az egyházfő a mauritániai emírhez címzett levelében azt írja, hogy a muszlimok és a keresztények az egyetlen Istenben hisznek, de hozzáfűzi, hogy különbözőképpen vallják, dicsérik és tisztelik őt (vö. Gregor VII, Opera, Migne PL 148).¹⁹

Az Allah és a zsidó, illetve a keresztény Isten azonosságáról szóló tanítást muszlim oldalról a Korán különféle ájái hirdetik. Ezek a versek így beszélnek Allahról: Ő az, aki Ádámtól kezdve a különféle népek prófétáin keresztül feltárta önmagát (vö. 2:37–38), Ő nyilatkozott meg a zsidók Tórájában (vö. 5:44–45), Ő adott Jézus követőinek szívébe szeretetet és irgalmat (vö. 57:27), s végül Ő az, aki a Próféta, Mohamedet is küldte (vö. 5:81).

A zsinati atyák Allahnak a Koránban kirajzolódó vonásaiban felismerik a kereszténység Istenének jellemzőit. Nem hunynak szemet azonban a két istenkép különbségei felett sem. Tisztában vannak azzal, hogy az iszlám a Jézus isteni mivoltába, illetve a Szentháromságba vetett hitet nem tudja összeegyeztetni Allah alakjával. Ezért javasolják a kölcsönös megértésen alapuló párbeszédet. Úgy gondolják: a Jézus istenségéről és a Szentháromság misztériumáról szóló keresztény tanítás, amely a filozófiai fogalmak köntösében csak a 4–5. században vált határozottá az egyházban, félreértésekre adhatott és adott okot. Remélik, hogy a párbeszédben e félreértéseket talán tisztázni lehetne. A dialógus várható sikerével kapcsolatos reményüket és derűlátásukat két tény erősíti: egyrészt a Korán nagy tisztelettel beszél Jézusról, másrészt a Szentháromságot elutasító ájából látszik, hogy valójában a „három isten” létét sugalló formulát utasítja el, vagyis azt, amelyet a keresztényeknek is el kell utasítaniuk.

Az iszlám Szent Irata tisztelettel és nagybecsüléssel beszél Jézusról: Mária fiának, Próféta, Isten Lelkének, Isten Igéjének és Messiásnak nevezi őt. A Korán elfogadja, hogy Mária fia szűztől született, azaz földi apa közreműködése nélkül, Allah teremő szava által jött a világra (vö.

3:45–47.59). A 2. század derekán keletkezett apokrif Tamás-evangélium hagyománya alapján Mohamed azt hirdeti, hogy Jézus már gyermekkorában is csodákat tett (beszélt a bölcsőben; kisgyermekként agyagalambot formált, amely élővé változott; stb.). Hangsúlyozza, hogy Mária fia, akit Isten megerősített az Ő Tiszta Lelkével (Gábrriel angyallal), felnőttként is csodatetteket művelt: meggyógyította a vakon született embereket, a leprásokat, és Isten engedelmével halottakat támasztott föl (vö. 5:110). Messiásként és prófétaként Jézus az Allah által rábízott Evangéliumot hirdette (vö. 5:46–47; 57:27). Nemcsak a Tórát erősítette meg, hanem jó hírként egy Ahmed (Mohamed) nevű küldött eljövételét is megjövendölte (vö. 61:6). A Jézusra vonatkozó kinyilatkoztatásait értelmező Mohamed úgy véli: Jézust nem ölték meg, hanem valaki mást feszítettek helyette keresztre. Jézus tehát nem halt meg, hanem Isten világában él, mert Allah magához emelte őt (vö. 4:156–159).

Bár a Korán nagy tisztelettel beszél a Messiás Jézusról, Mohamed nem tudja elfogadni a Jézus isteni mivoltára s így a Szentháromságra vonatkozó keresztény tanítást sem. Aki Mária fiát Allah fiának, azaz isteni természetű valóságnak is tartja, a társítás bűnét követi el: „Ez Jézus, Mária fia – igaz kijelentés azzal kapcsolatban, amiről kétségben voltak. Nem illik az Allahhoz, hogy fiat vegyen magához. Magasztos! Ha Ő elrendel egy dolgot, csak azt mondja neki: »Legyél!«, és az lesz” (19:34–35; vö. 19:88–93). Tévednek azok, akik jöllehet azt a parancsot kapták, hogy csak egyetlen Istenben higgyenek, a Messiást, Mária fiát választották uruknak Allah mellé (vö. 9:31). Éppen ezért a Korán óva inti a Könyv Népéhez tartozó keresztényeket, hogy az isteni háromságról tanítsanak: „Ti Könyv Népe! Ne lépjétek túl a határokat a vallásotokban, és ne mondjátok semmit Allahról, csak az igazat! A Messiás, Jézus, Mária fia csak küldött volt Allahtól, és az Ő Szava, amit Máriának adott, és a Tőle származó Lélek. Higgyetek hát Allahban és a Küldötteiben! És ne mondjátok azt, hogy »háromság«. Jobb nektek, ha felhagytok vele. Allah egyetlen isten. Dicsóságán felül állna az, hogy Neki fia lenne! Övé mindaz, ami az egekben van, és mindaz, ami a földön van. És elegendő Allah az ügyek Rendezőjeként” (4:171).

A zsinati atyák tudatában vannak a Korán fenti állításainak, és megértik a muszlimok nehézségeit is. Ezért vita helyett a Jézus istenségének és a Szentháromság értelmezésének témáiban is testvéri párbeszédet javasolnak. Egyrészt azért értik meg a muszlimok nehézségeit, mert tisztában vannak azzal, hogy a két misztérium (Jézus istenemberi mivolta és a Szentháromság) az emberi fogalmak által feloldhatatlan titkok világába tartozik. Másrészt arról is tudnak, hogy a két misztérium fogalmi boncolgatása és magyarázata a keresztények között is csak a 4-5. századra kapott

határozott formát. Ezek a határozott formák (dogmák) azonban egyrészt nem tehetők teljesen érthetővé a misztériumokat, másrészt századokon át nem is rögzültek a keresztény néptömegek tudatában. Ezért félreértésükre bőven adódott ok és alkalom. Ilyen félreértés eredményeként juthatott Mohamedhez például az a kereszténynek vélt, de téves tanítás, hogy a Szentháromság nem más, mint Allah, Mária és Jézus közössége. Ezt a téves tanítást Mohamed joggal bírálta. A Korán egyik szúrájában felidéz egy Jézus és Allah között lezajló párbeszédet, amelyben maga Jézus is határozottan tiltakozik az ellen, hogy ilyesmit tanított volna: „És mikor Allah azt mondta: »Jézus, Mária fia! Vajon azt mondtad-e az embereknek: ‘Vegyetek engem és az anyámat két istenként Allah mellél?’« Azt mondta (Jézus): »Dicsőség Neked! Nem volt való nekem, hogy olyat mondjak, amihez nem volt jogom. Ha ezt mondtam volna, akkor Te bizonyosan tudtad volna!«” (5:116).

A zsinati atyák tehát e téren is szükségesnek tartják a muszlim-keresztény párbeszédet. Egy ilyen párbeszédben meg lehetne kérni a muszlimokat, gondolkodjanak el azon, hogy a koráni áját, amely Jézust Allah Szavának és Tőle kapott Léleknek mondja (vö. 4:171), nem lehetne-e összhangba hozni a Szentháromságról szóló keresztény tanítással.

3.2 A muszlim és a keresztény üdvösségvárás

A zsinati atyák az üdvösség várásában is testvéreiknek tekintik a muszlimokat, mert hozzájuk hasonlóan az atyák is várják az ítélet napját, amikor Isten minden embert föltámaszt, és megfizet mindenkinek. A keresztény meggyőződés szerint Jézus a mennyei Atyától kapott hatalommal biztosítja a halottak föltámasztását és üdvösségét, azaz a mennyei hazába jutást. A filippieknek írt levél szerzője így fogalmazza meg ezt a keresztény igazságot: „A mi hazánk... a mennyekben van, ahonnan mint üdvözítőt várjuk az Úr Jézus Krisztust. Ő átalakítja gyarló testünket, és hasonlóná teszi az ő dicsőséges testéhez, azzal az erővel, amellyel hatalma alá vethet mindent” (Fil 3,20–21). – A kereszténység is hangsúlyozza, hogy a kedvező ítélet és az üdvösségre jutás feltétele az erkölcsös élet, főként a tevékeny felebaráti szeretet gyakorlása (vö. Mt 25,31–45). – Mivel az atyák annak is tudatában vannak, hogy a muszlimok és a keresztények között jelentős nézetkülönbségek voltak és vannak az üdvösség várásának tekintetében, e témát illetően is párbeszédre buzdítanak.

A muszlim és a keresztény üdvösséggvárás jellemzőit áttekintve hasonlóságokat és különbségeket is találunk. Az iszlám szerint Allah az ember egyedüli üdvözítője. A kereszténység ugyanezt állítja, amikor a mennyei Atyát tekinti Üdvözítő Istennek. – Az iszlámhoz hasonlóan a kereszténység is tanítja, hogy bár a jótettek szükségesek az üdvösséghez, az ember mégsem önnön tettei által, hanem csak az Istentől kapott és elfogadott hit, illetve e hitből fakadó jótettek által üdvözülhet. – Az egyedül üdvözítő Isten fogalmát illetően nehézséget és különbséget jelent az, hogy a muszlimok a társítás bűnének veszélye miatt nem tudják elfogadni azt a tanítást, miszerint Jézusnak lényeges szerepe van az ember üdvözítésében. E nehézség és különbség áthidalása érdekében ajánlják a zsinati atyák a párbeszédet.

Pál apostol a másokért mondott imádságra buzdítva beszél az egyedül üdvözítő Istenről: „Ez jó és kedves a mi Üdvözítő Istenünk előtt, aki azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére” (1Tim 2,3–4). • Az efezusiaknak írt levél szerzője azt állítja, hogy bár az üdvösségre jutás feltétele a jótettek gyakorlása, az üdvösséget nem önnön tettei által éri el az ember, hanem a hitből fakadó tettek által; ez a hit kegyelem, azaz Isten ingyenes ajándéka: „Mert kegyelemből üdvözültetek a hit által. Ez nem tőletek van, hanem Isten ajándéka: nem tettek által, hogy senki se dicsekedjék” (Ef 2,8–9).

Mivel a keresztény meggyőződés szerint minden ember üdvösségét az a Jézus tette lehetővé, aki kereszthalálában kibékítette Istennel a bűnös világot, a keresztények Jézust is üdvözítőnek nevezik. A társítás bűnét kerülni akaró muszlimok ezt nem tudják elfogadni. Éppen ezért a párbeszéd ebben a témakörben is ajánlott. Hangsúlyozni kellene muszlim testvéreink felé, hogy Jézus nem a mennyei Atyától különböző istenként, hanem Vele tökéletes egységben lévő titokzatos személyként és az Atyától kapott hatalom erejében üdvözíti az emberiséget. Amikor ő azt mondta, hogy „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 10,30), ezzel azt akarta kifejezni: bensőséges személyes kapcsolatban van az Atyával. Ugyanerre a bensőséges kapcsolatra utalt, amikor kijelentette: „az Atya énbennem van, és én az Atyában” (Jn 10,38). A muszlimoktól nem lehet idegen az ilyen bensőséges kapcsolat eszméje, amely nem jár együtt társítással. Erre utalt már a 15. századi Nicolaus Cusanus bíboros is, aki egyik művében azt állította, hogy minden bölcs megsejtett valamit az egységben lévő hármasságból (vö. A hit békéje X,27).²⁰ A Korán sem magyarázza például azt, hogy milyen kapcsolat van a Jézust megerősítő Lélek (vö. 2:87), az „Ő Szava... és a Tőle származó Lélek” (vö. 4:171), a szent Lélek (vö. 16:102), vala-

mint a Megbízható Lélek (vö. 26:193) és Allah között. Ám abból, hogy ez a kapcsolat homályos és magyarázhatatlan, egyetlen muszlim sem következett arra, hogy fel kellene adnia hitét, amely szerint Allah az egyetlen, egyedülvaló és senki máséhoz sem hasonlítható Isten.

Eszükkel a keresztények sem tudják felfogni a Szentháromság titkát, és csupán hitük alapján beszélnek háromságos egy Istenről. Jézust üdvözítőnek nevezik, mert hisznek Jézusnak, aki ezeket mondta az emberek üdvözítésében játszott szerepéről: „Az Atya... szereti a Fiút, és mindent megmutat neki, amit tesz. Ezeknél nagyobb dolgokat is mutat majd neki, hogy csodálkozzatok. Mert amint az Atya feltámasztja a halottakat és életre kelti, úgy a Fiú is életre kelti, akiket akar. Az Atya nem ítél meg senkit, az ítéletet egészen a Fiúnak adta át, hogy mindenki tisztelje a Fiút, mint ahogy tisztelik az Atyát. Aki nem tiszteli a Fiút, az Atyát sem tiszteli, aki őt küldte. Bizony, bizony mondom nektek: aki az én ígémet hallgatja, és hisz annak, aki engem küldött, annak örök élete van, és nem ítéletre jut, hanem átment a halálból az életre. Bizony, bizony mondom nektek: eljön az óra, és már itt is van, amikor a halottak meghallják az Isten Fiának szavát, és akik meghallották, élni fognak. Mert amint az Atyának élete van önmagában, ugyanúgy megadta a Fiúnak is, hogy élete legyen önmagában, és hatalmat adott neki, hogy ítéletet tartson, mivel ő az Emberfia. Ne csodálkozzatok ezen, mert eljön az óra, amikor mindnyájan, akik a sírokban vannak, meghallják az ő szavát, és előjönnek: akik jót tettek, az élet feltámadására, akik pedig gonoszat tettek, az ítélet feltámadására. Én nem tehetek magamtól semmit. Amint hallok, úgy ítélek, és ítéletem igazságos, mert nem a magam akaratát keresem, hanem annak akaratát, aki küldött engem” (Jn 5,20–30).

Az üdvösséget váró muszlim reménykedik abban, hogy a Sátán kísértései elleni küzdelemben Isten segítséget nyújt neki, és megmenti őt a kárhozat veszélyétől. A keresztény ugyanezt hiszi, jóllehet hangsúlyozza, hogy Isten a Jézusnak adott hatalom által segít az embernek, és győzi le a Sátánt. A párbeszéd folyamán ezt a keresztény álláspontot is türelemmel kellene megismertetni muszlim testvéreinkkel, és jelezni kellene, hogy ez a tanítás az ő üdvösségüket is szolgálja.

Pál apostol a rómaiaknak címzett levelében írja: „A békesség Istene hamarosan össze fogja tiporni lábatok alatt a sátánt!” (Róm 16,20). Az evangéliumok azonban kiemelik, hogy Isten Jézus által űzi ki az ördögöt az emberből, és általa győzi le a bűnös világot is (vö. Mk 1,34; 9,25; Mt 4,24; 8,16; 17,18; Lk 4,41; Jn 16,33). A sátán legyőzésében való jézusi közreműködést a Biblia azzal magyarázza, hogy a mennyei Atya Jézusnak adott minden hatalmat a földön (vö. Mt 28,18; Ef 1,22; Zsid 10,12–13),

és ő ezt a hatalmat a történelem lezárulásakor majd visszaadja Istennek (vö. 1Kor 15,24–28). • A Jézus ördögűzői hatalmáról kezdeményezett párbeszéd folyamán keresztény oldalról hangsúlyozni kellene, hogy Jézus akkor is segítette és segíti a muszlimokat a sátán legyőzésében, ha ők a társítás bűnétől való félelmük miatt nem tudták vagy nem tudják elfogadni azt a tanítást, amely szerint ő a mennyei Atyától kapta hatalmát a gonosz legyőzéséhez.

Az üdvösségét kereső és váró muszlim hisz a testi feltámadásban és az Utolsó Napban, azaz a végső ítéletben. A keresztények ugyanebben hisznek, de ők azt is elfogadják, hogy az ítéletet Krisztus fogja végrehajtani a mennyei Atyától kapott hatalma alapján. Mivel a társítás bűnétől tartózkodni akaró muszlimok ezt nem tudják elfogadni, az utolsó ítélet is témája lehetne egy esetleges keresztény-muszlim párbeszédnek.

Pál apostol szerint a keresztény ember Ábrahám példáját követi, amikor a holtakat életre keltő Istenbe veti hitét: annak az ósatyának nyomában jár, aki „hitt annak, aki életre kelti a holtakat, és aki létre hívja a nemlétezőket, hogy létezzenek” (Róm 4,17). • A keresztények a muszlimoktól eltérően úgy hiszik, hogy a mennyei Atya Jézusnak adta át az ítélkezés jogát, aki Vele teljes összhangban hozza majd meg a végső ítéletet. Az önmagát Emberfiának nevező Jézus ezt az Atyától kapott jogát így írja le egyik beszédében: „és [az Atya] hatalmat adott neki [Jézusnak], hogy ítéletet tartson, mivel ő az Emberfia. Ne csodálkozzatok ezen, mert eljön az óra, amikor mindnyájan, akik a sírokban vannak, meghallják az ő szavát, és előjönnek: akik jót tettek, az élet feltámadására, akik pedig gonoszat tettek, az ítélet feltámadására. Én nem tehetek magamtól semmit. Amint hallok, úgy ítélek, és ítéletem igazságos, mert nem a magam akaratát keresem, hanem annak akaratát, aki küldött engem” (Jn 5,27–30). • A keresztények Jézus tanítását követve (vö. Mk 13,32–33) egyetértenek a muszlimokkal abban, hogy a feltámadás és az utolsó ítélet időpontjának bizonytalansága miatt a hívőknek erkölcsi szempontból állandó készenlétben kell élniük (vö. Mt 25,13).

Az üdvösségét váró muszlim reménykedik abban, hogy az Allah által készített Paradicsomba, a Kertekbe fog jutni. Jézus tanítását követve a keresztény is a mennyországot vagy az égi Paradicsomkertet tartja az üdvözültek hazájának, ahová minden ember meghívást kapott.

Jézus érzékletes képeket használ a mennyei boldogság leírására: a történelem végén mennyországgá váló Isten országának vagy a mennyek országának földöntúli boldogságát a királyi menyegző (vö. Mt 22,4) és az ünnepi

lakoma (vö. Lk 14,16) szimbólumaival jellemzi, illetve az atyai ház boldogító és biztonságot adó légköréhez hasonlítja (vö. Jn 14,2). Követői természetesen tudták, hogy ezeket a képeket nem szabad betű szerint értelmezniük, mert a földöntúli mennyország boldogító állapota elképzelhetetlen és emberi fogalmakkal leírhatatlan valóság. Erre utal Pál apostol is, amikor ezt hirdeti a korintusi hívőknek: „Amit szem nem látott, fül nem hallott, ami az ember szívébe föl nem hatolt, azt készítette Isten azoknak, akik szeretik őt” (1Kor 2,9). • A keresztények Isten egyetemes üdvözítő akaratának ismeretében (vö. 1Tim 2,4), Jézus tanítását követve azt is vallják, hogy a földöntúli mennyországba – fajtól, nemtől és vallási hovatartozástól függetlenül – kivétel nélkül minden ember meghívást kapott.

3.3 Az iszlám erkölcsi tanításának értéke

A zsinat résztvevői megbecsüléssel tekintenek a muszlimokra, mert az iszlám öt pillérében, illetve a Koránnak a tízparancsolatot felidéző verseiben saját erkölcsi értékeiket ismerik fel. Ugyanakkor megjegyzik, hogy a történelem folyamán a keresztények és a muszlimok között nem kevés nézeteltérés és ellenségeskedés támadt. A zsinati atyáknak ez a megjegyzése a politikai iszlámnak és a politikai kereszténységnek véres összeütközéseire, a „ne ölj” isteni parancsnak kölcsönösen félreértett értelmezéséből fakadó háborúkra utal. Az atyák párbeszédre buzdítanak: a muszlimok és a keresztények „feledjék a múltat” azáltal, hogy őszintén törekszenek a kölcsönös megértésre, miközben közösen óvják, gyarapítják az erkölcsi értékeket, és megteremtik a muszlimok által is sokat emlegetett békét. A muszlimoknak e párbeszédhez a Korán e szavakkal ad bátorítást: „Allah azokat, akik az Ő megelégedését keresik, a béke útjaira vezeti, és az Ő engedelmeivel kihozza őket a sötétségekből a fényre, és egyenes útra vezeti őket” (5:16).

❖ az iszlám öt pillérének értékelése ❖

Az iszlám öt pillérében (tanúságtétel az egyistenhitről, ima, adományozás, böjtölés, zarándoklat) megfogalmazott erkölcsi követelmények – ha részleteikben és megfogalmazásaikban el is térnek a keresztény erkölcsi követelményektől – lényegüket illetően tökéletes összhangban állnak a keresztény erkölcs útmutatásaival.

Az iszlám öt pilléréből az első az a tanúságtétel, amelyben a hívő megvallja, hogy nincs más isten az egyetlen igaz Istenen kívül (vö. 2:163).

• Az Örökkévaló és a mennyei Atya azonosságát valló keresztények teljesen egyetértenek ezzel a tanúságtétellel, hiszen a zsidóság hitét valló Jézus is ugyanezt hirdette. Az őt kérdező írástudónak ezt válaszolta: „Az összes parancs közül a legelső ez: Halld, Izrael! A mi Urunk, Istenünk az egyetlen Úr!” Az írástudó pedig dicsérettel nyugtázta válaszát: „Jól van, Mester! Helyesen mondtad, hogy egy az Isten, és nincs más rajta kívül” (Mk 12,29.32).

A második pillér az imádságra buzdít. A Korán különösen fontosnak tartja a pénteki közösségi imát (vö. 4:103; 62:9). • Jézus is gyakran imádkozott (vö. Mk 1,35; Mt 26,44; Lk 3,21; Jn 17,1–26), imádságra oktatta (Mt 6,5–14; Lk 11,1–4) és buzdította (vö. Mt 26,41; Lk 11,9) tanítványait. Zsidóként az imádság kitüntetett napjának a szombatot tartotta (vö. Lk 4,16). A szombati nyugalomnap zsidó magyarázata az, hogy a Biblia szerint Isten hat nap alatt teremtette a világot, és a hetedik napon megnyugodott minden munkától (vö. Ter 2,2). A zsidó naptár szerint, amely a hét első napjának a vasárnapot tartotta, ez a hetedik nap a szombat. • Bár a zsidó Jézus is megtartotta a szombatot, a keresztények a vasárnapot tartják az imádság kitüntetett napjának. Jézus ugyanis a zsidó szombatot követő nap hajnalán, tehát a hét első napján támadt föl. Ezért a keresztények ezt az első napot tekintik az Úr és az imádság legfontosabb napjának. • Mivel Allah a hatodik napon, pénteken teremtette Ádámot, s vezette be a Paradicsomba, a muszlimok szerint a péntek a közösségi ima kitüntetett napja. • A Jézus tanítását követő keresztények nem látnak nagy nehézséget a három időpont (a muszlim péntek, a zsidó szombat és a keresztény vasárnap) különbségének áthidalásában. Jézus ugyanis, aki azt állította önmagáról, hogy ő ura a szombatnak is, azt tanította, hogy az Atyát Lélekben és igazságban kell imádni (vö. Jn 4,23–24). Ez azt jelenti, hogy az imádkozik helyesen, aki befogadja Isten Lelkét, mert a Lélek teszi képessé az embert az igazságos, az Atya akaratának megfelelő imádságra (vö. Ez 36,25–27). Aki tehát Lélekben és igazságban imádja Istent, helyesen teszi, függetlenül attól, hogy földrajzilag milyen helyen és milyen időpontban imádkozik.

Az iszlám harmadik pillére az adományozás, vagyis a zakát befizetésének kötelezettsége (vö. 24:56). • Ez az erkölcsi előírás tökéletesen megfelel Jézus tanításának, aki adományozásra buzdította követőit (vö. Mt 6,3–4; Lk 10,25–37), és a szükségben szenvedők megsegítését az üdvösség elérésének legfontosabb feltételévé tette (vö. Mt 25,31–40). Az ősegyházban a szegények segítése intézményes gyakorlattá vált (vö. ApCsel 2,44–47). Az iszlám negyedik pillére a böjt (vö. 2:183–187). A Korán kitüntetett böjti időszaknak tekinti Ramadán hónapját. A Mekka közeli barlangban

imádkozó és böjtölő Mohamed ugyanis ebben a kilencedik hónapban kapta az első kinyilatkoztatást (vö. 2:185). • A böjtre vonatkozó erkölcsi útmutatás is megfelel a keresztény tanításnak. Eszerint az ember időlegesen és részlegesen lemond olyan értékekről (többnyire ételről és italról), amelyek földi létének fönntartásához szükségesek. Teszi ezt azzal a céllal, hogy figyelmét könnyebben tudja Istenre összpontosítani, és lelkileg fel tudjon készülni az Istennel való találkozására. • Maga Jézus is böjtölt (vö. Mt 4,2; Lk 4,1–2), és tanítványait a böjtölés helyes formájára oktatta (vö. Mt 6,18). A keresztények a húsvét előtti böjti időszakot Jézus negyvennapos böjtjének mintájára vezették be.

Az iszlám ötödik pillére a mekkai zarándoklat kötelezettsége (3:97). A zarándoklat: valamilyen szent hely fölkeresése egyénileg vagy közösségben, s ott vallási gyakorlatok végzése jámborságból, fogadalomból vagy vezeklésből. Gyakorlata szinte minden vallásban megtalálható. Alapja a minden emberben meglévő vágy olyan helyek után, ahol a természetfölötti világgal közvetlenebbül találkozhat. • A Biblia tanúsága szerint Jézus is elzarándokolt Jeruzsálembe az évenként ismétlődő zsidó húsvéti ünnepre (vö. Lk 2,41–42; 19,28). A muszlim zarándoklat célpontja a mekkai Ház, azaz a Kába-szentély. Ez egyrészt azért van így, mert a hagyomány szerint ez az a Ház, amelyet Ábrahám és fia, Izmael építtetett az egyetlen igaz Isten tiszteletére, és amely felé fordulva minden muszlim naponta ötször imádkozik. Másrészt Mekka azért is fontos helyszín, mert az ide zarándokló muszlim megismerheti azokat a helyeket, ahol Mohamed próféta született, nevelkedett, megkapta az isteni kinyilatkoztatást, szenvedett és küzdött Allah üzenetének átadásáért.

❖ a tízparancsolatra emlékeztető kinyilatkoztatások értéke ❖

A Korán tartalmaz olyan kinyilatkoztatásokat, amelyek lényegükben megfelelnek a zsidó tízparancsolat követelményeinek. Amikor a zsinati atyák értéknek tekintik ezeket a koráni útmutatásokat, annak a Jézusnak tanítását követik, aki így fogalmazta meg jövetelének célját: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a prófétákat; nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy beteljesítsem” (Mt 5,17).

1. A Koránnak az első bibliai parancsolatot felidéző kinyilatkoztatása Allah egyedülvalóságának megvallását írja elő (vö. 47:19). Mivel Allah azonos a kereszténység Istenével, a parancs a keresztény számára is útmutatás.

A keresztény számára is kötelező érvényű ez az erkölcsi irányelv, hiszen Jézus szerint is ez az első és legfőbb parancsolat: csak egyetlen imádkható és imádandó Isten van, s rajta kívül nincs más Úr (vö. Mk 12,29.32).

2. A Biblia második parancsolatára emlékeztető koráni kinyilatkoztatás az Isten képi ábrázolását és az ezzel összefüggő bálványimádást tilalmazza (vö. 14:35). A keresztény teljesen egyetért ezzel a tilalommal.

A Jézus tanítását követő apostol is emlékeztet erre, amikor ezt írja a korintusi hívőknek: „Ami... a bálványoknak áldozott hús fogyasztását illeti, tudjuk, hogy nincs bálvány a világon, és hogy nincs más Isten, csak egy” (1Kor 8,4).

3. A harmadik bibliai parancsolatra utaló koráni kinyilatkoztatás tiltja az Allahra hivatkozó hamis esküözést (2:224). Ez a tilalom a keresztényt is kötelezi, ráadásul neki a parancs szigorított formáját kell figyelembe vennie.

Jézus ugyanis a hegyi beszédben ezt tanította: „...hallottátok, hogy azt mondták a régieknek: 'Ne esküdj hamisan, hanem add meg az Úrnak, amit esküvel ígértél!' Én viszont azt mondom nektek, hogy egyáltalán ne esküdjetek: se az égre, mert az az Isten trónja, se a földre, mert az az ő lábainak zsámolya, se Jeruzsálemre, mert az a nagy király városa. A fejedre se esküdj, mert egyetlen hajszáladat sem tudod fehérré vagy feketévé tenni. Legyen a ti beszédetek: igen, igen, nem, nem; ami ezeknél több, a gonosztól van” (Mt 5,33–37). Utóbbi mondatának jelentése ez: az ajkaktokról elhangzó „igen” legyen igen, a „nem” pedig nem, azaz beszédetek esküözés nélkül legyen őszinte.

4. A Biblia negyedik parancsolatára emlékeztető Korán a pénteki nap imádsággal való megszentelésére buzdítja a muszlimokat (vö. 62:9). A keresztény az Úr napjának, a vasárnapnak megszentelésére vonatkozó egyházi parancsot ismeri fel ebben az iszlám kinyilatkoztatásban. S mivel az újszövetségi Szentírás sehol sem foglalt egyértelműen állást a tekintetben, hogy a szombatot vagy a vasárnapot kell-e megünnepegni, a keresztény nem lát nehézséget abban sem, hogy muszlim testvérei a pénteket tették meg a közösségi ima kitüntetett napjának.

A zsidók a szombatot tartották az Örökkévaló által megszentelt pihenőnapnak. Gyakorlatukat azzal indokolták, hogy az Örökkévaló hat nap alatt teremtette a világot, és a hetedik napon megpihent (vö. Jitró 2Mózes 20,8–11).

Jézus tiszteletben tartotta ezt a vallási ünnepet, de a szombatra vonatkozó törvény megszegésével (szombatnapi gyógyításaival: vö. Mt 12,1–8; Jn 5,8–10; 9,6–7.14) azt is jelezte, hogy Isten nem a szombati előírások formális megtartását, hanem a felebaráti szeretet gyakorlását és az irányába forduló emberi szív tisztaságát tartja igazán fontosnak. S mivel a felebarátot szeretni és tiszta szívvel imádkozni minden nap szükséges, mondhatjuk: Jézus nem tett különbséget a napok között, jóllehet ő maga és zsidó követői is megtartották a szombati ünnepet.

Jézus halála és feltámadása után pogányok is csatlakoztak a keresztényekhez. Ekkor felmerült a kérdés, hogy vajon nekik is meg kell-e tartaniuk a zsidók számára elrendelt szombati ünnepet. A 49-ben tartott apostoli zsinat résztvevői nem akarták a pogányok közül megtért keresztényeket a zsidó törvények megtartására kötelezni. Ezért csak azt várták el tőlük: tartózkodjanak a bálványoktól, a paráznaságtól, a megfulladt állat és a vér fogyasztásától (vö. ApCsel 15,10–20). A zsidó szombat megünnepléséről azonban nem tettek említést.

Pál apostol sem hozott döntést a kérdésben. Ő csak azt hangsúlyozta: életünk minden napját szenteljük az Úrnak. A Rómában élő zsidó-keresztények között voltak olyanok, akik megtartották a szombatot s a zsidó étkezési előírásokat, mások viszont nem. Az apostol nem akart minden zsidó-keresztényt a zsidó előírások megtartására kötelezni. Így elfogadta azoknak gyakorlatát is, akik a zsidó törvényekhez is igazodva emlékeztek az Úrra. Ezért írta a kétféle felfogást képviselő római keresztényeknek: „Van, aki különbséget tesz nap és nap között, más meg egyformán ítél meg minden napot: kövesse mindenki a maga meggyőződését. Aki megtartja a [szombati] napot, az Úrért tartja meg; s aki [zsidó szokás szerint] eszik, az Úrra való tekintettel eszik, mert hálát ad Istennek; és aki nem eszik, az Úrra való tekintetből nem eszik – s ő is hálát ad Istennek” (Róm 14,5–6). A fontos tehát az, hogy a keresztény az Úrra való tekintettel ünnepeljen.

A Bibliában a vasárnapot illetően sincs egyértelmű rendelkezés. Az evangéliumok szerint Jézus egy szombatot követő nap (vasárnap) hajnalán támadt fel. Ez a vasárnap az Újszövetség szóhasználatában a hét első napját jelenti (Mt 28,1; Mk 16,1–2; Lk 24,1; Jn 20,1). Bár a Biblia sehol nem írja elő törvényként a vasárnap megünneplésének kötelezettségét, a keresztények között már az apostoli korban kialakult az a szokás, hogy vasárnaponként emlékeztek meg az Úr utolsó vacsorájáról és feltámadásáról.

5. A Biblia ötödik parancsolatára emlékeztető Korán-vers a szülők tiszteletének kötelezettségét írja elő a muszlimok számára (vö. 17:23).

Ez a parancs azért is cseng ismerősen a keresztény ember fülében, mert tudja, hogy a szüleit tisztelő Jézus is ugyanilyen erkölcsi útmutatást adott követőinek. Amikor a gazdag ifjútól megkérdezte, hogy teljesíti-e a tízparancsolat követelményeit, a példaként felsorolt parancsok között a „tiszteld apádat és anyádat” felszólítást is említette (vö. Mk 10,19; Lk 18,20). A farizeusokat és írástudókat korholta, amikor emberi hagyományaikra hivatkozva kijátszották a szülők tiszteletére vonatkozó isteni parancsot (vö. Mt 15,3–9; Mk 7,5–13).

Van két evangéliumi részlet, amely látszólag azt tanítja, hogy Jézus engedetlen, tiszteletlen volt szüleivel szemben. • Az egyik részlet a tizenkét éves Jézusról szóló történet (vö. Lk 2,41–52). Az elbeszélés értelmezésénél figyelembe kell vennünk, hogy a leírás műfaji szempontból nem életrajz, hanem gyermekségtörténet, amelynek szerzője Jézus feltámadása után a szimbólumok nyelvén foglalja össze Jézus egész életművét: eltűnése halálát, megkerülése feltámadását jelképezi. Semmiképpen sem cáfolja a szüleinek engedelmes Jézusról szóló hagyományt, amelyre áttételesen az evangélista is utal: „Akkor hazatért velük. Elment Názáretbe, és engedelmeskedett nekik” (Lk 2,51). • A másik evangéliumi részlet arról szól, hogy Jézust meglátogatja anyja és rokonai (vö. Mk 3,31–35), s ő látszólag megtagadja őket. Valójában Jézus egy általános érvényű vallási tanítást ad: arról beszél, hogy mindaz, aki Isten akarata szerint él, szoros kapcsolatban, rokonságban van vele is. S ha figyelembe vesszük, hogy a látogatóba érkezők és a jelen lévő tanítványok közül leginkább Mária teljesítette a mennyei Atya akaratát, nem nehéz észrevenni: e részletben Jézus nemcsak hogy nem utasítja el anyját, hanem burkoltan éppen az ő példamutató életére, méltóságára is utal.

6. A Koránban visszhangra talál az emberölést tilalmazó hatodik bibliai parancsolat is (vö. 5:32). A keresztény ember egy neki is szóló erkölcsi útmutatást fedez fel e parancsolatban, miközben azt is tudja, hogy Jézus e tekintetben két szempontból is sokkal szigorúbban fogalmazott, mint a zsidó vagy a muszlim kinyilatkoztatás. Egyrészt Jézus az emberi élet mindenfajta kioltását bűnnek tartotta, s még a jogos, az önvédelemből elkövetett emberölést sem tudta Isten szándéka szerinti cselekedetnek tekinteni. Másrészt nemcsak a tényleges emberölést tartotta bűnnek, hanem azt a szívben rejlő haragvó indulatot is, amelyből minden bűnös cselekedet fakad.

Jézus az önvédelemből elkövetett emberölést sem tartja Isten szándéka szerinti cselekedetnek. Azt mondja tanítványainak, hogy ne szálljanak szembe a gonosszal (vö. Mt 5,39). Elfogása idején a fegyvert használó

Péterhez így szól: „Tedd vissza a kardodat a helyére. Mert mindaz, aki kardot ragad, kard által vész el” (vö. Mt 26,52). Amikor kihallgatása során a főpap egyik poroszlója arcul üti őt, kérdőre vonja ugyan a szolgát, de aztán nem védekezik (vö. Jn 18,22–23). Saját tanításának szellemében a rosszat jóval viszonozza (vö. Róm 12,21; 1Pét 3,9): megbocsát az őt megütő szolgának, majd minden gyilkosáért is meghal a kereszten. Erőszakos ellenállás nélkül meghal minden ember üdvösségéért. Ez azt jelenti: meghal azokért a keresztényekért is, akik az ő példájával ellentétes módon, erőszakra erőszakkal válaszolva tudnak csak védekezni, és azokért a muszlimokért is, akik úgy hiszik, hogy Allah kötelességükké tette a muszlim közösség létét és hitét fenyegető ellenség megölését.

Jézus nemcsak a tényleges emberölést tartja bűnnek, hanem a szívben rejlő gyilkos szándékot is. Ezt mondja tanítványainak: „Mert belülről, az emberek szívéből erednek a gonosz gondolatok, házasságtörések, lopások, gyilkosságok, hűtlenség, kapzsiság, gonoszság és csalárdság, kicsapongások, irigység, káromkodás, kevélység és esztelenség. Mindez a rossz belülről származik, és tisztátalanná teszi az embert” (Mk 7,21–23).

7. A paráznaságot tiltó koráni parancsolatban (vö. 17:32) a zsinati atyák a házasságtörés bűnének kerülésére intő hetedik bibliai parancsolatot ismerik fel. Bár tudatában vannak annak, hogy Jézus szerint az egynejűség intézménye felel meg Isten eredeti szándékának, az irgalmas Jézus tanítását és magatartását követve megértéssel tudják fogadni a muszlimok történelmileg kialakult gyakorlatát és azt is, hogy a többnejűséget nem tekintik paráznaságnak.

A válasz tilalmáról tanító Jézus az evangéliumban azt hirdeti, hogy az egynejűség intézménye felel meg Isten eredeti elgondolásának: „Akkor odamentek hozzá a farizeusok, s hogy próbára tegyék, megkérdezték tőle: »El szabad-e az embernek bocsátania a feleségét bármi okból?« Ő ezt felelte: »Nem olvastátok, hogy Aki kezdettől fogva teremtett, 'férfinak és nőnek alkotta őket'?« És így szólt: »Ezért az ember elhagyja apját és anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és a kettő egy testté lesz. Így már nem ketten vannak, hanem egy test. Amit tehát Isten egybekötött, azt ember szét ne válassza!« (Mt 19,3–6). Emellett Jézus nem csak a tényleges házasságtörést tekinti bűnnek, mert azt is mondja: „mindaz, aki asszonyra néz azért, hogy megkívánja őt, már házasságot tört vele a szívében” (Mt 5,28). Ennek ellenére Isten megbocsátó irgalmát mutatja meg, amikor Jákob kútjánál szóba áll azzal az asszonnyal, akinek őt férje volt, s a jelenlegi férjével is törvénytelen kapcsolatban él (vö. Jn 4,1–42). Irgalmasan és nagylelkűen megbocsát a házasságtörő asszonynak, akit a zsidó törvények szerint halálra kellett volna kövezni (vö. Jn 8,3–11).

A zsinati atyák azért tudják megértéssel fogadni a házasságról és a házasságtörés fogalmáról kialakult muszlim felfogást, mert Allah rendelkezéseiben ugyanannak az irgalmas és megbocsátó Istennek vonásait fedezik fel, mint akinek magatartását Jézus is megjelenítette a világban. Látják, hogy Allah a többnejűséget csak azzal a feltétellel engedi meg, hogy a férjek részrehajlás nélkül, igazságosan viszonyulnak feleségeikhez (vö. 4:3). Ugyanakkor, ha valaki az igazságos bánásmód eszményét nem tudja megvalósítani, de bűnbánatot tart, annak sem kell félnie: „mert Allah Megbocsátó, Irgalmas” (vö. 4:129).

8. A zsidó Bibliában nyolcadik parancsolatként megfogalmazott lopási tilalmat a Korán is megemlíti, és a lopást szigorú büntetéssel sújtja (vö. 5:38). A keresztényeknek sem ismeretlen ez a parancsolat, hiszen a lopás bűnében Jézus is egy isteni eredetű tilalom áthágását látja.

Erkölcsei tanításában Jézus felidézi és megerősíti az isteni parancsot (vö. Kiv 20,15), amely a lopást tiltja (vö. Mk 10,19; Lk 18,20). Hozzá hasonlóan tanítványai is bűnnek tartják mások javainak elvételét a tulajdonosok tudta nélkül (vö. Róm 13,9; 1Kor 6,10; Ef 4,28; 1Pét 4,15).

9. A Biblia kilencedik parancsolatára is emlékeztetve a Korán az egymás iránti bizalmat hangsúlyozza, s bűnnek tartja a bizonyítékok elrejtését, megmásítását vagy letagadását (vö. 2:283). A keresztény ember olyan erkölcsi irányelvet ismer fel ebben az útmutatásban, amelyhez hasonlót már Jézus is megfogalmazott tanítványainak.

Jézus az ószövetségi intelemre (vö. Ködosim 3Mózes 19,12) hivatkozik, amikor követőit a hamis eskü elkerülésére, illetve mindenkorai őszinteségre buzdítja. Idézi az ószövetségi parancsot: „...hallottátok, hogy azt mondták a régieknek: »Ne esküdj hamisan, hanem add meg az Úrnak, amit esküvel ígértél!«” (Mt 5,33). Jézus szerint a hamis eskü azért bűn, mert az Istenre hivatkozó esküvel az ember valójában az Igazság, azaz Isten mellett kötelezi el magát; amikor pedig hamisan esküszik, megtagadja ezt az elköteleződést. A tagadás veszélyének elkerülése érdekében Jézus azt tanácsolja követőinek, hogy egyáltalán ne esküdjözenek: beszédükben az „igen” legyen egyértelműen igen, a „nem” pedig nem, azaz legyenek mindig őszinték (vö. Mt 5,37).

10. A tizedik bibliai parancsolat mondanivalóját felidéző Korán arra figyelmezteti a hívőket, hogy ne vágyakozzanak olyasmi után, amiből Allah egyeseknek többet adott, mint másoknak: bízzanak Benne, elégedjenek meg azzal, amit Tőle kaptak, és ne akarják megszerezni

mások javait (vö. 4:32). Ez a figyelmeztetés arra emlékezteti a keresztényt, hogy Jézus is hasonlóan tanított.

Jézus szerint nem mások javai után kell sóvárogni, hanem bízni kell a gondviselésben, mert Isten mindenkinek megadja a földi léthez és az üdvösséghez szükséges javakat: „Ezért azt mondom nektek: Ne aggódjatok az életetekért, hogy mit egyetek, se a testetekért, hogy mibe öltözködjetek. Nem több az élet az ételnél, a test pedig a ruhánál?” (Mt 6,25). Nemcsak mások javainak elvétele bűn, hanem e javak utáni sóvárgás is: „Mert a szívből származnak a rossz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, erkölcstelenségek, lopások, hamis tanúskodás, káromkodások. Ezek teszik tisztátalanná az embert” (Mt 15,19–20). Ilyen rossz gondolat a kapzsiság és az irigység is: „...hűtlenség, kapzsiság, gonoszság és csalárdság, kicsapongások, irigység, káromkodás, kevélység és esztelenség. Mindez a rossz belülről származik, és tisztátalanná teszi az embert” (Mk 7,22–23).

A Korán szerint a zsidó tízparancsolatra emlékeztető erkölcsi irányelvek mutatják meg azt az egyenes erkölcsi életutat, amelyen járva a hívő istenfélőként Allah közelébe kerülhet (vö. 6:153). A keresztény teljesen egyetért ezzel a muszlim tanítással, amelyben Jézus szavainak visszhangját ismerheti fel. Amikor egy előkelő ember megkérdezte Jézustól, mit kell tennie ahhoz, hogy eljuthasson az örök életre, ő is a parancsok megtartására hívta fel figyelmét (vö. Mk 10,17–19; Lk 18,18–20).

❖ párbeszéd a politikai iszlám és a politikai kereszténység között ❖

Amikor a zsinati atyák a keresztények és a muszlimok közötti „nem kevés nézeteltérésre és ellenségeskedésre” utalva azt javasolják, hogy „feledjük a múltat”, tulajdonképpen arra buzdítanak, hogy a világvalások vezetői folytassanak egymással olyasfajta békés párbeszédet, mint amely 1986-ban II. János Pál pápa kezdeményezésére meg is kezdődött Assisiben.²¹ Az ilyen békés párbeszédet a Korán sem tilalmazza (vö. 60:8).

A muszlimokkal folytatott párbeszédnek kiindulási pontja csak annak kölcsönös elfogadása lehet, hogy a Korán éppúgy isteni kinyilatkoztatás,²² mint a zsidó Biblia vagy az újszövetségi Szentírás. Kétségtelen, hogy a keresztény felfogás szerint a kinyilatkoztatás Jézus Krisztussal és az utolsó apostol halálával lezárult. A keresztény nem vár semmiféle új nyilvános kinyilatkoztatást a mi Urunk Jézus Krisztus dicsősé-

ges eljöveteléig (vö. 1Tim 6,14; Tit 2,13). Ám a keresztények is ismerik a magánkinyilatkoztatás fogalmát.²³ A magánkinyilatkoztatás Istentől kapott ismeret, amely az ember természetes képességeivel nem szereshető meg, s amely a nyilvános kinyilatkoztatásnál személyesebb jellegű. A magánkinyilatkoztatás az egyéni vallásos élet eseménye, csak közvetve szól az egész vallási közösségnek. Valódiságának megítélésénél a legfontosabb szempont, hogy ne legyen ellentétben a Jézus által teljessé tett kinyilatkoztatással. Nem egészíti ki a hivatalos kinyilatkoztatást, de adhat indíttatást annak megfelelő alkalmazására, illetve értelmezésére. – Mivel gyümölcsöző párbeszéd az iszlámmal aligha lehetséges a Korán kinyilatkoztatás jellegének elismerése nélkül, a Mohamednek 23 esztendőn keresztül adott isteni útmutatást egyfajta magánkinyilatkoztatásnak lehetne tekinteni, amelyről kimutatható, hogy lényegi üzenetét tekintve nem írja felül az evangéliumok Jézusának tanítását. Keresztény oldalról ennek az elismerésnek nem lehetne komolyabb akadálya. Ha ugyanis csak egyetlen Isten van, akit a zsidók Örökkévalónak, a keresztények mennyei Atyának, a muszlimok pedig Allahnak neveznek, akkor az önmagát és üdvösségtervét feltáró Isten kinyilatkoztatásainak is összhangban kell lenniük egymással.

A Korán kinyilatkoztatás voltának elismerése után a keresztény-muszlim párbeszéd résztvevőinek elsősorban arra kellene törekedniük, hogy mérsékeljék a politikai iszlám és a politikai kereszténység között kialakult és a történelem folyamán gyakorta élessé vált ellentéteket. Abból a belátásból kellene kiindulniuk, hogy nem az újszövetségi Szentírás és a Korán áll egymással ellentétben, hanem a szent iratokból táplálkozó ideológiák: a politikai kereszténység és a politikai iszlám.

A keresztény vallásnak kezdetben nem volt politikai színezete. Ám amikor Krisztus vallása a 4. században államvallássá lett a Római Birodalomban, megkezdődött a vallás és a politikai élet összefonódása: a középkori keresztény uralkodók (gyakorta főpapok) politikai céljaik elérése érdekében alkalmazták és torzították el Jézus tanítását.

Szent Ágoston eszményként azt hirdette, hogy igazságos és megközelítően jó állam csak a keresztény elvek áthatotta politikai képződmény lehet (vö. Epistola 137,5,17).²⁴ Ezt az eszményt azonban a keresztények nem tudták megvalósítani. Az iszlám ellen támadólag „védekező” keresztes háborúk idejében pedig már egészen nyilvánvalóvá vált, hogy nem az

evangéliumi tanításban elmélyült vallásos emberek, hanem a politikai és a gazdasági érdekek által vezérelt nyugati keresztények ütköztek össze a politikai iszlámmal. Az evangéliumi kereszténység és a politika nehezen összeegyeztethető voltára utalt a középkorban Szent László királyunk (ur. 1077–1095) is, aki egyik levelében ezt írta a montecassinói apáthoz: „bűnös ember vagyok, mivel a földi méltóság érdekeit a legsúlyosabb büntények nélkül nem lehet előmozdítani.”²⁵

Az iszlám eleve a vallási és a politikai élet összefonódásaként indult. Történelme azonban azt mutatja, hogy a muszlimoknak éppúgy nem sikerült összhangba hozniuk politikai és gazdasági célkitűzéseiket a Korán tanításával, mint ahogyan a keresztények sem tudták összeegyeztetni a politikát a Jézus hirdette evangéliummal.

A Koránhoz hűséges kalifáknak – főleg a hódítások idején – bizonyára sokszor okozott lelkiismereti válságot, hogy politikájukat nem tudták összhangba hozni Allah akaratával. Egy ilyen lelkiismereti válságról, illetve ennek példás megoldásáról ad hírt az egyik Omajjád kalifa, II. Omár (ur. 717–720) személyéhez kapcsolódó történet. Az iszlám alaptörvény szerint az iszlámra áttért népeknek nem kellett adót fizetniük. A kalifa egyik helytartója egyszer ezt a panaszkodó jelentést küldte urának: „Ha a dolgok ekképp folytatódnak, az összes más vallásúak az iszlámra térnek, és így mi az egész jövedelemtől elesünk, amit azelőtt adójukkal az államkincstárnak hajtottak.” A kalifa válaszul ezt az üzenetet küldte az elégedetlen helytartónak: „Semminek sem örülnék inkább, mint ha az összes másvallásúak az igaz hitre átlépnének. Ami pedig az állam kincstárát illeti, hát tudd meg, hogy Allah Mohamedet prófétának, nem pedig adószedőnek küldte az emberek közé.”²⁶

3.4 Személyes értékelés

Valahányszor arról olvasol vagy hallasz, hogy a kereszténység Istene és Allah különbözik egymástól, vagy szemben áll egymással, gondolj arra, hogy ez a politikai iszlám és a politikai kereszténység vitáiban gyakran hangoztatott ellentét nem áll fenn. A Korán és a Jézus tanítását követő egyház is egybehangzóan állítja, hogy Allah azonos a kereszténység Istenével.

Amikor végtelenbe mutató kívánságaidat nem elégítik ki a földi világ értékei, és a mennyországba, az üdvösségre vágyakozol, gondolkodj el azon, hogy muszlim testvéreid is az üdvösség ígésében élnek. Jól-lehet saját kultúrájukhoz igazodva más képpel írják le a mennyor-

szágot, mint a zsidó kultúrkörben élő Jézus, ők is tudják, hogy a Keretek szépsége, amelyekbe jutni szeretnének, mérhetetlenül felülmúlja az ember képzelet- és gondolatvilágát.

Felfigyelvén arra, hogy a zsinati atyák elismeréssel beszélnek a muszlimok erkölcsi tanításáról, gondolkodj el azon, hogy miért nyilatkoznak így! Tanulmányozd az iszlám erkölcsstanát, s vedd észre, hogy az iszlám öt pillérében és a tízparancsolatra emlékeztető koráni kinyilatkoztatásokban megfogalmazott erkölcsi útmutatás lényegét illetően megegyezik a keresztény erkölcsi tanítással.

Szépirodalmi szinten a politikai kereszténység és a politikai iszlám különbségét, illetve az evangéliumi kereszténység és az iszlám vallás hasonlóságát érzékletesen mutatja be Gárdonyi Géza Két notesz című írása. Olvasd el, és gondolkodj el rajta!²⁷

Jegyzetek

A belső címlapon: A növekvő hold és a csillag – az iszlám gyakran használatos jelképe. Ezt a szimbólumot az oszmán-törökök a 14. századtól kezdve terjesztették el az iszlám világban. Az ősi jelkép eredetét és jelentését homály fedi. Egyik magyarázat szerint a növekvő hold az iszlám felemelkedését szimbolizálja, az ötágú csillag pedig az iszlám öt pillérét, vagyis a vallási életet szabályozó öt legfontosabb parancsolatot.

- 1 Vö. Iszlám kislexikon, *társítás* címszó:
<http://mek.oszk.hu/14400/14476/index.phtml>
- 2 Vö. <http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/iszlam-es-nyugat/item/1311-a-dzsihad-valodi-jelentese>
- 3 A leghíresebb hadisz-gyűjteményeket két vallástudós, Al-Bukhári és Muszlim állította össze a 9. században. Vö.
<http://iszlam.com/hittan/a-hagyomanyokrol/item/1722-al-bukhari-es-muszlim-tudosokrol>
- 4 Vö. 25 kérdés az iszlámról: <https://tereless.hu/keletkultinfo/iszlamkerdes.html>
- 5 A Koránt Kiss Zsuzsanna Halima fordítása alapján idézzük: A kegyes Korán értelmezése és magyarázata magyar nyelven (Hanif Iszlám Kulturális Alapítvány, 2010). Vö. http://magyariszlam.hu/mikmagyar/downloads.php?cat_id=2. Az idézet helyét megadó első szám a fejezetet (szúrát) jelöli, a kettőspont után álló második szám pedig a versre (ájára) utal.
- 6 A dzsinn az iszlám hitvilágban olyan szellemi lény, amely az emberhez hasonlóan szabad akarattal rendelkezik, azaz választhat az Istennek való engedelmesség és az ellenszegülés között. Különbözik a szellemi természetű angyaltól, aki élete minden pillanatában Allahot szolgálja. A dzsinn különbözik Iblisztől, a Sátántól is, aki az elbukott dzsinnek vezéréként a történelem végéig Isten ellenlábasa. Vö. Iszlám kislexikon, *dzsinn* címszó: <http://mek.oszk.hu/14400/14476/index.phtml>
- 7 Vö. Iszlám kislexikon, *dzsihád* címszó:
<http://mek.oszk.hu/14400/14476/index.phtml>
- 8 Vö. <http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/iszlam-es-nyugat/item/1311-a-dzsihad-valodi-jelentese>
- 9 Vö. i.m.
- 10 Vö. i.m.
- 11 Vö. i.m.
- 12 Vö. <https://iszlam.com/irodalom/elet-a-halal-utan/item/1379-a-vegso-ora-a-feltamadas-es-itelet-napja-jeleirol>
- 13 Vö. <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=20120204>
- 14 Vö. <http://iszlam.com/irodalom/40-hadisz/item/2007-3-hadisz-az-iszlam-pillerei>
- 15 Vö. Iszlám kislexikon, *sebáda* címszó:
<http://mek.oszk.hu/14400/14476/index.phtml>
- 16 Vö. <http://iszlam.com/irodalom/az-imadkozas/item/1591-a-penteki-ima-szalatul-dzsumaa>

- 17 Vö. Iszlám kislexikon, *ramadán* címszó:
<http://mek.oszk.hu/14400/14476/index.phtml>
- 18 Vö. <https://iszlam.com/predikaciok/2008-2010/item/1888-mekkai-zarandok-lat-2010-11-05>
- 19 Vö. Pope Gregory VII, Jacques-Paul Migne, Excudebatur et venit apud J.-P. Migne, 1853. <https://play.google.com/books/reader?id=NMIUAAAAQAAJ&hl=hu&printsec=frontcover&pg=GBS.PA9>
- 20 Vö. Nicolaus Cusanus: A hit békéje (Budapest, 2017, Szent István Társulat)
- 21 Vö. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/parbeszed-bekeert-tobb-szaz-vallasi-vezeto-talalkozik-assisiben-20160916>
- 22 Vö. <http://lexikon.katolikus.hu/K/kinyilatkoztat%C3%A1s.html>
- 23 Vö. <http://lexikon.katolikus.hu/M/mag%C3%A1nkinyilatkoztat%C3%A1s.html>
- 24 Vö. https://www.augustinus.it/latino/lettere/lettera_138_testo.htm
- 25 Vö. <http://real-eod.mtak.hu/1110/1/B3391908.pdf>
- 26 Vö. Goldziher: Az iszlám 89. o. <https://mek.oszk.hu/02100/02121/02121.pdf>
- 27 <https://mek.oszk.hu/04700/04722/04722.htm#24> (in:
<https://mek.oszk.hu/04700/04722/>)

A hivatkozott források letöltése: 2020. 06. 05.

Tartalom

AJÁNLÁS	5
1. AZ ISZLÁM FŐBB TÖRTÉNETI KORSZAKAI, SZENT IRATAI ÉS IRÁNYZATAI	7
1.1 Az iszlám születése: Mohamed próféta és kora (570–632)	7
1.2 Az iszlám terjedése a négy „igaz úton vezérelt” kalifa alatt (632–661)	12
1.3 Az iszlám a damaszkuszi Omajjád Kalifátus idejében (661–750)	18
1.4 Az iszlám a bagdadi Abbászida Kalifátus idején (750–1258)	22
• Nyugat	23
• Kelet	25
1.5 Az iszlám a mamlúk szultánok és a kairói kalifák idejében (1258/61–1517)	28
1.6 Az iszlám az oszmán szultán-kalifák alatt (1517–1924)	32
1.7 Iszlám államalakulatok az oszmán kalifátus megszűnése (1924) után	38
2. ISTEN, AZ ÜDVÖSSÉG VÁRÁSA ÉS AZ ERKÖLCS AZ ISZLÁMBAN.	40
2.1 Allah az egyetlen és leghatalmasabb Isten	40
• Allah pozitív vonásai	46
• Allah negatív vonásai	46
◦ a harcra szólító áják történelmi környezete	47
◦ a dzsihad fogalma és különféle formái	48
2.2 A muszlim üdvösségvárás	53
2.3 Az erkölcs az iszlámban	56
• az iszlám öt oszlopa	56
• a tízparancsolatra emlékeztető kinyilatkoztatások	60
3. AZ ISZLÁM KERESZTÉNY ÉRTÉKELÉSE.	65
3.1 Allah és a kereszténység Istenének azonossága	65
3.2 A muszlim és a keresztény üdvösségvárás	68
3.3 Az iszlám erkölcsi tanításának értéke	72
• az iszlám öt pillérének értékelése	72
• a tízparancsolatra emlékeztető kinyilatkoztatások értéke	74
• párbeszéd a politikai iszlám és a politikai kereszténység között	80
3.4 Személyes értékelés	82
JEGYZETEK	85
TARTALOM	87

A hittankönyv-sorozat eddig megjelent kötetei:

Megjelent kötetek:

1. Várakozás a Messiasra
2. A Messias
3. A Messias az egyházban I.–II.
4. A Messias a liturgikus évben
5. Erkölcsi önmegvalósítás a Messias segítségével

Letöltés:

https://mek.oszk.hu/kereses.mhtml?dc_creator='Turay+Alfréd

Lásd még:

https://mek.oszk.hu/kereses.mhtml?dc_creator=Gazdag+Gyöngyi

http://vaciegyhazmegye.hu/dokumentumtar/4_32_index.html

A könyvek beszerezhetőek: Püspöki Iroda (2600 Vác, Mígazzi Kristóf tér 1.)

iroda@vaciegyhazmegye.hu

Hatodik kötet: A Messias a nemzetek világossága. Előkészületben.

